

Diyarbakır Tanıtma Derneği
Neşriyatı No.: 4
Gökalp Külliyyatı Nu.: 3

**Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş
Yedi Eseri
Ve
Âile Mektupları**

Hazırlayan:
Ali Nüzhet GÖKSEL

İŞİL MATBAASI
İSTANBUL
1956

Ziya Gökalp

Malta'da çekilen ve 12 Ocak 1920 de İstanbul'a gönderilen fotoğrafı.

ZIYA GÖKALP'IN BASILMAYAN ESERLERİNİN HİKÂYESİ

Ziya Gökalp hayatta iken hakkında yazılan eserleri gördü. Ölümünden bugüne kadar ismi ve fikirleri üzerindeki neşriyat da aralıksız olarak devam ediyor. Gökalp hakkındaki yayınlar, yalnız türkçeye inhisar etmez, italyanca, ingilizce, almanca ve fransızca olmak üzere birçok dillerde mütefekkirimiz hakkında kitaplar, makaleler, etüdler çıkmaktadır. Hiçbir fikir adamımıza nasip olmayan bu mazhariyete eren Gökalp, bütün bu yayınlara rağmen, yine birçoklarımızca tam mânâsıyla anlaşılmiş sayılmaz. Çünkü, bir fikir adamını bütün kıymetiyle tanıtan en doğru ölçü, ancak kendi eserleridir. Eğer onun eserlerini okumuşsak ancak o zaman, o mütefekkir ve sanat adamı hakkında yazılan türlü yazılar, incelemeler, araştırmalar bize konumuzu aydınlatıcı birer rehber olabilirler. Ve işte asıl o zaman, bu tetkikler ve açıklamalar birer kıymet ifade ederler.

Eğer o fikir ve sanat adamının eserlerini okumamışsak, onun hakkında yazılan eserlerdeki doğru veya yanlış fikirler ve hükümlerle o adamı tanımaya kalkışırsak, yanlış düşüncelere saplanır, çok defa bu türlü eksik ve yanlış bilgi, şahsiyetimizin teşekkülünde zararlı neticeler verir. Çünkü o fikir adamını saran karanlık ve kapalılık, düşünce dünyamızda devam edip gider. Esasen onun eserlerini okuyup onlardan aldığımız fikirlerle mücehhez olmazsak, onun hakkında yazılan eserlerin de değerini bilmek imkânından mahrum kalırız.

Hele bu büyük adam, Ziya Gökalp gibi fikir ve aksiyon taraflarıyla bütün memleketin kalkınma hamlelerinin fikriyatını yapmış, millî ve siyâsî mücadelelere karışmış, Batı'nın ilim ve metod anlayış ve düşüncesini memlekete getirmiş, eskiyi yıkmış, yeniyi yaratmış bir adam olursa, onu anlamaktaki zorluk daha çok derinleşir.

Ve yine bu adam, ilk gençliğini, milletin geçirdiği iç buhranları ve dış gâilelerinin sarsıntıları içinde yaşamış ve kısa fâsılalarla gördüğü **Gârid'in kaybı, Trablus, Balkan, Birinci Dünya Harbi** ve nihayet **İstiklâl Savaşı** ve bunlar kadar millet bünyesinde ehemmiyetli rolü olan iç ısyân ve ihtilâl mücadelelerini yaşamış ve bu yıllar içinde yer yer Türk vatanının parçalandığını görmüş olan Ziya Gökalp gibi fikir ve inkılâp adamını tanımak; pek o kadar kolay olmaz sanırız; çünkü bu fikir ve aksiyon adamının bize kalan fikirlerini öğrenmek için, onun yaşadığı bu zor şartlar içinde mütefekkirimi-

zin iç kaygılarını, hâdiselere karşı fikrî davranışlarını ve Türk milletinin bütün bu ağır şartlar içinde yeni bir hayat hamlesiyle nasıl kalkınabileceğini bize anlatan o yazıları aslından düşünün düşünün okumadıktan sonra, bir nevi tefsirci mahiyetinde olan onun hakkındaki yazılmış eserlerle mütefekkirimizi gerçek kıymetiyle nasıl tanıyabiliriz? Bilhassa eserlerinin miktarından birkaç defa fazla olan bizde ve yabancı memleketlerde yazılan bu tetkik ve izah mahiyetindeki eserlerin bir kısmı gerçek ve tarafsız bir tetkika dayanmazsa, yukarıda kısaca temas ettiğimiz şartlar gözönünde tutulmazsa, bunlara inanarak bir hükme varmak nasıl mümkün olabilir? Esasen okuyarak, düşünerek bir eserdeki fikirleri arayıp bulmazsak, başkaları tarafından yapılan tefsir ve izahlar bizim fikrî gelişmemize ve kültürümüzün teşekkülüne belli-başlı bir yardımcı da olamaz. Bunlar bir nevi hâfıza yüküdür, zamanla kaybolup giderler. Biz şimdi birçok şehirlerimizde doğum ve ölüm yıldönümleri münasebetiyle toplantılar yapılan, her fikir ve memleket meselelerinde adı ve fikirleri karışan Gökalp'in ölümü üzerinden geçen otuz iki yıla rağmen basılamayan eserlerinin hikâyesine geçelim:

Ziya Gökalp'in ölümü Türk milleti için millî bir matem oldu. Onun ölümünün büyük acısı, Millet Meclisi'nde de derin bir tepki göstermekte gecikmedi. Meclis âzalarından **Rıza Nur**, **Yahya Kemal** ve **Zonguldak Mebusu Râgıb Beyler**'den mürekkep bir **Komite** kuruldu. Bunlar, Gökalp'm gazete ve dergilerde çıkan fakat zamanla kaybolmak tehlikesi muhakkak olan yazılarıyla mevcudu bitmiş kitaplarını yeniden bastıracaklar, bize bir «**Ziya Gökalp Külliyyatı**» vereceklerdi. Bu ne güzel bir teşebbüs değil mi? Fakat bilimez neden? Bu **Komite** hiçbir teşebbüse girişmeden dağılıp gitti.

Bunun üzerinden uzun zamanlar geçti. Nihayet 1931 de, yani Gökalp'in ölümünden yedi yıl sonra, bir gün **Kâzım Nâmi**(Duru) bizim eve geldi. «Cumhuriyet» gazetesi başmuharriri **Yunus Nâdi Bey**'den aldığı bir mektubu bana uzattı. Mektupta şunları yazıyordu:

«**Ziya Gökalp** bu memlekete, Türk inkılâbına çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Fakat bugün o fikir ve inkılâb adamının eserlerini arayanlar, Bâbiâli Caddesindeki kitapçılarda bulamamaktadırlar. Bu vaziyet karşısında bize düşen vazîfeyi hatırlatıyorum: Onun eserlerini mutlaka toplayıp bastırmalıyız. Ve memleket gençliği nesiller boyunca **Ziya Gökalp**'i tanımakta devam etmelidir.»

«Bu, yalnız bir kadirşinashlık icabı değildir. Bu hem inkılâbımız için elzemdir. Hem de bizim **Gökalp**'a karşı bir borcumuzdur. Aksi halde **Gökalp**, bütün eserleriyle ve hizmetleriyle gümegider. Bu esef verici hâdiseyi önlemek lâzımdır. Damadı **Ali Nûzhet Bey**'le görüşünüz, ben her türlü yardıma hazırım.»

Bu sevindirici mektubu okuyunca, yeni bir ümitle işe sarıldık. **Yunus Nâdi Bey**'le gidip görüştük. Bize, gazete idarehanesinde çalışmamız için bir oda vereceğini söyledi. Günlerce oraya taşındık, durduk. Fakat bilmem niçin? Bize ne bir çalışma odası veren oldu, ne de bu işle alâkadar olan bulundu. Böylece bu iş de bir netice vermeden unutuldu.

Bu mesele için birkaç defa da kitapçılar'la görüştüm. Onlar da, Gökalp'ın biyografisiyle eserlerinden seçmeler yaparak bir antoloji vücuda getirmek suretiyle bu işe girişebileceklerini ileri sürdüler.

O zaman bu teklifi çok garip bulmuştum.

Çünkü, bir şâirin eserlerinden seçme bir şiir kitabının belki bir mânası olabildi. Fakat bir âlim için böyle bir hareket birşey ifade etmezdi. Çünkü Ziya Gökalp, üzerinde durduğu meselelere birçok yazılarıyla temas etmiş, ve meseleleri bu yazı silsilesi içinde ayrı ayrı cephelerden ele alarak izah etmişti. Ayrıca birbirleriyle ilgili meseleleri çok defa şiirleriyle formülleştirilmiş, makaleleriyle de onların ilmi sebep ve neticelerini açıklamıştır.

Böylece birbirine bağlı silsileler halinde yazılan makalelerden seçim yapmak tabiatıyla mümkün olamazdı.

Esasen Ziya Gökalp gibi fikir tarihimizde devir açmış bir âlimin eserlerinin kronolojik bir sıraya göre tertiplenmiş, ve yaşadığı zamanın sosyal ve siyasî şartları izah edilmiş bir Ziya Gökalp külliyatı vücuda getirilmedikten sonra, Gökalp'la beraber fikir tarihimizin bir devri ve inkılâbımızın ilmi ve felsefi cephesi aydınlanmış olmayacaktı.

Bu düşünceler iledir ki, gazetelerde, dergilerde ve kitaplarda otuz iki yıldanberi bıkmıp usanmadan bu ciheti anlatıp durduk. Nihayet günün birinde, yani 1941 de **Türk Tarih Kurumu Reisi Profesör Şemseddin Günaltay** bu işle alâkalandı. Onunla bir gün **Bayazıt'taki Küllük'te** buluştuk. Yanımızda **Profesör Mükrimin Halil Bey** de vardı. **Şemseddin Bey:**

«— Ben, Ziya Gökalp'ın bütün fikirlerini bu memleket için çok faydalı bulurum. Onun eserlerini basmak ve yaymak suretiyle onu yaşatmak ve devam ettirmek lâzımdır. Onun fikirleri, her türlü yabancı ideolojiler ve telkinlerden Türk gençliğini kurtaracak tek kuvvetimizdir. Bizim Kurum adına eserlerini basmak istiyoruz. Ne dersiniz?» dedi.

Bu isabetli fikir ve kanaati, hürmetle, minnetle karşıladım. Ve bir mukavele yaptık. Bütün neşredilen eserlerini ve bizde bulunan **Malta'dan** âilesine ve kızlarına gönderdiği **366 mektup, 167 kart** ve **Malta'da** verdiği ve hiçbir yerde neşredilmeyen «**Malta Konferansları**»nın neşir hakkını **Türk Tarih Kurumu'na** devrettik. Bir müddet sonra da **İstanbul'da** bir «**Ziya Gökalp Külliyatını Hazırlama Komitesi**» kuruldu. Bir gün, 3 Mart 1942 tarihinde **Sivas Mebusu Necmeddin Sadak'tan** şu mektubu aldık:

«**Türk Tarih Kurumu** tarafından Ziya Gökalp'ın eserlerini toplamak için teşkil edilen hey'etin ilk toplantısını yapmak üzere, 10 Mart Salı günü saat 17 de «**Akşam**» idarehanesine gelmenizi saygılarımla rica ederim.»

Mektuba çok memnun oldum. Fakat içimde bir şüphenin verdiği huzursuzluk başladı. Çünkü vaktiyle **Talim ve Terbiye Hey'eti Reisi** olan **Mehmet Emin (Erişirgil)**e yine bu kitap meselesi için müracaat etmiş, ve **Fuat Köprülü, Necmeddin Sadak, Halim Sabit, Ali Nüzhet'ten** mürekkep bir **Komite**

kurulmuş, Üniversitede bir toplantı yapılmış, senelerce Üniversitede Ziya Gökalp'ın muavinliğini yaptığı için **Necmeddin Sadak** Komite'nin Reisliğine seçilmiş, yapılacak işler görüşülmüş, fakat ikinci bir toplantı yapmak imkânı bulunamamıştı. O zamanlarda **Necmeddin Sadak** mebus olmak peşinde idi. Bu ikinci **Komite**'nin kurulduğu tarihlerde de Hâriciye Vekili olmak sevdasına düşmüştü. Ne ise, ilk toplantı yapıldı. Oraya gelenler şunlardı: **Ali Cânib**, **Zekeriya**, **Necmeddin Sadak**, **Hâtemi Seni**h, **Ali Nüzhet**. Fakat iki arkadaş, **Profesör Fındıkoğlu** ve Diyarbakir Mebusu **Veli Necdet** maazeretlerine binaen toplantıya gelememişlerdi.

Güzel şeyler konuşuldu, eserlerinin basılması hususunda çok gecikildiğinden bahsedildi. Bu sohbetlerden sonra ilk hazırlıkları yapmak üzere bir **Komite** kurulması uygun görüldü. Bu **Komite** için **Necmeddin Sadak**, **Hâtemi Seni**h'i, **Ali Cânib** de **Ali Nüzhet**'i teklif etti. Nihayet bu iki arkadaş kabul edildi. Biz Ziya Gökalp'ın yazılarının bir bibliyografyasını yapacaktık. İlk gün **Hâtemi Seni**h'le beraber çalıştık. Fakat ondan sonra ben yalnız uğraştım. Epeyce, işler ilerledi. Bu sırada **Necmeddin Sadak Bey**'den 9 Nisan 1942 tarihli şu mektubu aldım:

«Azizim,

Tarih Kurumu'ndan aldığım mektubu gönderiyorum. Bir daktilo ile lütfen temasa girerek işe başlatmanızı rica ederim. Henüz kendimiz için bir yer bulamadık. Buluncaya kadar, olduğu yerde bizim için de çalışabilir. Şimdiden başlıca makaleleri kopya etmeğe başlasın. Nereden başlayacağını siz tayin ediniz.

Bundan başka **Ziya Gökalp**'ın basılmış kitaplarından şimdiden gözden geçirelim, notlar ilâve ederek hazırlayalım. Hangilerini bulursak satın alalım. Nüshası kalmayanlar varsa kütüphanelerden bulalım. Bu hususta **Hâtemi Seni**h size yardım eder. Hürmetler.»

Bu arada üç defa daha **Necmeddin Sadak**'la görüştüm. Ona işler hakkında bilgi verdim. Fakat yeter derecede alâkadar olmadı. Bir daha toplantı yapılamayınca, doğrudan doğruya şahsan **Türk Tarih Kurumu**'yla temasa geçtim. Bu işlerle yalnız benim meşgul olmamı istediler. Ben de yalnız başına **Gökalp**'ın eserlerini hazırladım.

Bunlar, **Selim Nüzhet Gerçek**'in dâiresinde çalışan hanımlara daktilo ettirilerek yeni harflere çevrildi. Asıllarını **Türk Tarih Kurumu**'na gönderdim. İkinci kopyalarını ben aldım. Bunun üzerinden yıllar geçti. Daha ancak 1952 de «**Şiirler ve Masallar**» kısmı neşredildi. Ve yine aradan yıllar geçti. Bu aylar içinde **Türk Tarih Kurumu**'nun, «**Gökalp'ın Malta'dan gönderdiği mektuplar**»ı neşredebileceğini yaptığım müracaatlardan öğrendim. Fakat şunu işaret edelim ki, **Gökalp**'ın gerçek şahsiyeti bunlarla ne bilinir, ne de izah edilebilir. Diğer eserlerinin neşri çok daha ciddi çalışmalara ihtiyaç gösterdiği için olacak, bunlara bir türlü sıra gelmemektedir,

Halbuki Ziya Gökalp ilk yazılarını neşrettiği **Diyarbakir**'de çıkan gazetelerden başlayarak, en son yazılarını yaydığı «**Cumhuriyet**» gazetesindeki

«Çınaraltı ve Çocuk Sahifeleri» başlıklı makalelerini toplayıp basmak lâzımdır ki, Gökalp'ın bu memleket irfanına neler kazandırdığı, ve bugünkü genç fikir adamlarının bu yazılardan daha neler öğreneceği belli olsun. Bu hakikati, **Diyarbakır**'de teşekkür eden «**DİYARBAKIRI TANITMA DERNEĞİ**» anlamış olacak ki, onun kıymetli Başkanı aziz hemşerim genç fikir adamı **Avukat Şevket Beysanoğlu**, Gökalp'ın 80. Doğum Yıldönümü münasebetiyle çıkardığı «**Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı**» adındaki eseriyle(*), Türk düşünce hayatına büyük bir hizmette bulunmuştur. Arkadaşımızı burada derin bir takdir ve şükran duygularıyla tebrik etmeyi bir borç sayıyoruz.

Fakat bu türlü bir gayretle Gökalp'ın bütün eserleri üzerinde çalışılmazsa yapılan hizmet yarım kalacaktır. «**Diyarbakır Tanıtma Derneği**»nden bütün eserleri için, hürmet ve muhabbetle karşıladığımız bu sıcak alâkanın devamını beklediğimizi kaydettikten sonra, biz hikâyemize devam edelim.

1949 da «**Türkiye Muallimler Birliği**»nin memleket çapında yaptığı «**Dil Kongresi**»nde ben de bulundum. Orada konuşulanlar arasında umumî takdir kazanımların hepsinin savunduğu tez, Ziya Gökalp'ın dil hakkında yazdığı fikirlere dayanıyordu. Bilhassa güzel türkçenin tabii bir tekâmül seyri içinde gelişmesi, dil cereyanının takip etmekte olduğu sadelik seyrini engelleyen bir takım uydurma kelimeleri sıkı zorlama ile dile sökmekle, yüzyıllar boyunca fikir ve sanat adamlarının büyük himmetleriyle meydana gelen bugünkü güzel türkçenin estetik kıymetinin kaybolacağı, bilhassa dil işlerine karşı resmî müdahalelerin zararlı olacağı kanaati üzerinde fikir birliği hâsıl olmuştu. Kongrenin son gününde İdare Hey'etinin ısrarı üzerine ben de «**Dil Meselesi ve Ziya Gökalp'ın Bu Konu Üzerindeki Düşünceleri**» hakkında bir yazı hazırladım. Bu yazı orada okundu. Yazımın sonunda «**Türkiye Muallimler Birliği**»nin dil meselesinde Gökalp'ın fikirlerinden mülhem olduğunu, bu bakımdan eserlerinin neşrini Birliğin temin etmesini, istiyordum. Kongre Reisi **Doktor Adnan Adıvar**, bu teklifimi Kongre'nin tasvibine sundu. İttifakla bu fikir kabul edildi. Birkaç gün sonra **Muallimler Birliği**'nde bir «**Ziya Gökalp Komitesi**» kuruldu. Toplantılar yaptı. Çıkarmakta olduğu «**Bilgi**» dergisinin birkaç sayısını Gökalp'a ayırdı(**). Gökalp hakkında yazılan **Profesör Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri Bey**'in çok kıymetli «**Ziya Gökalp**» adlı eserini, **Ali Nüzhet**'in «**On Fıkra**» broşürünü neşretti. Fakat, bu teşekkür de Gökalp'ın eserlerini bastıramadı.

İşte, kısaca Ziya Gökalp külliyyatının hikâyesini burada bitirerek, şimdi bu kitapta çıkan neşredilmemiş eserlerini işaret edelim:

(*) Şevket BEYSANOĞLU, «**Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı**» 1894-1909. (yılları arasındaki neşriyatı), «**Diyarbakır Tanıtma Derneği Neşriyatı**» Sayı: 2, «**Gökalp Külliyyatı**» No. 1, İstanbul 1956, 6+176 sahife, 750 Kuruş.

(**) «**Bilgi**» dergisinin 31, 90, 91. sayıları.

ZIYA GÖKALP'İN ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMEMİŞ
YENİ ESERLERİ

Ziya Gökalp'ın **Diyarbakir**'deki doğup büyüdüğü baba evi «**Ziyagökalp Müzesi**» olarak hazırlanmış, ve mütefekkirimizin 80. Doğum Yılına rastlayan 23 Mart 1956 gününde yapılan bir törenle Müze, resmen halka açılmıştı. «**Diyarbakır Tanıtma Derneği**» bu vesile ile verilen konferansları, radyo konuşmalarını, gazete ve dergilerde Gökalp hakkında çıkan yazıları bir kitapta toplamaya karar vermiş, Dernek âzasından Diyarbakır-Ziyagökalp Lisesi Tarih Muallimi **Kırzioğlu Fahrettin Bey**'i bu eserleri bastırmak için **İstanbul**'a göndermişti. Bu arada «**Diyarbakır Tanıtma Derneği**»nin bende mevcut olan Gökalp'ın basılmayan eserlerinin neşrine de teklifim üzerine karar verdiğini söyleyince, bu okuyacağımız ve çoğu tamamlanmamış bulunan eserlerinin de «**Ziya Gökalp Külliyyatı**» arasında bulunmasını faydalı gördüm. Çünkü büyük bir adam, küçük veya büyük eserleri içinde bir bütündür. Gökalp'ın ömrü yetseydi, bu eserler tamamlanacaktı. Onun yaptığı bu geniş hazırlık programı ne yazık ki ölümüyle akim kaldı.

Şimdi biz de sırasıyla ve kısaca bu eserlerden sözeçalım:

1 — Bu kitapta birinci bölümdeki «**Aşiretler Nizamnamesi Lâyihası Müsveddesi**»nin müellifin elyazması ile aslı, Diyarbakır Tanıtma Derneği Başkanı **Şevket Beysanoğlu** tarafından Gökalp'ın akrabasından **Şeref Uluğ Bey**den alınarak **Ziyagökalp Müzesi**ne konulmuştur.

2 — İkinci kısım, «**Malta Mektupları**»dır. Bu eser de mütefekkirimizin **Malta**'ya sürülürken ve **Malta**'dan âilesine ve çocuklarına gönderdiği ve **Türk Tarih Kurumu**'na verilmemiş bulunan mektuplardır. Bunlar, yukarıda kaydettiğimiz **Türk Tarih Kurumu**'na verilenlerin dışında 21 mektup ve 8 postakartındaki yazılarıdır. Bunlardan, yerinde işaret edilen 5 mektup ile 2 kartın asılları «**Ziyagökalp Müzesi**»nde, diğerleri bizde bulunmaktadır.

3 — Üçüncü bölümde okuyacağınız «**Felsefe Dersleri**», Diyarbakır Muallim Mektebinde okuttuğu Felsefe derslerinin ilkidir. 1922 de **Diyarbakır**'de çıkardığı «**Küçük Mecmua**» Gökalp'ı çok meşgul ettiğinden, bu kitabı yazmak için vakit bulamadı.

4 — Türk âile hukukunu ilgilendiren bir «diyalog» olup (**Muallim ile Talebe Muhaveresi**) adını koyarak dördüncü bölümde neşrettiğimiz eserinin yazılı bulunduğu yapraklar ayrı ayrı olduğundan, ilk ve 7. yaprağı ile sonu kaybolmuştur. Bu yüzden, bu eserin asıl adının ne olduğunu da bilemiyoruz.

5 — Neşredeceğimiz eserlerinden biri de «**Diyarbakır Aşiretleri**»dir. Ziya Gökalp 1921 Nisanında **Malta**'dan dönüp Samsun üzerinden **Ankara**'ya gelirken yolda **Dr. Rıza Nur Bey**'le birlikte yolculuk yapmıştı. Ziya Bey, Millî Hükümetin harp gailerini bertaraf ettikten sonra ictimai kalkınma

hareketine geçmesinin lüzumundan bahsetmiş, bu konuşmaları sırasında, yapılacak ıslâhatın başında «**Aşiretler**»in tarihî ve sosyolojik bir tetkika tâbi tutulmasını ve böylece, iktisadî ve coğrafi sebeplerle türkçe konuşmayan ekseriyetin içinde kendi dillerini ve millî karakterlerini değiştirme yolunu tutan **Türk aşiretleri**'nin meydana çıkarılması lüzumundan bahsetmişti. Bunun için de sosyolojik metod ve bilgilerle mücehhez münevver gençlerin yetiştirilmesi üzerinde durmuş, bu çalışmaların geliştirilmesi ile beraber, ileride daha rasyonel bir harekete geçilerek bir «**İlmî Araştırma Enstitüsü**» kurulması meselesinin **Ankara**'da hükümet adamlarına anlatılması hususunu **Rıza Nur Bey**'den istemişti. **Rıza Nur Bey**, Sıhhat ve İgtimai Muavenet Vekilî olunca, Ziya Gökalp'a bir mektup yazarak bu işe başlamasını rica etti.

Gökalp, vaktiyle hazırladığı notlarına dayanarak hazırlığa girişti. Kısa zaman zarfında tamamladığı Birinci Bölümünü teşkil eden «**Diyanbekir Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**» eseridir. Z. Gökalp'ın elyazısıyla 65 sahife tutan bu tam ve mükemmel eseri de ileride neşredebiz.

Yukarıda anılan eserin İkinci Kısımına Gökalp «**Elcezire Aşiretleri**» adını koymuş ve bunda **Arap** göçebelerini tetkik etmiştir. Bunlardan sonra **Türkmenler**, **Karakeçililer** ve diğer aşiretleri tetkik edecek; dil, örf, âdet, mezhep ve tarihî menşe ve saire bakımından **Türk** olup da zamanla, nüfus çoğunluğu ve iktisadî sebeplerle yabancı aşiretlerin, ağaların tazyikiyle millî karakterlerini, dillerini derece derece kaybeden **Türk** kabile ve âilelerini sosyolojik araştırmalarla meydana çıkarmak istiyordu. Fakat buna zaman ve imkân bulamayınca, eserin ismini umumileştirerek «**Diyanbekir Aşiretleri**» adını koydu.

Burada neşrettiğimiz «**Elcezire Aşiretleri**», yukarıda anılan eserin ikinci bölümü olup, sonu tamamlanamamıştır.

Gökalp «**Telif ve Tercüme Encümeni**» Reisi olarak **Ankara**'ya gidince, bu geniş çalışma programını tatbik edemedi.

6 — «**Güzel Türkçenin Sarfı**» bölümüne gelince, Diyanbekir Lisesi'nde Türkçe ve Edebiyat öğretmeni idim; o zaman «dil bilgisi» kitabı olarak elimizde bellibaşlı iki kitap vardı: Biri **Ahmet Cevad**'ın «**Lisan-ı Osmânî**»si, ikincisi de **Hüseyin Cahid**'in «**Türkçe Sarf ve Nahiv**» kitapları idi. Bunlar, konuşulan ve yazılan türkçeyi değil de, yazı ve konuşma dilinden uzaklaşmış eski lisanın kurallarını bize öğretiyorlardı. O cansız dilden bahseden bu eserler, bizi de, çocukları da sıkıyordu. Türkçenin güzelliği cümle yapısı ve estetik değeri bu eserlerin dışında kalmıştı. Bu meseleyi, **Makta**'dan dönmüş olan **Ziya Bey**'e birkaç defa söyledim. O da, yine 1922 de **Diyanbekir**'de «**Güzel Türkçenin Sarfı**» eserini hazırlamaya başladı. Fakat Gökalp'ın **Ankara**'ya gidişi ve «**Telif ve Tercüme Encümeni**»ndeki kesif faaliyetleri ve o sırada 1923 te **Ankara**'da toplanan «**Hey'et-i İlmîyye**» arasına katılması ve bu

Hey'etin kararıyla Liselerde okunmak üzere «Türk Medeniyeti Tarihi»ni yazmayı kabul etmesinden dolayı «Güzel Türkçenin Sarfı» eserini de tamamlamak imkânını bulamadı. Bu yüzden, eser, yarım kaldı.

7 — «Muhtasar İctimaiyat» kitabını da 1923 te Ankara'da toplanan «Hey'et-i İlmîye» kararıyla Liseler için bir ders kitabı olarak hazırlıyacaktı. Fakat Gökalp'ın teklifiyle, önce «Türk Medeniyeti Tarihi»ni tamamlayacak, bundan sonra ikinci mektep kitabı olan «Muhtasar İctimaiyat»ı yazacaktı. Fakat, uzun bir çalışma zamanı isteyen «Türk Medeniyeti Tarihi» göz-önüne alınarak, bu zaman zarfında Sosyoloji derslerinin de kitapsız geçmemesi için Profesör Mehmet İzzet Bey'e bu devre için bir «İctimaiyat Dersleri» kitabının hazırlanması işi verilmişti. İşte Gökalp, «Muhtasar İctimaiyat Dersleri»nin şimdi neşrettiğimiz ilk sahifelerini o zaman yazmıştı. «Türk Medeniyeti Tarihi» bitmeden öldüğü için, bu esere tekrar dönememişti.

8 — Bu eserin sonundaki yazı da, «Türk Kamûsu»dur. Ziya Gökalp, Malta'daki sürgün arkadaşlarına verdiği konferanslarda kullandığı bazı türkçe kelimeleri, bazı dinleyicilerin bilmediğini, kendisinden sık sık bunların mânalarının sorulmasından anlamıştı. Diyarbakir'de verdiği «Gece Dersleri»nde de tarih, coğrafya, sosyoloji ve hukuk ile alakalı yine bazı kelime ve tâbirlerin bilinmediğini görmüştü. Ayrıca mevcut sözlüklerde bir kelimenin tam karşılığı bulunmadığını, kelimelerin mânalarının bir kelime ile değil, birçok kelimelerle mânalandırılmaya çalışıldığını, bu yüzden bilhassa tercüme işlerinde bu durum, yanlış sonuçlara yol açtığını söylüyordu. Halk lisan ve edebiyatındaki kelime ve tabirlerin de karşılıklarının sözlüklerde bulunmaması gibi sebepler, Ziya Gökalp'ı bu «Türk Kamûsu»nu yazmaya sevk etmişti. Fakat, 1924 te bu işe başlamış ve aynı yılda öldüğü için eser, başlangıçta kalmıştır.

..

Bu verdiğimiz eserler, Gökalp'ın elyazısıyla ve asılları bende bulunan defterlerinden aynen kopya edilmiştir. Diyarbakir'de teşekkül eden «Diyarbakır Tanıtma Derneği»nin yardımıyla neşrettiğimiz Gökalp'ın bu eserlerinden sonra, bulabileceğimiz bu türlü basılmamış eserlerini de aynı Derneğin yardımıyla neşretmeye devam edeceğiz.

Bize göre, Ziya Gökalp Külliyyatı neşredilip de fikir hayatımıza sunulmadıkça, Gökalp'tan önceki düşünce dünyamızla, Ziya Gökalp'la başlayan düşünce hayatımız belli olmadıkça, memleketimizde bir «fikir geleneği» kurulamayacak, ve bu suretle fikir tarihimizi yazmak imkânı da hâsıl olmayacaktır.

Z. Gökalp'ın bu basılmamış eserlerinin sonunda, 1910 da kendi eliyle yazdığı resmî haltercümesi ile bununla alakalı üç resmî vesikanın suretlerini de ilk defa neşrediyoruz.

FâtiH-Istanbul : 11.VIII.1956

Ali Nüzhet GÖKSEL

**AŞİRETLER NİZÂMNÂMESİ HAKKINDAKİ
LÂYİHA(*) MÜSVEDESİ**

Bir memleketin hüsn-i idâresini tamâmiyle te'mîn edecek kaanûnlar, ancak orada yaşayan hey'etlerin eşkâl-i ictimâ'iyyesinden iktibâs edilmekle tanzım olunabilir. Bu cihetle, **Memâlik-i-Osmâniyye** gibi bünye-i ictimâ'iyyesi gayri-mütecânîs olan bir hutta-i vâsi'anın aynı kaanûnlarla zabt ü rabt altına alınmasını gayr-i mümkün görenler, haksız değillerdir.

Bu iddi'â esâsen doğru olmakla berâber, her vilâyet için ayrıca kaanûnlar yapılmamasını istilzâm etmez. Çünkü, ictimâ'i enmûzecele taksimât-i mülkiyyeye, yâhûd ihtilâf-ı anâsıra tebe'an değil, sûret-i ma'îşete göre tahâlûf eder. Enmûzeczât-i ictimâ'iyyeye tevffikan tanzım olunacak husûsî kaanûnlar muhtelif vilâyetlerde mahall-i tatbîk bulabilirler. Çeteler, Cem'iyetler, Ta'tîl-i Esgaal, İcticâ'ât, Serseri Nizâm-nâmeleri bu kabildendir.

Osmânlı vilâyetleri'nden birçoğunun inzibâtını ihlâl ve terakkî-i umrânını tevkîf eden ba'zı ictimâ'i enmûzecele vardır ki, fa'âliyyet-i âzâde-serâneleri hiçbir mâdde-i kaanûniyye ile tahdîd ve takyîd edilmemiştir. Hâlbuki bir hükûmet-i kaanûniyyede si'a-i icrâiyyesi kuyûd-i nizâmiyye ile tahdîd edilmemiş hiçbir nüfûz ve kuvvetin bulunmaması ıktızâ eder. Şimdiye kadar kaanûnsuz bırakıldıkları için, memleketin sâlib-i ârâmı olan bu unutulmuş hey'etler **aşiretler, kaabileler, hiziblerdir**.

Vâlilere ma'ârif, nâfi'a, idâre umûrunda tevsî-i me'zûniyyet i'tâsı fevâid-i azîme intâc edeceği şübhesizdir. Fakat **aşiretler ve emsâli cemâ'atler** için **husûsî bir nizâm-nâme ve umumî bir meslek-i idâre** ta'kîb olunmadıkça, vâlilerin me'zûniyyet-i vâsi'ası bunlar yüzünden tevelliüd edecek şûrişlere çâre-sâz olamaz. Devr-i Sâbıkda «**husûsiyyet-i mevki'iyye icâbıdır**» denilerek icrâ olunan kaanûnsuzluklara tekrâr avdet etmemek üzere beheme-hâl her enmûzecz-i ictimâ'i için bir nizâm-ı mahsûs tedvini lâzumedendir.

Vaktiyle **Romalılar** ve **Asr-i hâzırda Fransızlar**'la **Ruslar** zîr-i idârelerinde yaşayan aşiretlerin tedricen iskânı için kaabil ül-icrâ çâreleler düşünmüş-

(*) 22 Haziran 1325(5 Temmuz 1909) tarih ve 2 sayılı «**Peymân**» gazetesindeki «**Aşiretlerin Nizâm-Nâme-i Mahsûsle Takyidi**» adlı makale de bu mevzudadır (bak. Şevket BEYSANOĞLU, «**Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı**» s. 96-98).

lerdir. Biz de bir taraftan bu çârelere tevessülle aşiretlerin hazeriyet-i müstakbelesini ihzâr; ve diğer cihetden de bir **Aşiret Nizâm-Nâmesi** tedvîn ederek, hâlen mazarrat-i ictimâ'iyelerini nâfi'iyete tebdîl edebiliriz. Aşiretler hakkında bir nizâm-nâme tanzim edebilmek için, evvel-emirde «**Aşiret**» nâm-ı müştereki altında cem'edilen muhtelif mâhiyyetli hey'etlerin yekdiğerinden tefrîk ve vâzihen ta'rîfî iktizâ eder. Bu hey'etler **hakikî aşiretler'**le **kaafileler'**i ve **hizibler'**i muhtevîdir.

Aşiret, senenin her mevsiminde seyyar ve hayme-nişin olarak yaşayan, yalnız mütekessir hayvânâtla iştiğaal edüp hiref-i sâire ile aslâ meşgul olmayan, efrâdı iştirâk-i neseb ve râbîta-i asabiyyetle yekdiğerine merbût bulunan ve rü'esây-i mahsûsa ma'rifetiyle idâre olunan bir hey'ettir. Aşiret **kabileler'**den, **kabile âileler'**den mürekkebdir. Aşiretlere mahsûs kaaide-i umûmiyye mücebince bir ferdin mücrimiyyetinden bütün aşiretdeşleri mes'ûl olduğu gibi, bir ferde vukuu' bulan ta'arruzun intikaamını ahz ü istifâya da bütün aşiretdeşleri hamîyyeten mecbûrdur. Aşiretlerin bu kaa'ide-i tekâfûliyye ve râbîta-i te'âvüniyyesi, bâdiyyelerin bir zâbîta-i ictimâ'iyesi hükümündedir. Mülkümüzde aşiret hâlinde yaşayan insanlar yalnız **Bâdiyye'**de cevêlân eden **Unbân'**dir. **Kürdler** arasında hakikî aşiretler arasına geçecek bir hey'et mevcûd değildir.

Kaafîle, senenin yalnız bir kısmını hayme-nişin ve seyyâr olarak geçiren, bir taraftan zirâ'atle meşguul olmakla berâber, diğer cihetden de gerek kendi hayvânâtını ve gerek tüccâr ve zürrâ'ın ağnâmını yaylakdan bir ücret mukaabilinde kışlağa nakil ve ra'yeden, kışlakdaki aşiretlerin ta'arruzundan emin olmak için zinüfûz bir **kaafîle-sâlâr'**ın kumandası altında müctemî'an ve müsellâhan dolaşan bir hey'ettir. **Mîlli**, **Karakeçi**, **Mîrân**, **Tayy** hey'etleri bu kabîldendir.

Aşireti terkîb eden **kabileler** hemneseb oldukları hâlde, kaafileyi teşkil eden kabileler muhtelif unsur ve mezheblere mensûb olabilirler. Aşiretin re'îs-i umûmîsi kabîle re'îsleri gibi asabadan olmak lâzımeden iken, kaafilenin sâlârı zinîm ya'nı dahil bir âileden de olabilir. Aşiret hey'et-i ictimâ'iyeden hâric bir hayât-i husûsiyyeyi câiz bulunduğu hâlde, kaafîle hey'e-i medeniyyeye karşı bir vazife-i iktisâdiyye ifâsiyle mükellefdir. **Elcezîre** hüdûdündeki vilâyetlerin zirâ'atden daha ehemmiyyetli bir vâsîta-i serveti vardır, ki tensîl-i ağnâmdır.

Ağnâm sürülerinin bakaa ve tekesürü ise, kışın kışlağa gitmelerile kaaimdir. Bu hizmet-i ictimâ'iyenin ifâsını kaafîleler der'uhde etmiştir.

Hizib, kuvvetli hâmililerle za'îf mahmililerin müzâheret-i mütekaabilesile teşekkül etmiş hey'etlerdir. Bu hey'etlerin menşe-i ictimâ'îsi aranırsa, **Çakırcalı** gibi haydutların ta'arruzâtından bir melâz-i sıyânet bulamayan köylülerin bu haydutları bir bedel mukaabilinde kendilerine hâmi ittihâz etme-

lerle tekevvin ettiği anlaşılır. Her zamân ve mekânda etrâfa ilkaay-i deşetle halkı kendilerine cizyegüzâr eden birtakım hûn-rîz çeteler eksik olmamıştır. Hükûmetin himâye-i fi'liyyesinden mahrûm kalan her köy veyâhûd nâhiyye bu çetelerden birine arz-i teslîmiyyet ederek diğerlerinin tecâvüzünden vikaaye-i nefse mecbûr olmuştur.

Derebeğleri nâmı verilen sınıf, bu nevi' çetelerin serkerdelerinden başka birşey değildir. Bir hizbe dâhil olan köyler, o hizbin rü'esâsına her sene mu'ayyen mîkdâr nakid, hayvânât ve eşyây-i sâireyi vermeğe mecbûrdur. Bu cizyelere **Kürdîstân**'da «khugi» ve «khasırtı» nâmları verilir, Ahvâl-i fevkalâdede kemmiyet-i mu'ayyene hâricinde mebâliğ de talep olunabilir. Bir hizbe **Kürd**, **Süryânî** ve **Ermeni** köyler dâhil olabilir. Bu köyler muhâlif hizblere karşı yekdâgerini kardeş gibi müdâfa'a ederler. Hizbe **Kürdîstân**'da «bend», «**Arnavudluk**'da «fis» nâmı verilir.

Aşiretler, kaabileler, hizibler esâsen te'âvün kaidesi üzerine teşekkül etmiş hey'etlerdir. Şu kadar var ki bu hey'etler birbiriyle ale-d-devâm muhâsama etmekte, iğtinâm, katl-i nüfûs, ihrâk-ı büyütl gibi an-cemâ'atin icrâ kılınan cinâyetler temâdî eylemektedir. Bu cinâyetler münferiden irtikâb olunan cürümlere kıyâs olunamaz. Berikiler nakaayis-i şahsiyyenin, ötekiler teseyyübât-i ictimâiyyenin netîceleridir.

Memleketin iğtişâsât-i müstemirresine bâdî olan bu cemâat-i ze'âye hakkında bir nizâm-i mahsûs tanzîm etmek kuvve-i teşri'iyyenin vazifesi olduğu gibi, bunların tehzîb-i tedricisi için mu'ayyen ve devâmlı bir siyâset-i ma'kuule ta'kîb eylemek de kuvve-i icrâiyyenin borcudur.

Aşiretlerin, kaabilelerin, hiziblerin sâha-i coğrafiyyelerini ayırmak mümkün değildir. Aşiretler **Bâdiyye**'de, kaabileler **Bâdiyye** ile ma'mûrenin nukaat-i ittisâlinde, hizibler ma'mûrelerde mütemekkindir. Aşiretler **Arabîstân** vilâyetlerinde, kaabileler **Arabîstân** ve **Kürdîstân**'da, hizibler **Kürdîstân** ve **Arnavudluk**'da mevcûddur.

Aşiretler Nizâm-Nâmesi'inde aşiretler, kaabileler, hizibler ta'rifât-i kaanûniyye ile birbirinden tefrîk edildikten sonra, bu hey'etlerin herbiri hakkındaki ahkâm-i nizâmîyye ayrıca ta'yîn edilmelidir.

Aşiretler hayme-nişîn çobanlıkla müte'ayyis oldukları ve sâha-i cevelânları ma'mûreden uzak bâdiyyeler olduğu için, tedricen iskânları esbâbına tevessül edilmekle berâber, şimdilik şekl-i hâzırlarını kabûl etmek zarûridir. Ma'amâfih gerek aşiretler miyânesinde gazveler tahaddüs etmemek, gerek aşiretlerin kaabileler ve sâir köylülere ve yolculara ta'arruzuna meydân bırakmamak için her işlerinde tesânüden ve mütekâmil hareket eden bu cem'iyetleri rü'esây-i mes'ûle irâesine mücib tutmak lâzımdır. Bir aşireti terkîb eden kabilelerin intihâb ve irâe edecekleri re'is-i mes'ûllerle, bunlar tarafından intihâb olunacak re'is-i umûmî yâhûd şeyh-i aşiretin hey'et-i mes'ûlesini teşkil eder.

Bu hey'et-i mes'ûleden aşîretin sâha-i cevelânında hâdis olacak bütün cürümlerin fâ'illerini der-destle hükûmete teslim ve zurr ve ziyânları tazmîn edeceklerini ve aşîret mensûbelerinin diğer aşîre tecâvüz etmemesi için bezli mesâ'î etmekle beraber, vukuu'bulacak musâdemelerden şahsen ve mâlen mes'ûl olacaklarını ve hükûmete verilecek vedi resmini ve rûsûm ve tekâlif-i sâireyi tahsil ü te'diyye eyliyeceklerini mutazammın bir ta'ahhüd-nâme alındıktan sonra, aşîretin kaanûna muvâfık sûrette teşekkül ettiği tasdik olunmalıdır. Aşîretlerin sâha-i cevelânları ma'mûreden ve kaafîle cevelângâhlarından gaayet uzak olmak üzere ta'yîn ve tahdid edilmeli; ve bu hudûdu tahattî eden aşîretlerin rü'esây-i mes'ûlesi düçâr-i mücâzât edilmelidir. Aşîretlerin sâha-i cevelânları tedricen tazyîk ve bu sâhalar kabîlelere mahsûs küçük sâhalara tefrik edildikçe, efrâd-i aşîret de yavaş yavaş mülkiyyet-i hâssa fikri'nin uyanacağı ve bu sûretle tedricen ikamet-i aşîr mes'ulesi'nin kendiliğinden husûle geleceği tabî'dir.

Bundan başka, rü'esây-i mes'ûle irâe edemiyen serseri aşîretlerin çadırları musâdere olunarak, hükûmetçe tensib olunan mahallerde cebren iskân edilecekleri de Nizâm-nâmede tasrîh olunmak iktizâ edeceğinden, bu cihet de, iskân-i aşîr husûsunu taht-i te'mîne almış olur. Aşîretler tarafından ikaa' edilen yağmagerliklerin zurr ve ziyânları, evvelâ rü'esây-i mes'ûleden, anlar elegeçmediği takdirde sâir mu'teberân ve efrâd-i aşîriden tahsil olunmalıdır.

Efrâd ve rü'esây-i aşîrin kefâlet-i müteselsile ile yekdîgerine merbutiyyeti aşîretlerce bir örf-i kadîm ve mu'teber olduğundan, bu kaa'ide muhâlif-i hukuk addolunamaz.

Kaafîleler'e gelince; bunlar, birer müessesesi-i iktisâdiyye olduğundan re'islerinin beheme-hâl taraf-i hükûmetden ta'yîn edilmesi lâzımdır. Mücâvir kaafîleler tarsid olunarak, ümerây-i askeriyyeden mü'temed ve zivukuf bir kaafîle-sâlâr'ın ma'iyyetine verilir; ve ağnâm sâhibleriyle emânetçiler arasındaki münâsebât, bir zâbıtâ-i kaanûniyye ile ihkâm edilirse, hem teksir-i hayvânât husûsu taht-i emniyyete girerek memleketimizin büyük bir menba'-i serveti ve hem de ağnâm rûsûmunda ketmiyyât vukuu'una meydân verilmiyerek ağnâm vâridâtı birkaç misline iblâğ edilmiş olur.

Kaafîlelerin de sâha-i cevelânları tahdid ve bilhâssa kurây-i mezzû'aya takarrüb etmeleri men'edilmek; ve kaafîleler yüzünden tahaddüs edecek fenâlıklardan da kaafîle-sâlârlar ve kabîle re'isleri gerek şahsen ve gerek mâlen mes'ûl tutulmak husûsları da Nizâm-nâmede tasrîh edilmelidir.

Hizibler'in i'tisâfâtını men' için de, bunlar hakkında ledî'l-hâce, **Çeteler Nizâm-nâmesi'nin** tatbîk edileceği, Nizâm-nâmede gösterilmelidir.

(Diyârbekir — Haziran 1909)

— II —

Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Âle Mektupları'ndan

— 1 —

(sabit kalemle)

BİSMİLLÂH(*)

Kızım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar'a**

Sevgili Kızlarım,

Vapora bindik. Gidiyoruz. Hiç merak etmeyiniz. Gideceğimiz yerde ben hiç sıkılmayacağım. Ayrılık çok devam edemez, muvakkattir. İnşâallah yakında birleşiriz. Benim düşündüğüm, yalnız sizin üzülmemenizdir. Sakın kederlenmeyiniz. Mektebe devama başlayınız. **Vâlîde'nizin** kederlenmemesine son derecede dikkat ediniz. **Türkân'a**, **Fatma'ya** iyi bakınız. Size gittiğim yerden derhal mektup yazarım. Birşeye ihtiyacım olursa isterim. Benim için hiç merak etmeyiniz. **Vâlideniz'e** çok selâmlar. **Türkân'ın**, **Fatma'nın** gözlerinden öperim. **Selime'ye**, **İkbal'e** de selâmlar. Arkadaşlarımdan soran olanlara da çok selâmlar.

Allaha ısmarladık sevgili yavrularım. Son sözüm, **Vâlideniz'e** iyi bakınız!
(27 Mayıs 1335 te İstanbuldan gemi ile Malta'ya doğru sürülürken)

Babamız

Ziya GÖKALP

— 2 —

(sabit kalemle, bir kâğıdın iki yüzüne yazılı)

Sevgili Kızlarım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar'a**

Sevgili Kızlarım

Perşembe (29 Mayıs 1335=1919) akşamı sâlimen **Mondros'a** vâsıl olduk. Bizi karargâhda güzel bir yerde müsafir etdiler. Bulduğumuz yer gayet havadar ve her taraf yeşillikdir. İyi muamele görüyoruz. Sıhhatim yerindedir. Esbab-i istirahatimiz te'min edilmiştir. Burada kalacağımız için mektubu aşağıdaki adrese gönderiniz. Mektub **İngiliz Postahanesi'ne** verilecek ve zarf açık olacaktır.

Vâlideniz'e çok çok selâmlar ederim Her hafta mektub yazacağım. Siz de her hafta yazınız. **Türkân'ın**, **Fatma'nın** gözlerinden öperim. **Vâlideniz'e**

(*)Rahmetli Gökalp, bütün mektuplarının başına eski harflerle «Bismillâh» remzi olan işaret koymuştur.

— 1 —

çok hürmet ve riayet ediniz. Kalbi müsterih olsun. Buranın **Büyükada**'dan farkı yokdur. Sizin orada istiharatde olmanızdan başka endişem yokdur.

Valdîeniz'in sıhhatine itina ediniz. **Türkân**'ın beslenmesini de unutmayınız. Mektebe devam ediniz, yahud bir muallim'den ders alınız. **Selime** ve **İkbal**'e de selâm ederim. Hülâsa, beni rahatda bilerek orada kendi işlerinizi intizama sokunuz. **Bâki** sıhhat ve âfiyetiniz.

(Fransız harfleriyle adres:)

Zia Bey Gueuk-Alp. C/O B.H.Q.
Mudros
Aegean

Baban
Ziya GÖKALP

— 3 —

(sabit kalemle)

Sevgili **Zevcem,**

Bugün posta haricinde **Istanbul**'a gidecek bir vapor var. Bu mektubu şu vaporla gönderiyorum. Görüyorsunuz ki mektub yazmakta hiçbir fırsatı kaçırmıyorum. Sizin merakda kalmanızı istemem. Ben ruhumu hiç üzmiyorum. Allahın inayetiyle ümidliyim. Biz yakında yine kavuşacağız. Bu ümidledir ki vücudum da âfiyettedir. İnsanın ruhu meserretli bulunduğça vücudu da sıhhatli olur. Bu sözleri yazmaktan maksadım, kalbini şen tutarak vücudunu hastalandırmamanı istemektir. Senin ufak bir rahatsızlığın, çocukları da hasta eder. Ben de burada ye'simden hastalanırım. Hülâsa, sinirelerine hâkim olarak sıhhatine ve çocukların sıhhatine iyi bakmalısın. Senden beklediğin en büyük lütuf budur.

Gazeteler ve mektublarımız geliyor. Fakat eşya henüz gelmedi. İhtimal iki yarınki posta ile çıkacaktır. İki gün sonra yine mektub yazacağım. Çünkü posta vapuru vardır.

Senihe'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Zeki**'nin gözlerinden öperim. **Nedim Beğ**'e, **Feyziye Hanım**'a **Hocahanım**'a, **Zekerriyya Beğ**'e selâmlar ederim. **Südüne**'nin, **Selime**'nin, **İkbal**'in hâtırlarını sorarım. **Bâki**, âfiyet ve istirahatınızı temenni ederim, aziz zevcem!

Salı, 15 Temmuz 1335(1919).

Zevciniz
Ziya GÖKALP

— 4 —

(sabit kalemle)

Kızlarım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar**'a Pazartesi, 25 Ağustos 1335(1919)

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta mektub ve gazete almadım. Posta geldi. Herkes âilesinden sıhhat haberi aldı. Ben sizden hiçbir haber alamadım. Zayıf kalbli bir adam olsaydım, çok müteessir olacaktım. Fakat, ben, teessürü de, endişeleri de yendim. Küçük bir tesadüf, ehemmiyetsiz bir sebep mektupların gecikmesini

— 2 —

arıncı edebilir. Fakat, bundan sonra mektub yazmakta hiçbir ihmalinizi kabul edemem. Mektuplar vaktiyle **Sefârethane**'ye verilirse gecikmez.

Evvelleri haftada birkaç mektub gönderiyordunuz. Şimdi haftada bir mektubunuzu bile alamıyorum. **Sefarethane**'ye haftada birkaç mektub göndermek mümkündür. Fazla olarak, İngiliz postasına da başka mektuplar verilebilir. Bunlardan bazıları gelmeseydi de, hiç olmazsa birkaçı gelir. Hâsılı, beni mektubsuz bırakmamaya son derece dikkat etmelisiniz. Gazeteler de mektub yerine geçtiği için onları da unutmayınız. Ben burada mektub'arınızı almadan yaşayamam. Maddî ve mânevî hiçbir sıkıntı yokdur. Fakat, mektubunuzu almadığım zaman dünya gözüme zından oluyor.

Geçen hafta bir paket içinde iki don, iki mintan, altı çorap, bir boyunbağı geldi. **Zekeriya Beğ**'den de bir paket İnci memuası geldi. Bunların geldiğini geçen mektubumda yazmıştım. Fakat, o mektubu belki a'mamışsınızdır diye tekrar yazıyorum. **Feyziye Hanım**'a, **Hocahanım**'a, **Nedim Beğ**'e ve bütün arkadaşlara selâm. **Hüriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**in gözlelerinden öperim. **İkbal**'e de selâm. Çok mektub yazmayı unutmayınız sevgili kızlarım.

Pazartesi, 25 Ağustos (1335/1919)

Babanız
Ziya GÖKALP

(sabit kalemle)

Refikam **Vecihe Hanım**'a

Pazartesi, 1 Eylül 1335(1919)

Sevgili Zevcem,

Bu mektubumu (5 Eylül 1919 Kurban) Bayram'da a'acağını umarım. Hepinizin bayramı mübarek olsun. Çocuklarımızı benim tarafımdan öp. Senin dudakların benim de dudaklarımdır.

Bu hafta yine mektub alamadım. Fakat gazete'lerle mecmua'lar geldi. Bu kâğıtlar da benim için mektub yerine geçiyor. Bana hepinizin kokusunu getiriyor. Bunları görünce, sıhhat haberinizi almış gibi oluyorum. Ben sıhhat-deyim. Mektuplarınızı aldığım zaman istirahatim de yerindedir. Sakın mektuplarınızı kesmeyiniz. **Sefarethane**'ye, postahaneye ayrı ayrı mektuplar veriniz. Biri gelmezse bâri öteki gelsin. Bir satır yazıya bile razıyım. Sıhhatiniz haberini versin, kâfidir. Bununla beraber, uzun mektuplar da isterim. Nasıl yaşıyorsunuz, ne haldesiniz, tafsilâtiyle yazmalısınız.

Ben burada kendimi **Diyarbakır**'de sanıyorum. **Fiskayası** gibi yüksek bir mevkideyiz. Karşımızda deniz, tıbbi **İstanbul**'un **Halici** gibi karanın içine girmiş. Bu deniz bir ırmak kadar ince; **Diyarbakır**'deki **Çay**'ı andırıyor. İrmakın ötesinde bir köy var ki **Kırtulu**'a benzer. Sabah, akşam köylülerle hayvan sürüleri bu denizi ayaklarıyla geçerler. Görüyorsunuz ya, deniz değil âdeta

bir ırmak. **Diyarbakır**'den **Kıtırbul**'a nasıl geçilirse, bu taraftan da karşıya-
kaya öyle geçiliyor. Yalnız burada kelek yok. Felek yalnız onu unutmuş!
Karşıyakanın sağ tarafında bir köy var ki, Diyarbakır'ın **Sa'adiköyü**'ne ben-
zer. Sol tarafındaki köy de **Sünbülü**'yü andırır. Hâsılı karşımda **Dicle**'yi,
Bostanlar'ı, **Kıtırbul**'ın arkasındaki yamaçları görüyorum(1). Sanki **Fiskayası**-
nın üstündeyim. Bulduğumuz yer böyle. Etrafıma bakıldıkça **Diyarbakır**'i,
oradaki evimizi, evimizdeki eski bahtiyarlığı hatırlıyorum. Bu bayram hürme-
tine inşaallah yine o günlere kavuşuruz, **Sevgili Vecihem!**

Çocukların resmi hâlâ gelmedi. 1 Eylül 1335(1919)

Zevcin
Ziya GÖKALP

(sabit kalemle)

Kızlarım **Senihe** ve **Hürriyet Hanımlar**'a Pazartesi, 1 Eylül 1335(1919)
Sevgili Kızlarım,

Hepinizin (Kurban) Bayramını tebrik ederim. Bir baba için âilesinden
uzakda bayramlar geçirmek, çok acıdır. Fakat, ne çare, kader böyle imiş.
İki bayramdır bu acıyı çekiyorum. İnşaallah sonu hayir olur. Bu hafta 25
Ağustos tarihine kadar gazeteler geldi «**İnci**» ve «**Diken**» mecmuaları da
geldi. Fakat, hiçbir mektub gelmedi. Demek ki iki haftadır mektub almıyo-
rum. Bu hafta arkadaşlara da mektub çıkmadı. Yalnız bir tanesine İngiliz
postası vâsıtasıyla bir mektub geldi. Anlaşıyor ki bu hafta **Sefarethane**'ye
verilen mektublar vapore verilememiş. Postaya verilen mektublar ise vapo-
ra verilebilmiş. Siz de her hafta postaya bir mektub verseniz, bu gibi ge-
cikmelerde işe yarar. Fakat, **Sefarethane**'ye mektub vermeyi de terketmeyin-
iz ha!. Çünkü, postaya verilen mektublar geç geliyor, **Sefarethane**'ye veri-
lenler çabuk geliyor.

Bu haftaya bakmayınız, müstesnadır. İki haftadır mektubunuzu almadi-
ğim için, mektublarımın elinize gelip gelmediğini bilmiyorum. Sıhhatim, is-
tirahatim iyidir. Sizinkinden haberim yok. Allahın inayetine güveniyorum.
Anneniz nasıldır? Siz, **Türkân**, **Fatma** ne haldesiniz? İki haftadanberi buna
dâir sizden bir satır olsun yazı almadım. Annenize çok çok selâmlar ederim.
Nedim Beğ'e, **Feyziye Hanım'a**, **Hocahanım'a**, **İkbal'e** selâmlar ederim. Ar-
kadaşlara da selâm. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in gözlerinden
öperim.

İki hafta evvel bir miktar İngiliz parası istemişdim. Henüz gelmedi.
1 Eylül Sene 1335(1919)

Babanız
Ziya GÖKALP

(sabit kalemle - MÜZE'de)
«Bismillâh»

Kızım **Hürriyet Hanım'a**
Sevgili Kızım,

Pazartesi, 8 Eylül 1335(1919)

İki mektubunu aldım. Birinin tarihi 29 Ağustos, ötekinin tarihi 2 Eylüldür. Resimlerinizi de aldım. Çok sevindim. Buranın bütün kuşları, çiçekleri, kelebekleri, sana, **Fatma'ya**, **Türkân'a** selâm söylüyorlar. Derslerine çalıştığına memnun oldum. **Annen'e**, **Ahlan'a** itaat ettiğine, **Türkân'ı**, **Fatma'yı** sevdiğine de çok mahzûz oldum. Bundan dolayı sana bir şiir yazıyorum. Sen de cevabını yaz. Şâir olacağım demiyor muydun? Sözünde durmalısın.

RÜZGAR'A

Rüzgâr, rüzgâr nereye
Görünmez kanadım
Açmışsın, gidiyorsun?

İnerken bu dereye
Gönülümün feryadını
Elbet işidiyorsun!

Uğrarsa eğer yolun
İçine İstanbul'un
Ferah saç diyarıma!

Git, evime selâm ver,
Götür benden öpüşler
Sevgili kızlarıma!

8 Eylül 1335(1919)

BULUD'A

Bulut, bulut karadan,
Denizden geliyorsun,
Penbe kanadların var..

Çıkarak **Marmara'dan**
Gökçe yükseliyorsun,
Yer senden çiçek umar..

Yurdun çam civarı mı?
Dağlarda yürüyorsun
Koklayıp kana kana.

Evimi, kızlarımı
Geçerken görüyorsun
Bir haber yok mu bana?

Baban

Ziya Gökalp

(sabit kalemle, ufak bir kâğıda — MÜZE'de)
«Bismillâh»

Kardeşim,

Büraya geldik. Çocukların resmini gönderdim. İki hafta evvel alınmıştır. Çocuklar rahattır. Sizin oraya gitmenizi bekliyorlar. İnşâallah yakında gidersiniz. Sıhhatim çok iyidir. Sinirlerim çok sağlamdır. Zaten insan maneviyetini kuvvetli bulundurursa sıhhati de çok iyi olur.

Görüşmek isteyince daha çok mâni' olmağa çalışırlar. Binâenaleyh, sabırsızlık göstermeseniz daha iyi olur. Tabi'atiyle görüşmek daha iyi. **Seni-he**, **Hürriyet**, **Fatma**, **Türkân** ellerinizden öperler. **Birâderiniz**

22 Eylül (1335=1919) (*)

Ziya

(*) Rahmetli Mehmed Nihad GÖKALP Beğ'in, bu mektubun arkasına yazdığı mâtura notu aynen şöyledir:

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızların **Senihe, Hürriyet ve Türkân Hanımlar'a**

Polverista, Pazartesi, 6 Teşrinievvel 1335(1919)

Sevgili Yavrularım! Bu hafta senden 19 Eylül tarihli bir mektub aldım. **Hürriyet**'le **Türkân**'dan da 24 tarihli mektublar geldi. Senin ve **Annen**'in 24 tarihli mektublarınız gelmedi. Yoksa, yazmadınız mı? Siz postacının yolunu bekliyorsunuz da, ben beklemiyorum mu sanıyorsunuz? Ben burada rahat isem de, sizin halinizi düşünerek müztarib oluyorum. Siz de sıkıntı içinde olup olmadığınızı yazmıyorsunuz. Geçen hafta elli dört İngiliz lirası geldi. Bana para göndermekle sizin parasız kaldığınızı düşünerek ızdırıp çekiyorum. Artık sizden para istemem. Çünkü burası ucuzluk.

Şimdi burası yaz gibi. Sabah pencereleri açınca, pencerelerimdaki saksılar, çiçeklerinin güzel kokularını içeriye dolduruyor. Bu anda size masa başında mektub yazarken, bütün **Malta** şehri gözümün önündedir. Güzel manzaralar görmek için pencerenin yanına gitmeğe bile hacet yok. Yerimiz, **Malta**'nın en yüksek mevkiidir. Üsera karargâhlarının en iyisinde oturuyoruz. Şimdi harb esirlerini bırakıyorlar. Tabii sulh olunca sıra bize de gelecek. Sizden en çok istediğim, **Anneniz**'i teselli etmektir. Kederlenmesine mâni olunuz. Merak etmesine meydan vermeyiniz. Görüyorsunuz ki, ben mektub yazmakta hiç kusur etmiyorum.

Hayatım size lâzımdır diye son derece sıhhatime itina ediyorum. Âî'em olmasaydı, sıhhatimi aslâ düşünmiyecektim. Belki de hastalanmayı, hattâ ölmeği arzu edecektim. Fakat, insanın bir âilesi, henüz küçük yavruları bulunursa sıhhatine bakması, hastalanmamağa çalışması en mukaddes bir vazifesi olur. Ben bu vazifemi ifaya çalışıyorum. Anneniz de sıhhatinin sizin için elzem olduğunu düşünerek vücudunu yıpradacak kederlerden, meraklardan sakınmalıdır. Her insan istediği gibi hareketde hürdür. Fakat, ana ve baba olduktan sonra, insanlar evlâdlarının esiridirler. Yavrularının saadeti için, analar ve babalar hasta olmamağa, uzun müddet yaşamağa mecburdurlar. İşte, ben gerek **Anneniz**'e ve gerek size faideli olabilirim diye sıhhatime kıymet veriyorum. Sizin saadetinize sebep olabilir diye âfiyetimi esirgiyorum. Annenizden de bunu istemelisiniz.

«**Malta**'da **Polverista** kışlasından yazup **Sen-Klemen** kampında bulunduğum zaman merhum **Ağabeğim**'in (bana) gönderdiği ilk mektubdur. **Ağabeğim**'in **İstanbul**'dan **Limni** adasındaki **Mondros** limanına ve oradan **Malta**'ya İttihatçı arkadaşlarıyla beraber İngilizler tarafından getirildiklerinde **Polverista** kışlasına yerleştirilmişlerdi. O sırada ben de **Sen-Klemen** kampında idim. **Malta**'ya muvasalatını işte bu kâğıdla bana bildirmişdi. Tarihi 22 Eylül Sene 1335 olacaktır. Senesini yazmamışdır.»

«Ziya Gökalp'ın Kardeşi **Nihad GÖKALP**»

Anneniz'e çok hürmet ve riayet ediniz. Hâtırını aslâ kırmayınız. Buranın kuşları, kelebekleri ve çiçekleri **Hürriyet'e**, **Türkân'a**, **Fatma'ya** selâm ederler. **Şeref'e** ve **Beyhan'a** da selâm gönderirler.

Amcanızın (Nihad Gökalpın) hepinize selâmı var.

Babanız
Ziya GÖKALP

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızlarım **Senihe**, **Hürriyet** ve **Türkân Hanımlar'a**

Polverista, Perşembe, 9 Teşrinievvel 1335 (1919)

Sevgili Kızlarım! Bu hafta dokuz mektub aldım. Bazısı eski. Üç tanesi yeni. 27 ve 29 Eylül tarihli olan bu mektublarda **Malta'ya** geldiğimizden haberdarsınız. **Senihe'nin** 19 Eylül'den sonra mektubu yok. Bu tenbellik niçin? **Hürriyet**, başkasına yazdırıyorsa da sen kendin yazabilirken niçin ihmal ediyorsun? Her hafta mektubunu isterim. Bana senin elyazınla yazılmış mektublar daha hoş geliyor. Mektubların resmî sözlerini bilmediğin için duyduğunu, düşündüğünü yazıyorsun. Şimdi annen de biraz yazı bilseydi, ondan da elyazısıyla mektub isterdim. **Hürriyet** de öyle. Ben hepinizden ayrı mektublar isterim.

Yalnız sözler kalbin aynası değildir, yazı da ruhun bir aynasıdır. Başkasına mektub yazdırıldığı zaman, kitabet yapayım diye, söylenen sözleri başka türlü yazar. Halbuki, kalbden gelen sözler aynıyle yazılmalı. Sen kitabet bilmediğin için, doğru yazıyorsun. Senin imlânı da öğrendim. Her nasıl yazsan okuyabiliyorum. İmlâyı da konuştuğun gibi yazıyorsun. Kâtiblerin im'âsı da, ifadesi de yanlışdır. İnsan duyduğu gibi yazmalı!

Sen artık vaktini boş geçirme! Derslerine çalış. Ben ge'ince sizi kendim okutacağım. **Hürriyet'in**, **Fatma'nın** tahsiline de dikkat et. Mektebde başka çocukların ahlâkına uymasınlar. **İstanbul'daki** ahlâk pek fena. Biz kendi memleketimizin ahlâkını muhafaza etmeliyiz. Asıl Türk ahlâkı bizim memleketdedir.

Sihhatim çok iyidir. Mektublarınızı aldıkca ruhum da rahat olacaktır. Elli dört liranın geldiğini birkaç defa yazdım. Mektublar belki gelmemiş diye tekrar yazıyorum. Artık hiç para göndermeyiniz. Gazete de göndermeyiniz. Çünkü vermiyorlar. Kış için bir kostüm istemişdim. Kalın fanilelerin var. İnce iç fanileleri çok yıkanmakla darlaşıyor. Geniş olmak şartıyla bunlardan gönderirseniz iyi olur. Battaniye, yorgan gibi şeyler de istemem. Zaten eşyanın birçoğu yolda gâib oluyor. Beyhude para sarfetmeğe lüzum yok.

Yemeklerimiz iyi. Vaktimiz hoş geçiyor. Mevkiimiz **Malta'nın** en güzel yeridir. Esirlerin en tâli'leri, buraya yerleşdirenlerdir. Vâkıa, bülbülü altun kafese koysanız yine vatanım diye feryad eder. Fakat, sıhhate muvafık bir yerde bulunmak, havadar, müferreh bir mevkide yaşamak da iyi birşey-

dir. Ailesini düşünen babalar hasta olmamağa çalışırlar. Hasta olmamak için de havadar ve ferahlı bir mesken lâzım. İşte bundan dolayı halimizden memnunuz. Tabii en büyük memnuniyetimiz, âilelerimize kavuştuğumuz zaman olacak. Bu ise inşaallah yakındır.

Nedim ve **Zekeriya Beğler'e**, **Fezziye** ve **Hocahanımlar'a**, **İsbal'e** selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Amcanızın selâmı var.

Babanız
Ziya GÖKALP

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım'a** Perşembe, 11 Kânunuevvel 1335(1919)
Sevgili Zevcem!

Bu hafta posta tarikiyle 29 Teşrinisani tarihli bir mektubunu aldım. **Sefarethane'**e verdiğiniz mektubları bugün alacağım. Bu hafta sucukla pasdırma paketi de geldi. Demek ki son zamanlarda gaibizim yok. Kırk İngiliz lirasıyla geceliklerin, beş kitabın, peynirin geldiğini evvelce yazmışdım. Gazete ve mecmua göndermeyiniz dediğim halde, yine gönderiyorsunuz: Posta defterinde geldiğini, fakat verilemeyeceğini okuyoruz. Artık beyhude göndermeyiniz.

Bu hafta **Salvator'**dakilerle ve diğer umum harb esirleriyle birleşdik. Bizim eskiden oturduğumuz binaya, hepimiz sığışamazdık. Yakınımızda gayet geniş **Verdala** adlı büyük bir binaya naklettik. **Salvator'**dakiler ve umum esirler de hep oraya geldiler. Burasının bağçesi de gayet geniştir. Bağçede eski esirler tarafından birçok çardaklar, köşkler, kafesler, sedirler yapılmış. Arıkovanı bile var. Hâsılı, burada hem rahatız, hem de birçok arkadaşlarımıza ve milletdaşlarımıza kavuşduk. **Fezzi ve Zülfi Beğler** de yanımızda. **Kardeşim'in** gelmesi de yakındır(2). Bu hafta **Almanyadaki Dayızademiz Nedim Beğ'e** mektub yazacağından **Fatma'ya** yazamayacak. Çünkü onlar, yalnız bir mektub yazabiliyorlar.

Bizim üç ayda bir yer değiştirmemiz hem seyahat, hem de bir tebdil-hava gibi oluyor. Bundan başka yeni insanlar görüyoruz. Burası kış için daha iyi. **Ve'li Necdet Beğ** de burada. Şimdi o, karargâhın posta memurluğunu yapıyor, mektublarımızı o toplayup dağıdıyor. **Halil Beğ'le** oturuyoruz. **Kardeşim** yanımızdaki odadadır. Sıhhatim gayet iyidir. Burada sıkılmaya hiç imkân yok. Çünkü, konuşacak hesabsız insanlar var.

Ben üzülmediğim gibi, sen de artık üzüntüyü bırak. Bana derdli, firaklı sözler yazma Ne yapalım. Daha bir iki ay sabır lâzım! Mini mini **Türkân** seni teselli ediyor. Bu bize Allahın bir nimetidir. Ya o da olmasaydı, sen nasıl teselli bulacaktın? Küçük melek seni meşgul ediyor. **Hürriyet'in** derslerine çalışması da beni çok memnun etdi. Bâri **Senihe** de evde çalışsa!

Sen de dişlerini mutlaka yapdır! Dişlerini yapdırmazsan yemekleri hazmedemezsin. Vücudunu toplayamazsın. **Türkler** artık erkekli kadınlı sınırsız yaşamalıdır'ar. Sınırlılık, imanın zaflığından gelir. Sınırım var diye insan sıhhatini tehlikeye atamaz. Senin sıhhatin bütün bir âilenin istinatgâhıdır. Küçük yavrularımız orada, ben burada hep senin sıhhatine muhtacız. Sen gidemezsen dişçi eve gelebilir. Bana lüzumsuz sarfetmekte olduğunuz paraları dişçiye ver. Dişlerini yapdırmadan bana göndereceğiniz hiçbir şeyi kabul etmiyeceğim. Zaten pasdırma geldi; henüz ağzıma koymadım. Sen orada dişsiz tegaddiden mahrum kal! Ben burada rahat edeyim! Bu olamaz!

Meclis, memleketin hukuku noktasından bizi istiyecek zannediliyor(3). **Fuad ve İhsan Beğ'e, Halim Sâbit, Râgub, Ali Beğler'e, Feyziye ve Hocahanımlar'a selâm. Senihe'nin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Zekiye'nin, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İktal'e de selâm. Allaha ismarladık Sevgili Zevcem!**

Zevcin

Ziya GÖKALP

(mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım'a**
Sevgili Zevcem!

Cuma, 2 Kânunusani 1336(1920)

Dün sana ve çocuklarımıza iki mektub yazarak postaya vermişdim. Bugün bu mektubu yazıyorum. Sıhhatim çok iyidir. Bugün postaya taahhüdü verilen mektublarınıza alacağımı ümüd ediyorum. Çünkü taahhüdü mektubların saat ikiden sonra tevzi edileceğini haber verdiler. Taahhüdsüzler daha evvel dağılmışdı.

Sulh yakında bitecek(4). O zaman biz de inşaallah geleceğiz. Ben gelin-sonra kalmak yahud gitmek kararını beraber veririz. Bundan sonra da mekceye kadar **Diyarbakir'e** gitmeyiniz. Beni orada bekleyiniz. Ben geldikten tublarımı muntazaman alacaksınız. Ahvalimi yine eskisi gibi mütemadiyen size yazacağım.

Dişlerinizi yapdırınız. Tedavinize dikkat ediniz. **Senihe'nin, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın** gözlerinden öperim. Beni mektubsuz bırakmayınız Sevgili Zevcem!

Zevcin

Ziya GÖKALP

(Malta'da alınmış olan ve (yarı sola bakan en güzel fotoğrafının arkasına mürekkeple)

Kızım **Senihe Hanım'a**

12 Kânunusani 1336(1920)

Sevgili Kızım! Bu kartı **Yeni-Verdala'da** yazıyorum. Sıhhatim, rahatım çok iyidir. İnşaallah yakında kavuşuruz. Sıhhatimin iyi olduğunu resminden de anlayacaksınız.

Anneniz'e çok çok selâmlar. **Kardeşim**'e de çok selâm. **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. Şimdilik Allaha ısmarladık.

(Fransız harfleriyle:)

Zia-Gueuk-Alp, New-Verdala, Malta.

Baban
Ziya GÖKALP

(Malta'da çekilen kendi fotoğrafının arkasına, mürekkeple)

Kızım **Hürriyet Hanım**'a

12 Kânunsâni 1336(1920)

Sevgili Kızım! Sen çok akıllı bir kızsın, **Türkân**'ı çok seviyorsun. Ona çukolata alıyorsun. İşte ben de sana resmimi gönderiyorum. Yakında inşaallah kendimi de getiririm.

Annen'e, çok selâmlar ederim. **Amcan**'a da çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim, Sevgili Kızım.

(Fransız harfleriyle:)

Baban

Zia Gueuk Alp, New-Verdala — Malta.

Ziya GÖKALP

(Resmî esir mektubu. kâğıdıma, mürekkeple — MÜZE'de)

Kardeşim Nihad Beğ'e Perşembe, 12 Şubat 1336(1920) **Yeni-Verdala**.

Sevgili **Kardeşim**! 28 Kânunsâni tarihli bir mektubunuzu aldım. **Refikam**'la **Senihe**'den de 27, 28 Kânunsâni ve 1 Şubat tarihli altı mektub geldi. Bu mektubların yedisini de taahhüdlü olarak postadan aldım. Evvelce aldığım mektubları da tarihleriyle beraber cevaplarında yazmışdım. Demek ki **Sefarethâne**'ye verilenler de, postaya bırakılanlar da geliyor. Mektupların bu suretle devamını isterim.

İstanbul'da fiatlar buraya nisbetle hakikaten yüksek. Bundan sonra paket istemem. Âilemin gıdalarına hanel gelmemek şartıyla masrafların azaldılması muvafık olur. Fakat, her şeyden evvel bu dünya tatlı dil dünyasıdır. Tatlılıkla her hakikat kolayca kabul etdirilebilir. İktisadî iş'erin tanzimi esnasında mevhum cihetler de gösterenler olur. Meselâ, **Hakkı Efendi**'ye yazacağınız mektub, para talebine müteallikse, hiç lüzum yoktur. Çünkü, onda on paramız bulunsaydı, durmaz gönderirdi. Adamcağız beyhude üzülmesin.

Yarın yeniden **Polverista**'ya geçediyoruz. Yarın dediğim, mektubun tarihi itibariyle bugündür. Evet, bugün oraya nakledeceğiz. Dâirelere taksimimiz şimdiden taayyün etmiş. Her dâireye beş kişi yerleşecek. **Ben**, **Kemal**, **Muammer**, **Memduh**, **Mâcid Beğler** 25 Numrolu Dâire'ye isabet etmişiz. Bilirsiniz ki, bu dâire, odaları ayrı ve geniş olmak itibariyle, dâirelerin en iyisidir. **Derviş** ve **Hüsni Beğler**'in oturdukları dâiredir. Hâsılı oraya da memnunen gidiyorum.

Dünyada benim için sıkılmak imkâm yokdur. Elverir ki orada âilemin sıhhatde ve rahatde bulunduğundan emin olayım. İnsaniyyetin medenî tekâmülüne, milletimin harsî tekâmülüne kuvvetli imanım var. Bu iki tekâmülün neticesi vatanımız için şübhesiz hayirdir. İşte benim nikbinliğim, bu iki esasa istinad ediyor. Bazıları gibi, yalnız hissen, mizacen, nikbin değilim. His-sen ve mizacen nikbin olduğum gibi, ilmen ve felsefeten de nikbinim. Bence, **Türkler**'i kurtaracak böyle ilmi bir nikbinlikdir. **Mütareke**'denberi birçok-ları becbin oldu. Ben hayırlı neticeleri dâima beldedim. Zaman, ümîd'erinim haklı olduğunu gösterdi. Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da dâima vecd içinde yaşayacağım.

Bazı ilâclar vardır ki, şekerle tatlılaşdırıldıktan sonra içirilir. Bugün çekmekte olduğumuz ıztırafları da tatlılaşdıran mefkûredir. Mefkûre ile beraber olunca bütün kahırlar çekilebilir. Mefkûrem yükseldikçe ben sıkıntı-larımı unuturum. Ben, bahtiyarlığı sevgi ile mefkûrede bulan bir adamım. Bundan dolaydır ki vecdim artar, eksimez.

Refikam'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in **Fatma**'nın, **Türkân**'ın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Nedim**, **İhsan**, **Hâşim**, **Hayri**, **Emîn**, **Bekir**, **Bagıb**, **Surri**, **Haydar Beğter**'e selâmlar. Hepinizi A'laha ismarladım, Aziz Kardeşim.

Kardeşin
Ziya GÖKALP

(Resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple — MÜZE'de)

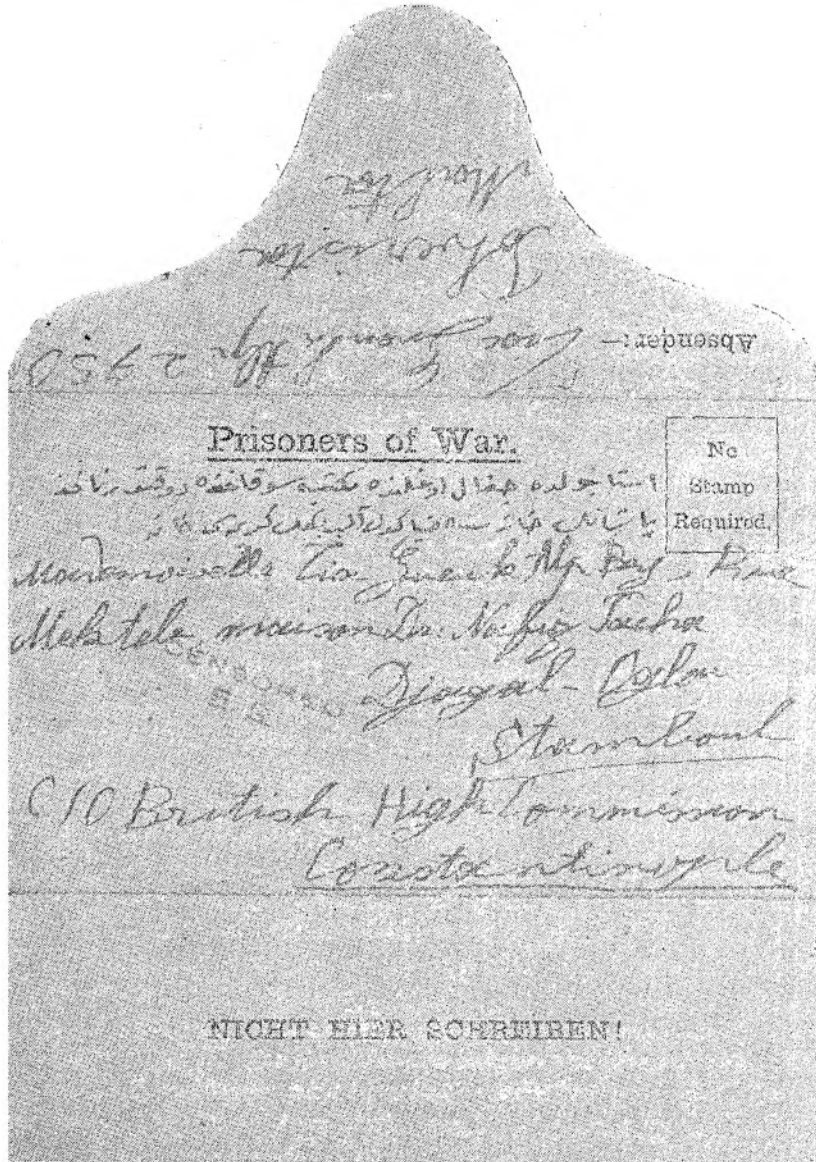
Kardeşim **Nihad Beğ**'e Pazartesi, 23 Şubat 1336(1920), **Polverista**. Sevgili Kardeşim! Bu hafta 5, 7, 8, 12 tarihli altı mektub aldım. Dördü **Refikam**'dan, ikisi **Senihe**'den. Benim sıhhatim, rahatım iyi. Arkadaşlar da hep rahatdadır. Hepsi size selâm ederler. **Feyzi**, **Zülfî**, **Veli Necdet Beğler** de rahatdırlar. Çok selâmları var.

Şimdi **Polverista**'dayız 25 Numrolu Dâirenin güneşli odasındayım. Yine haftada bir defa kırlara gezmeğe çıkıyoruz. Bugün de gezme gündümüzdür.

Paris'e ismarladığım kitaplar geldi. Bir haftadanberi **Felsefe Dersleri**'ni takib ediyoruz. **Türkler'in İctimai Tarihi**'ni de görüyoruz. **Tekye** devam edemedi. Çünkü, musiki bilenler yok. Şimdi herkes kendi kitaplarıyla, mütalea, ders yahud tercümeleriyle meşgul.

Sulha dâir iyi haberler geldikçe seviniyoruz. Bazen gelmek söz'leri de çıkıyorsa da, inanan pek az. Ders arkadaşlarımız, **çabuk gidersek Felsefe Kitabını bitiremiyeceğiz diye endişe ediyorlar**. Hâsılı okumak, öğrenmek ârzu-su, bazan gelmek ârzusuna galebe çalıyor.

Orada hastalıklar çok. Mümkün olduğu kadar hızıssıhhaya riayet edilse iyi olur. Bazıları gazete havadisleri yazıyorlar. Bu suretle biraz malûmat ala-

Ziya Gökalp'ın Fransızca elyazısı
(Malta Mektupları kapagında)

biliyoruz. **Nâdi Beğ** göndermekde devam etsin. Arkadaşlardan kimse mektub yazmıyor. Mecmualar pek ruhsuz.

Burada havalar iyi gidiyor. Orada çok kar yağdığını yazıyorlar. Çocuklar çok üşülüklerini söylüyorlar. Hâlbuki biz burada güneşin hararetli nurları içindeyiz.

Artık hiç paket ve kitap istemem. **Paris**'den, **Londra**'dan kitap getirtmek daha ucuz oluyor. Burada kendi dâiremizde hususî birşey yaptık. Lezzetli yemekler yiyoruz.

İyi bir sulh olacağına itimadım var. Ahval gitdikçe iyileşiyor. **Almanlar**'ın memleketlerinde muhakemesine râzı olmuşlar. Aynı usulün **Türkler**'e de teşmili zarurîdir.

Bu hafta sizin mektubunuz çıkmadı. Postadan gelen mektublar hep taahhüdlü idi. Bazısı taahhüdlü, bazısı taahhüdsüz olsa daha iyi olur. **Sefarethâne** mektupları da muntazaman gelmeğe başladı. Posta ile beraber aldık.

Refikam'a çok selâmlar. **Senihe**'nin, **Hürriyet**'in, **Türkân**'ın, **Fatma**'nın, **Şeref**'in, **Beyhan**'ın gözlerinden öperim. **Nedim**, **İhsan**, **Halim**, **Hâşim**, **Bekir**, **Emin**, **Sabri**, **Ragıp**, **Sırrı**, **Fuad**, **Ali Beğler**'e selâm. **Feyziye** ve **Hocahannımlar**'a ve **İkbal**'e de selâm. Cümlemenizi Allaha ısmarladım Muazzez Kardeşim.

Kardeşin

Ziya GÖKALP

(Resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple — MÜZE'de)

Kardeşim **Binbaşı Nihad Beğ**'e

Perşembe, 11 Mart 1336(1920)

Aziz Kardeşim!

Polerista.

Bu posta ile yedi mektub aldım. İki **Refikam**'dan, üçü **Senihe**'den, biri sizden, bir kart da **Fatma Hanım**'dan. Sizin mektubunuz 14 Şubat, kartın tarihi ise 25 Şubatdır. **Selânik**'den yazdığınız mektubu almadım. Size her hafta kart yahud mektub yazıyorum. Gelmemesi şâyan-i taaccübdür. Belki adresden dolayı alamıyorsunuz. Burada, postadaki mektub'ar ve paketler gaib olmak ihtimali var diye bir ilânda bulundularsa da, bu hafta posta mektublarının gelmesi bu ilânı fi'len tekzib etdi. Şimdiye kadar kimsenin postada hiçbir şeyi gaib olmamışdır. Binaenaleyh, yine posta ile de mektub göndermekde devam ediniz. Taahhüdlü mektupları da bugün alacağız.

Evvelce de yazdığım gibi, taahhüdlü ve taahhüdsüz mektupların sansürleri ayrı olduğu için, hepsi aynı zamanda verilemiyor. Bunun için mektupların hem taahhüdlü, hem de taahhüdsüz yazılmasını bildirmişdim. Şimdi gazeteleri de vermeğe baş'adılar. «**Yenigün**» (5) evvelce geliyordu. Galiba şimdi gelmiyor. **Sefarethâne** postası az ücret aldığı için o tarikle mecmua ve gazette gönderilebilir.

Hastahğı hep selâmetle geçirdiğimize memnun oldum. Zaten kalbim bu hastalıktan dolayı endişede idi. İnşâallah başka türlü hastalıklardan da he-

piniz âzâde kalırsınız. Hıfzıssıhhaya çok dikkat etmek lâzım. Tedavinize himmet eden doktorlara da çok teşekkürler ederim. Çocuklar daha bir müddet mektebe gitmeseler iyi olur.

Burada hastalık yok. Hepimiz sıhhatteyiz. Havaalr çok iyi gidiyor. Feyzi Beğ'e hepimiz mektub yazdığımız için, verdiğim haberle yeni birşey öğretmiş olmadım. Feyzi ve Zülfi Beğler de iyidirler. Selâm ediyorlar.

Taahhüdlü mektupları bugün alacağım için otuz İngiliz lirasının gelip gelmediğini şimdiden bilemem. Buna dâir gelecek postada yazabilirim.

Refikam'a çok selâmlar. Senihe'nin, Hüriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Refika Hamm'a, Nedim Beğ'e, İhsan, Haydar Rifat, Bekir, Hâşim, Halim, Nâdi, Emin Beğler'e ve Doktor Beğler'e selâm ederim.

Gönderdiğiniz dört kitabı aldığımı çokdan bildirmişdim. Demek ki o mektubumu almamışsınız. «Akşam» gazetesindeki arkadaşlara da selâmımı tebliğ ediniz. Gönderdiği kitabdan dolayı Emin Beğ'e teşekkür ettiğimi de lütfen söyleyiniz. Cümlelerinizi Allaha emanet etdim, Sevgili Kardeşim!

Kardeşin

Ziya GÖKALP

(müreккеple)

Zevcem Vecihe Hanım'a Pazartesi, 12 Nisan 1336(1920), Polverista Sevgili Zevcem!

Bu hafta mektub alamadığım için merakdayım. Fakat bu sözü size merak vermek için yazmıyorum. Benim, mektub almazsam, merak etmekliğim tabiidir. Çünkü siz emîn bir mevki de değilsiniz. Halbuki ben gerek âb-ü-hava itibarıyla, gerek sair cihetlerce hiç endişe edilmeyecek bir mahaldeyim. Sizin merak etmenize hiç bir sebep yoktur. Benim de merak edişim, telâş derecesinde değildir. Çünkü ben Allaha mütevekkilim. Fazla merakdan ne faide hâsıl olur? İnsan daima kederlerine, meraklarına hâkim olmalı! Mektubunuzu aldığım zaman kalbime emniyet, gönlüme istirahat geliyor. Sizin orada rahat olduğunuzu mektuplarınızda okudukça hiçbir endişem kalmıyor. Çocuklarımızın resmi daima karşındadır. Onlara baktıkça kalbim sızlar.

Bu ayrılık ne acı şeymiş! Her felâkete tahammül eden ben sizin ayrılığınıza dayanamıyorum. Bereket versin ki zihnimi meşgul edecek işler bulabiliyorum. Birinci işim Felsefe Dersleri okutmaktır. Gittikçe dinleyenler çoğalıyor. Zaten burada faideli olarak yalnız iki şey yapabiliyorum. Birisi her posta günü size mektub yazmak, ikincisi de bildiğimi başkalarına öğretmektir. Bu iki işin haricinde gönlümü şen tutacak şeylerle meşgul oluyorum. Kitab okuyorum. Konuşuyorum. Fal açıyorum. Düşünüyorum. Gezip dolaşıyorum. Tabiatın güzelliklerini seyrediyorum. Hâsılı kendimi sıkımsamağa çalışıyorum.

Çünkü sizin yanınıza geldiğim zaman ruhumu da, vücudumu da sağlam getirmek niyetindeyim. İleride size faydeli olabilmek için sıhhatimi muhafaza etmek bir vazifemdir. Beni maddî sebeplerden ziyade manevî sebepler hastata ettiği için, bülhassa manevî hıfzıssıhhaya riayet ediyorum. Bunun esası, kalbi yalnız meserrete ve muhabbete açık bulundurup, kindarlığa ve kaygılara karşı kapamaktır. (Kulaklarıma yalnız iyi sözleri dinlemeğe, gözlerime yalnız iyi şeyleri görmeğe, zihnime de yalnız iyi fikirleri düşünmeğe müsaa-de ediyorum. Hiçbir his, hiçbir fikir muhabbet rengine bürünmeden ruhuma giremez. İşte ben de sıhhatimi böyle muhafaza ediyorum. Sizin de gerek maddî ve gerek manevî sıhhatinize dikkat etmenizi ve benimle meşgul olmayarak, çocuklarınıza bu vakitlerinizi hasretmenizi isterim.

Kardeşim'e çok selâmlar. **Senihe'nin, Hüriyet'in, Türkân'ın Fatma'nın Şeref'in, Beyhan'ın** gözlerinden öperim. Allaha ısmarladık Sevgili Zevcem!

Kocan

Ziya GÖKALP

(mürekkeple)

Zevcem **Vecihe Hanım'a**

22 Nisan 1336 (1920) (Poiverista)

Sevgili Zevcem! Bu postadan birçok mektublarınızı aldım. Son mektubun tarihi 7 Nisan. Yazlık elbisem, iki kitab ve sâir şey'ler de tamam o'larak geldi. Gazeteleri de aldım.

Bir odada üç çocukla beraber vakit geçiriyorum, diyorsun. Benim de ye-gâne arzum, o odada sizinle beraber olmaktır. Ben aranızda eksikim. Fakat, kalbim, gönlüm, ruhum yanınızdadır. İnşâallah gerçekten de beraber oluruz. O vakit istersen **Yeşilköy'de**, istersen baba-yurdumuzda, istersen yine **Ada'da** otururuz. Hangi bağçenin hangi ağacında olursa olsun biz yine tatlı yuvamızı kuracağız. Yavrularımız ne kadar çok civıltı yaparlarsa o kadar çok sevineceğiz.

Size az mektub yazacağımı hâtırına getirme. Siz az yazsanız da, ben yine elimden geldiği kadar çok yazacağım. Geçen posta günü odamız sıvanı-yordu. Eşya hep ortaya toplanmışdı. Bundan dolayı bir mektub eksik yazdım. Şimdi odamız penbe renkli bir sıvaya büründü.

Orada siz hâlâ kışdan çıkmadınız. Biz burada ilkbahardan yaza geçmek üzereyiz. Burada çok güzel çiçekler var. Her sabah güzel tulû'lar, her akşam da güzel gurublar seyrediyoruz. Ben sabahları erken kalkarım. **Okutaağım dersi** erken hazırlarım. Mektub'ları, kartları da bu vakit yazarım. Herkesin uyuduğu saatler benim çalışma zamanımdır. Herkes uyanınca konuşma zamanı gelir. Herkes aklına geleni söyler. (Ağaoğlu) **Ahmed Beğ'in** kahkahaları koridoru doldurur. Sıkılmaya vaktimiz, düşünmeğe zamanımız yoktur. Yeni gelenler de bu hale yavaş yavaş alışacaklar. En ziyade sıkılanlar, **gabuk gideceklerine ümidi olanlardır.**

Ümid insanlara sabırsızlık veriyor. Bir kere bu ümid kesilince artık tevekkül başlar. Tevekkülle beraber şetaret de doğar. Ben ilk gündenberi şetaretimi bir ân gaib etmedim. Dünya bu halde kalmaz. İstikbal iyi olacak. Çünkü, daima ileri giden iki şey var: Biri ilim, öteki mefkûre. Bunlar insanı yetin iki kanadıdır. İnsanlık bazan düşer. Fakat, bu kanadlarla yeniden yükselebilir.

Kardeşim'e selâmlar. Senihe'nin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlelerinizi Allaha ısmarladım Sevgili Zevcem!

Kocan

Ziya GÖKALP

(Malta adaları haritası bulunan postakartı arkasına, mürekkeple — MÜZE'de)

(Fransız harfleriyle:)

Zia Gueuk-Alp, No. 2759

Polverista-Barracks á Malta

Kardeşim Nihad Beğ'e

25 Mart 1336(1920)

Sevgili Kardeşim!

Bu hafta **Refikam'dan** yalnız Şubat tarihli bir mektubla, **Senihe'den** 10 Mart tarihli bir mektub aldım. Sıhhatim çok iyidir. On bir yeni arkadaş yanımdadır. Ailemin nerede kalacağını düşünerek merak ediyorum. Arkadaşların hepsi selâm ederler.

Ben de soranların cümlesine selâm ederim. **Refikam'a** çok selâmlar. **Senihe'nin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın** gözlerinden öperim. **Feyziye Hanım'a, Nedim Beğ'e** selâm. Hepinizi Allaha ısmarladım, Sevgili Kardeşim.

Kardeşim

Ziya GÖKALP

(Renkli bir İngiliz müzesi resmi bulunan postakartı arkasına, mürekkeple)

Kızım Hürriyet Hanım'a

6 Mayıs 1336(1920)

Sevgili Kızım!

Bugün Hıdır-Ellez yahud Hızır-İlyas günüdür. **İstanbul'da** olsaydım seninle beraber **Dil'e** giderdik. Yanko'nun Gazinosu'nda kuzu kebabı yerdik. İnşâallah gelince yine seni gezdiririm. Fakat, şimdi de **Amcan'la** beraber parka gitmelisin. Gezmek sıhhat için çok iyidir.

Annen'e, Amcan'a çok selâmlar. **Senihe'nin, Türkân'ın, Fatma'nın** gözlerinden öperim. Sevgili Kızım!

Baban

Ziya GÖKALP

(Renkli bir İngiliz yapısı resmi bulunan postakartı arkasına, mürekkeple)

Kızım Hürriyet Hanım'a, 24 Mayıs 1336(1920)
Sevgili Kızım!

1 Mayıs tarihli mektublar aldım. Sıhhatim, râhatım çok iyidir. Sizin istirahatınızı düşünüyorum.

Annen'e, Amcan'a selâmlar. Senihe'nin, Türkân'ın Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümlelerinizi Allaha ısmarladım Sevgili Kızım!

Baban

Ziya GÖKALP

(Köpek başı resimli bir postakartı arkasına, mürekkeple — MÜZE'de)

(Fransız harfleriyle:)

Zia, 2759

Polverista Malta

Kardeşim **Nihad Beğ'e** 27 Mayıs 1336(1920)

8 Mayıs tarihli mektubunuzu aldım. Yazlık elbisem geldi. Gazeteler de geliyor. Evvelki resimde olduğu gibi, bu resimde de çocuklar hep hüzünlü durmuşlar. Ben ise hiç de mahzun değilim. İstikbalin iyi olacağına kaniim. Sıhhatim, rahatım, iyidir.

Refikam'a selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Cümlelerinizi Allaha ısmarladım, Sevgili Kardeşim.

Kardeşiniz

Ziya GÖKALP

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızım **Senihe Hanım'a** Pazartesi, 7 Haziran 1336(1920), **Polverista.**

Sevgili Kızım! 14 Mayıs tarihli mektubundan sonra yeni mektubunu almadım. İhtimal ki posta gelmişdir. Paskalya olduğu için dâireler işlemiyor. Bundan dolayı bu hafta mektub almamız gecikti.

Gelirsem bu kerre **Türkân'ın** gürültülerinden rahatsız olacağımı yazıyorsunuz. Ben sizin gürültülerinizden rahatsız olmadım. Çocukların oynarken çıkardıkları gürültüyü severim. Fakat, bir evdeki çocuklar kavga etmemelidir. Kardeşler arasında kavga olmamalıdır. Benim istediğim bu idi. Şimdi de seninle **Hürriyet** iki arkadaş gibi daima konuşmalısınız. **Türkân'la Annen** nasıl ahbablık ediyorlarsa, siz de öyle hareket etmelisiniz. **Türkân**, mâdem ki kart alamıyacağım korkusuyla söz dinliyor. O ha'de ona her türlü iyi huyları aşılayabilirsiniz. Terbiye etmek, yalnız çocuğu kötü huylardan vazgeçirmek değildir, onu iyi huylara alıştırmak da lâzımdır. **Türkân** gibi zeki çocuklara çok dikkat etmelidir. Çünkü o her gördüğünü, her iştiğini taklid eder. Çocuk bir kere yaptığını ve söylediğini tekrarlar. Bundan itiyadlar

hususla gelir. Bir çocuğu terbiye etmek isteyen, evvelâ kendisini çocuğa sevdirmelidir. Sonra ona aslâ darılmamalı, üzerine bağırmmalıdır. Tatlı sözlerle ona yapabileceği veya yapamıyacağı şeyler anlatılmalıdır.

Meselâ, bebekleriyle oynarken oynadığı yeri kirlertirse, tekrar bebeklerle oynayabilmek için kirlettiği yeri kendisinin temizlemesi lâzım geldiğini ona anlatmalıdır. Söz dinlemezse, ikinci defa bebekle oynaması men'edilmeli. O, bebekleriyle, oyuncaklarıyla serbest oynayabilmek için verilen emirleri dinlemeğe mecbur olur. Nasıl ki (Malta'da Babandan sana) kart gelmeyecek diyorsunuz, söz dinliyor. Çocuk cezadan değil, annesinin, babasının ablalarının sevgisini gaib etmekden korkmalıdır. Çocuk, her ne yapsa bu sevgilerin baki kalacağını kafasına yerleşdirirse, artık hiçbir söz dinlemez. Bu hale, şımarıklık derler. Çocuğun büyüklerini yalnız sevmesi kâfi değildir, onlara hürmet etmesi de lâzımdır.

İşte **Türkân'**ı bu usullerle büyütmelisiniz: Ne hırpalamak, ne şımartmak. **Hürriyet** senin yanında tatlı diller, güzel masallar bulsaydı vaktini kapı önünde geçirmezdi. Bunu tahminle söylüyorum. Hâsılı ben istiyorum ki hep beraber karşılıklı sevgiler arasında en bahtiyar bir âile gibi yaşayalım. Beni de aranızda farzederseniz, bu saadetiniz tekml olur. İnşâallah yakında gerçekten yanınızda bulunacağım. Ben yanınıza gelinceye kadar, sen beni **Hürriyet'**de, **Hürriyet** beni sende görebilir. Siz beni **Anneniz'**de, **Anneniz** beni sizde bulabilir. Hâsılı benim saadetim, sizin orada dünyanın en bahtiyar âilesi gibi tatlı muhabbetlerle, kardeş oyunlarıyla ve eğlenceleriyle yaşamamızdır. Ben geldiğim zamanda oyunlarınızın şetaretili gürültülerinden şikâyet etmiyeceğime şimdiden söz veririm. Fakat kavgâ çıkarırsanız darılırım.

Annen'e, Amcan'a selâm. Hürriyet'in Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbâl'e selâm. Allaha ısmarladık Sevgili Kızım.

Baban

Ziya GÖKALP

(İtalyan Riviyera'sına âit renkli bir resim bulunan postakartı arkasına, mürekkeple)
Kızım **Hürriyet Hanım'a** 28 Haziran 1336(1920)

Sevgili Kızım! Bu hafta mektub almadım. Belki yarın posta gelir.

Sizin ahvâlinizi düşündükçe ruhum muztarib oluyor. Resminize bakdığım zaman «Biz ne zamana kadar bu felâketi çekeceğiz?» der gibi oluyorsunuz. Sizden dolayı halim harabdır. Sıhhatim, râhatim iyidir. Fakat bunlar neye yarar? Âilem istirahatde olmadıktan sonra ben sıhhati ne yapayım?

Annen'e Amcan'a selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümnenizi Allaha emanet eyledim Sevgili Kızım!

Baban

Ziya GÖKALP

Ziya Gökâlp — F. 3

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızım **Seniha Hamm'a**

Salı, 17 Ağustos 1336 (1920), Polverista

Sevgili kızım! 31 Temmuz tarihli mektubundan sonra, yeni posta gelmedi. Yalnız mektub aldığım yahud yazdığım zaman kim olduğumu, kimlere muhabbetle bağlı bulunduğumu hâtırlıyorum. Başka vakitler, dalgın, kendimden habersiz bir hayat yaşıyorum. Size taallûk eder bir işim olmadığı zaman uyanıklığı ne yapayım? Zamanımın birçok kısımları okumakla yahud uyumakla geçiyor. Gezmekten, dolaşmaktan da bir zevk alamıyorum. Fakat, mektub geldi mi, derhal uyanıyorum. Ruhumun kuvveti artıyor. Gözlerimin nuru bile âdeta çoğalıyor. O zaman, hayat ne imiş, ben kim imişim, şimdi nerede bulunuyorum, bunları hep hâtırlayabiliyorum. Bir de mektub yazarken kendi şahsiyetime sahib oluyorum.

İnsan ruhen yalnız bulunmak ne kadar fena imiş! Bir ruh başka ruhlara muhabbetle bağlı bulundu mu, artık onlarsız yaşayamaz. Onlardan ayrı bulunduğu zaman, binlerce insanın içinde bile olsa, yine yalnızdır. Günlerce kalbim ateşsiz, ruhum güneşsizdir. O halde, mektub yazmakda hiç tenbellik yapmayınız. Vakıa, şimdiye kadar muntazaman mektublarınızı aldım. Hiçbir hafta beni mektubsuz bırakmadınız. Yalnız evvelleri daha çok yazardınız. Ne ise, şimdi buna da razıyım.

Yalnız, yaşayışınıza dair daha çok tafsilât verseniz, daha iyi olur. Benim bazan şikâyet damarım tutar da böyle derdli sözler yazarım. Sakın bunu benim daimî halim sanmayınız. Ben bilâkis, herkesden daha şen, daha beşûş, daha meserretliyim. Çünkü, ruhumda tevekkül ve teslimiyet duyguları kuvvetlidir. Bir felâkete karşı tedbir olmayınca sabırdan, teslimiyetden başka çare yoktur. Tedbirin yapamayacağı şeyi, zaman yapabilir. O halde, işi zamana bırakmak lâzım. Zamanla merhametsizler de merhamete muhtac olurlar. O zaman şefkat lüzumunu anlarlar. İnşâallah bir gün yine adâlet hâkim olur. Haksızlıklar nihayet bulur. O zaman biz de bu felâketlerden kurtuluruz.

Annen'e, Amcan'a, selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İktbal'e de selâm. Cümlelerinizi Allaha emanet eyledim. Sevgili Kızım!

Baban

Ziya GÖKALP

(resmî esir mektubu kâğıdına, mürekkeple)

Kızım **Seniha Hamm'a**

Perşembe, 2 Kânunevvel 1336 (1920)

Polverista

Sevgili Kızım! Bu hafta 15 Teşrinisani tarihli iki mektub aldım. Biri **Annen'den**, biri senden. **Annen'in** mektubunda **Hürriyet'le Türkân'ın** sözleri

ve imzaları da var. Sizi mektubsuz bırakmadığımı yazıyorsun. Elimden başka türlü bir hizmet gelmiyor. Yalnız mektub yazmağa iktidarım var. Bunda da kusur edersem, dünyanın en vahşî insanı olurum. Mümkün olsa her gün mektub yazmaktan bile usanmam. Fakat, haftada yalnız iki posta günü var. Sonra bu kadar çok mektub yazmakta da bir faide yok. Çünkü, yazacak hiçbir havadis, hiçbir yenilik yok. Ajans, gazete havadislerine gelince, bizim burada öğrendiklerimizi siz de oradaki gazetelerde görüyorsunuz. Haftada yazdığım dört mektuba bile söz bulmakta güçlük çekiyorum.

İnsan duygularını sözlerle anlatamaz ki! Sözler cansız markalardır. Canlı duyguları bu markalarla hakkıyla göstermek nasıl mümkün olabilir? Bununla beraber, elimizde de sözden ve yazıdan başka vâsıta yok. Şimdilik birbirimizi mektupla göreceğiz, mektupla işiteceğiz. Mektup geldiği zaman âdeta hepimizle ayrı ayrı görüşmüş, konuşmuş gibi oluyorum. Bu mübarek kâğıd parçası hasret derdine ilâç, iştiyak yarasına merhem oluyor.

Sizin mektublarınız olmasaydı ben, bu felâket senelerini metanetle geçiremeyecektim. Bu kadar acı musibetlere tahammül etdiren sizin mektublarınızdır. Mektubların kendi üzerimde tecrübe ettiğim bu faydeli tesirini bildikten sonra, ben hiç mektub yazmakda kusur gösterir miyim? Sizin de orada merak, endişe, heyecan içinde benden bir haber almak ihtiyacında olduğunuzu bilmiyor muyum? Bundan başka, mektub yazmak sizinle konuşmak olduğu için, gönlümün bir eğlencesidir. Mektub aldığı zaman, ruhumun metaneti ne kadar yüksek olursa mektub yazdığım günlerde de o derece yüksek bulunur. Demek ki mektub yazmak kuvvetlendirici bir ilâç gibi ruhuma şifa veriyor. Hâsılı, mektubu almak kadar yazmak da tatlıdır. Bunun için mektub yazmakda hiç tenbellik etmedim ve etmeyeceğim İnşâallah yakında kavuşuruz da mektublaşmağa artık ihtiyacımız kalmaz.

Anne'ne, Amca'na selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, Halim Beyler'e Feyziye, Hocahanımlar'a selâm. İkbâl'e de selâm. Cümlelerinizi Allaha emanet eyledim Sevgili Kızım!

Baban
Ziya GÖKALP

(Yüzü yarı sağa dönük fotoğrafının arkasına, mürekkeple)

Kızım Seniha Hanım'a

24 Kânunsâni 1337(1921)

Sevgili Kızım!

29 Kânunevvel ve 1 Kânunsâni tarihli mektublarla kartları aldım. Cevablarını da dört gün evvel yazdım. O zamandanberi posta gelmediği için yine bu mektublara cevap yazıyorum. Yakında inşâallah kavuşuruz. Ayrı-
lık acıları artık mektublarla teskin olunmuyor.

Anne'ne, Amca'na selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İktbal'e selâm, Sevgili Kızım.

Babanız
Ziya GÖKALP

(Mürekkeple, Malta'dan yazdığı son mektup)

Zevcem **Vecihe Hanım'a** Pazartesi, 28 Mart 1337(1921) **Polverista**
Sevgili Zevcem! Geçen hafta altmış dört kişinin serbest bırakıldığını, fakat isimleri henüz gelmediğini yazmışdım. Evvelki gün isimler geldi. **Ben de hürriyete nâil olanların içindeyim.** Allaha bin şükür birbirimizi göreceğiz. Yavrularıma da kavuşacağım.

Fakat, şimdi **İstanbul'a** gelmek niyetinde değilim. Buradan **İtalya'ya** geçeceğim. Oradan hareketimi telgrafla bildiririm. **Diya**rbekir'e** yahud İhsan Hanım'ın yanına** gideriz. Henüz kararlaştırmadım. Kararımı sonra yazarım.

Sıhhatim çok iyidir. Burada borç para bulmak da kolaydır. Binaenaleyh, bu cihetleri merak etmeyiniz. **Gideceğimiz yerde Muallimlikden başka bir iş yapmayacağımdan, kitablarımı da beraber getirmelisiniz. Kardeşim** sizi getirir. **Velî Necdet ve Tevfik Hâdi Beyler'in** âileleri de gelecek. Onlar da size refakat edebilirler.

Daha önümüzde zaman var. Sabırlı olunuz. Vaktiyle giderken şaşırдыңız gibi, şimdi de meserretten telâşa düşmeyin. Şaşkınlık ve telâş iyi değildir. Daima soğukkanlı olmalı. Sinirlerin de deliliğine bir nihayet vermeli. İnşâallah yakında birleşince, artık sinir buhranlarınız kalmaz. Çünkü ben burada sinir tababetini, ruh doktorluğunu tahsil ettim: Bu fenne dair yeni çıkan kitablari okudum. Sinirlerimi tedavi için buna ihtiyaç vardı. Esarettten de bir sinir hâli peyda oluyor. **Lehül-Hamd**, şimdi sinirlerim çok kuvvetlidir. Bir araya gelince hiçbir sıkıntımız kalmayacak.

Kardeşim'e selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Neşim Bey'e, Feyziye, Hocahanım'ara, Fuad, Ali, Halim Beyler'e selâm ederim, Sevgili Zevcem!

Kocan
Ziya GÖKALP

(1) **Fiskayası.** Diyarbekir şehrinin doğu sınırını çizen ve Dicle vadisine keskin inen meşhur uçurumlu kayalıktır. Burada geçen yerlerden: Çay, Dicle, **Kıtırbul**, Diyarbekir'in doğukuzey yanında ve Dicle'nin sol kıyısındaki köy; **Sa'düköyü** ile **Sünbüllü** de şehre en yakın köylerdir. **Bostanlar**, Dicle adalarında ve kıyısındaki kumsallarda bulunan karpuz ve kavun bostanları, **Kelek**, şişirilmiş keçi tulumlarından yapılan ve Diyarbekir'de 4-5 ton odun taşıyabilen sal.

(2) Harp esirlerini daha önce Malta'dan serbest bıraktıklarından, Mısır cephesinde İngilizlere esir düşen **Mehmed Nihad Bey** de, 1920 başlarında serbest bırakılmıştı.

Ziya Gökalp'ın Malta Mektupları'nda adları geçen şahıslar:

Ahmed Bey , Ağaoğlu, Profesör, Mebus,	(ölü)
Ali Bey , Azerbaycanlı, Dr. Hüseyinzâde, meşhur Türkçülerden	(ölü)
Bekir , bir subay	(ölü)
Beyhan , Dr. Beyhan Ülgen, Gökalp'ın yeğeni Feyziye Hanım'ın kızı	(sağ)
Derviş , bir subay	(ölü)
Doktor Beyler , Dr. Musa Kâzım ve Dr. Hüseyinzâde Ali Beyler	(ölü)
Emin Bey , Mehmet Emin Erişirgil, Profesör, eski Dahiliye Vekili	(sağ)
Fatma , Gökalp'ın kardeşi Albay Nihad Gökalp'ın kızı	(sağ)
Feyzi Bey , eski Diyarbekir Mebusu ve Nafia Vekili, Gökalp'ın dayısı oğlu	(ölü)
Feyziye Hanım , Gökalp'ın ablası Sâcide Hanım'ın kızı	(sağ)
Fuad Bey , Profesör, Fuad Köprülü	(sağ)
Haci Âdil Bey , Meclis-i Mebusân Reisi, Edirne Mebusu	(ölü)
Hakkı Bey , Diyarbekirli Attarzâde Hakkı, eski İttihat ve Terakki murahhası	(ölü)
Halil Bey , Halil Mentеше, eski Adliye Nazırı	(ölü)
Halim/Halim Sâbit Bey , Kazanlı Profesör Halim S. Şibayoğlu, Diyanet İş. âzası	(ölü)
Hâşim Bey , Gökalp'ın dostu, tüccar(*)	(ölü)
Haydar Bey , meşhur Avukat Haydar Rıfat, Divaniharpte Gökalp'ın avukatı idi	(ölü)
Hayri Bey , İstanbulda ev komşusu, memur	(ölü)
Hocahann , Gökalp'ın büyük kızı Senihe'nin hususî hocası Ümmiye Hanım	(sağ)
Hüseyin Tosun Bey , İttihatçı, Bursa Mebusu	(ölü)
Hürriyet , Gökalp'ın ortanca kızı Hürriyet Gökalp	(sağ)
Hüsnü Bey , Hüsnü Paşa, Gökalp'ın dostlarından	(ölü)
İhsan Bey , Mardin Mebusu, eski İttihatçılardan	(ölü)
İhsan Hanım , yukarıdaki İhsan Beye işanet olan ad(**)	
İkbal , Gökalp'ın evinde emekdar hizmetçi	(sağ)
Kâzım Efendi , Üniversite Memurlarından	(ölü)
Kemal Bey , Kara-Kemal, eski İaşe Nazırı	(ölü)
Mâcid Bey , memur, âile dostu	(ölü)
Memduh Bey , Memduh Şevket Esental, Mebus, edip	(ölü)
Muammer Bey , eski İttihatçılardan, Vâli	(ölü)
Nâdi Bey , Yunus Nâdi, «Cumhuriyet» gazetesini sahip ve başmuharriri	(ölü)
Nedim Bey , Nedim Ülgentürk, Gökalp'ın yeğeni Feyziye Hanımın kocası eczacı yarbayı	(ölü)
Nedim Bey , Diyarbekirli Ârif Efendi'nin oğlu Nedim Piriñçi	(sağ)
Râgıb Bey , Râgıb Özdemiroğlu, eski Mebuslardan	(sağ)
Sabri Bey , eski Ziraat Vekili	(ölü)
Selime , hizmetçileri	(ölü)

(*) Gökalp Diyarbekir İdadisinde merasim yapılırken «Yaşasın millet!» diye bağırıldığı için tevkif edilmiş ve Saray tarafından Ziya'nın tahkikatına Ceza Reisi **Ramiz Molla** memur kılınmıştı. Bu zât, Ziya'yı kurtarmak için, sözünü tevîl ederek «Padışahın milletine çok yaş» şekline koyan adam olup, bu Hâşim Beyin babasıdır.

(**) Gökalp, Malta'ya sürüldüğü zaman, eski İttihatçılardan olan **İhsan Beğ**, Gökalp'ın ailesiyle yakından alakadar olmuştur. Fakat, sansürden bu zâtın hakiki adını saklamak ve İstanbul'da İngilizler'in yakalamasına meydan vermemek için mektuplarda adına bir «Hanım» sıfatı takılmıştı. Sonradan Millî Hükümetin **Mardin Mebusu** oldu.

Seniha , Gökalp'ın büyük kızı Seniha Göksel	(sağ)
Sırrı Bey , İskân-i Muhacirin Müdürmuavinlerinden ve Mülkiye mezunu	(ölü)
Sudi Bey , Lâzistan Mebusu	(ölü)
Şeref Bey , eski Diyarbekir Mebusu Şeref Uluğ, Gökalp'ın akrabalarından	(sağ)
Sü dne , Gökalp'ın küçük kızı Türkân'ın sütünesi Emine Hanım	(ölü)
Şeref , Gökalp'ın yeğeni, Feyziye Hanımın oğlu	(ölü)
Tevfik Hâdi Bey , Vâli	(ölü)
Türkân , Gökalp'ın küçük kızı Türkân Yurtcanlı	(sağ)
Veli Necdet Bey , eski Diyarbekir Mebusu	(sağ)
Zekeriya Bey , eski Türk Ocağı mensuplarından	(sağ)
Zeki Bey , Gökalp'ın büyük kızı Senihe 'nin sütkardeşi, memur	(ölü)
Zülfî Bey , eski Diyarbekir Mebusu, Zülfizâde Zülfî Bey	(ölü)

(3) Burada anılan «Meclis», 12 Ocak 1920 de İstanbulda toplanacak olan son Osmanlı Mebusan Meclisidir.

(4) Buradaki «Sulh», 30 Ekim 1920 Kars Zaferimiz ile 2/3 Aralık 1920 Gümrü Muahedelerini müteakip ve Birinci-İnönü Zaferini kazanacağımız sıralarda bizi Londra Konferansı'na çağıracakları şayiasına göre umulan bir barıştır.

(5) Yunus Nâdi Bey'in Ankara'da çıkardığı günlük siyasî gazete, ki 29 Ekim 1923 te Cumhuriyetin ilânıyla «Cumhuriyet» adını almıştır.

FELSEFE DERSLERİ
BAŞLANGIÇ
İlim ve Felsefe

Bidâyette bütün bilgiler Felsefenin içindeydi. Felsefe, hem nazari, hem amelî olmak üzere **umumî bir ilim** demektir. İki hedefi vardı. Birincisi: Bütün eşyayı **ilâhî ve insânî bütün şey'leri** izâh etmekden, ikincisi: **Güzel'i** aramak ve **iyi'yi** yapmak işlerini idâre etmekden ibâretti. Bugünse, Felsefenin işi mahdûdlaştı. Çünkü, husûsî ilimler, müstakil bir hayât yaşamak üzere, birer birer, ondan ayrıldılar. **Euklides** vâsitasile Riyâziyât; **Arşimed** vâsitasile Mihanik; **Galile** vâsitasile Hikmet; **Lavazziye** vâsitasile Kîmya; ve bu asrın rûhiyatçıları ve gariziyâtçıları vâsitasile de Gariziyât (Fiziyoloji) ve Rûhiyât ilimleri, sırasile Felsefeden müstakil birer ilim oldular.

O hâlde, her şey'den evvel, bu ilimlerin mevzû'ları Felsefenin mevzûundan nasıl ayrıldığını ve bu ikisinin bize hazırlayıp verdiği bilgilerin aralarında ne gibi farklar bulunduğunu görmeliyiz.

1. — İlim

1. İlimin Menşe'i. İlim, bilmek ârzûsundan doğmuştur. **2. İlimin Mevzû'u.** Zekânın bilmek istediği şey', eşyânın hikmetleri; Sebepleriyle kaanûnlardır.

A. a) İbtidâ, eşyânın sebepleri bizim irâdelerimize benzeyen birtakım irâdelerde aranmıştır (İlâhiyât Devri); **b)** Sonradan bu sebepler gizli kuvvetlerde görülmüştür (yanlışlıkla Mâba'dettabiavî adı verilen devir); **t)** En sonra bu sebepler, vâkı'alardan evvel gelen diğer vâkı'alarda aranmıştır (Müsbetçilik Devri).

B. Tabîî Kaanûnlar. Bu kaanûnlardaki vuzûhun derecesi, hâdiselerin katışıklığının derecesiyle değişir.

3. İlmî Bilginin Seciyyeleri. — Bu bilgi, **a)** Mürekkebin basite; **b)** Husûsiyyetin umûmiye; **t)** Olaganın zarûriye ircâ'ından ibârettir. **th)** Bunlardan başka, ilmî bilgi vâzih, aklî, gayr-i şahsî olmalı ve tahkik, isbât, tadrîs edilebilmelidir.

4. İlmî bilgi, ihtisâsî (sensationel) bilgi ve tadrîbî bilgi arasındaki farklar.

5. İlimin ta'rifi.

1. **İlmin Menşei.**
İlim bilmek arzusundan
doğmuştur.

İlmin menba'ı bilmek arzusudur. Bu arzû o kadar tabi'îdir ki, her ferde ve her yaşda görülmür. **Aristo'nun** dediği gibi, biz bilmeyi, yalnız bilmek için severiz. Bundan başka, biz bilmeyi, eşyanın bilgisini, yaşayışın amelî ihtiyâclarını tatmîne yaradığı için severiz. Nihâyet, biz bilmeyi, ekseriyetle hakikatın keşfile az veyâhûd çok şiddetde bed'î bir duygunun refâkat etmesinden dolayı da severiz.

2. **İlmin Mevzû'u.**
Zekânın bilmek istediği şey,
eşyanın hikmetleri, ya'ni
sebepleriyle kaanûnlardır.

O hâlde, bilmek, kelimenin dolgun ma'nâsiyle, sâdece eşyanın mevcûd bulunduğundan haberli olmak değildir; belki onları izâh etmek ya'ni hikmetlerini bulmaktır. Fakat, bu hikmetler, zekâların aldıkları tezhîbin derecesine göre çok değişir.

A. a) **İbtidâ eşyanın sebepleri**
bizim irâdelerimize benzeyen
birtakım irâdelerde aranmışdır
(İlâhiyat Devri).

İbtidâî kavimler için ve çocuklar için, bütün hâdiseler bizim irâdelerimize benzeyen birtakım irâdelerle izâh edilir. Onlara göre, dünyâ, kînelere ve heveslerine az çok tâbi' birtakım **İlâhlar'** la doludur. Bizi ta'accübe düşüren sa'âdetli veyâ felâketli vak'alar, bu İlâhların irâdelerinden doğar. Bu türlü görüş, antropomorfizmle fetişizmin bir zaferi demektir.

b) **Sonradan bu sebepler gizli**
kuvvetlerde görülmüşdür
(yanışıkla Mâba'dettabi'avi
denilen devir.

İlâhlara olan imân za'iflayınca, Ortakarınlarda (Kurûn-i-Vustâ'da) olduğu gibi, bu İlâhların yerine **bâtinî kuvvetler** ve **gizli hâssalar** konulur. Bu yeni sebepler, eşyanın dışında değil, bir türlü selîka (sevk-i tabi'î) gibi onların içindedir.

Meselâ, afyonun insânı uyutması, onda uyutmak hâssasının bulunmasından dolayıdır; âteşin ısıtması, onda ısıtmak hâssasının bulunmasından dolayıdır. Cıvanın **barometre** borusunda yukarı doğru çıkması, tabi'atin boşluğa karşı tiksınmesinden dolayıdır.

Bu izâhların kusurları.

Bu izâhların büyük kusurları, tamâmiyle hayâlî ve isbâtî imkânsız sebeblere yapışarak, karanlığı karanlıklar vâsıtasıyla izâh etmesi ve bu sebepler üzerine te'sîr edemeyeceğimize, tamâmiyle kısır olmasıdır. Bununla beraber, bu izâhlardan ikincisi, birincisinden daha yüksektir. Çünkü, bu ikinci izâhla, dünyâ bize sâbit kaanûnlara tâbi' gibi görünüyor. Zîrâ **bâtinî kuvvetlerin** te'sîri yeknesakdır; İlâhların te'sîri gibi değişici değildir.

t) **En nihâyet bu sebepler,**
vâkı'alarından evvel gelen diğer
vâkı'alarda aranmışdır.

Bugün kabûl ettiğimiz izâh tarzı ise, büsbütün başkadır. Bizim için, bir vâkı'a, ondan evvel gelen ve onun zarûrî bir şartı bulunan diğer bir vâkı'ayı keşfetmedikçe, izah edilmemiş değildir. İşte bu evvel gelen vâkı'aya **sebeb** adını veriyoruz. O hâlde, gerçekten se-

beb, ilim adamı için, ne İlâhî bir irâde, ne de batınî bir kuvvet değildir; belki başka bir vâkı'adan ibâretdir(*). Şimdi, bir vâkı'anın başka bir vâkı'aya sebep olduğunu hangi bir işâretle tanıyacağız? Bu işâret, birinci vâkı'a göründükçe, gaaib oldukca, yâhûd değişdikçe, ikinci vâkı'anın da derhâl görünmesinden veya gaaib olmasından veyâhûd değişmesinden ibâretdir.

B. Tabî'i Kaanûnlar. İki hâdiseyi, ya'ni **sebeb-hâdis**e ile **netice-hâdis**e yi birbirine bağ'ayan sâbit ve zarûrî münâsebeti **tabî'i kaanûn** adı verilir. Havânın tazyikiy'e barometro borusunda civanın yükselmesi gibi. Zekânın keşfetdiği kaanûnların hepsi, aynı derecede, kat'i ve vâzih değildir. Bu kaanûnların

en mükemmelleri, doğru ölçülere istinâd edenler ve riyâzî düstûrlarla ifâde olunabilip düstûrlarının doğruluğu dâimî tecrübelerle isbât edilebilenlerdir. Bu gibi kaanûnlara, tedkik olunan vâkı'aları bi-n-nisbe basit bulunan Mi-hânîk ve Hikmet ilimlerinde râstgelinir. Hayâtî ilimlerin kaanûnları daha az kat'idir. Hâdiseleri nâmütenâhî derecede mürekkebe olan ve sebeb'lik râ-bitaları daha çok güçlüklerle bulunabilen ma'nevî ilimlerde ise, daha az kat'idir. Şu iki kaanûnun karşılaştırılması, mes'eleyi kolayca izâh eder: **Harâret cisimleri inbisât ettirir ve afyon uyutur.**

Tecrübe, birinci kaanûnu kolayca tasdik ederek gösterir ki oldukça geniş hudûdlar içinde bir cismin inbisâtının **emsâl'i** sâbitdir. Fakat, tecrübe ikinci kaanûnda bize, ne afyonun dâimâ uyutabileceğini ve ne de husûle gelecek uykunun keyfiyyet ve müddetini bildiremez. Bu ikinci kaanûn ancak çok nisbî olmak üzere, sâbit ve zarûrî olan bir münâsebeti ifâde eder.

Bu kaanûnlara gelince, bunlar da daha umumî kaanûn'ara bağlanarak izâh edilir. İlmî mefkûresi, bütün kaanûnları ihtivâ edebilecek en yüce bir kaanûnu keşfetmekdir.

3. İlmî Bilginin Seciyyeleri. Ne vakit ki, zekâ, bu sûretle vâkı'alar bilgisinden sebebler ve kaanûnlar bilgisine yükselir; o vakit âdî yâhûd tedribî bilgiden, doğru ma'nâsiyle ilmî bilgiye yükselmiş olur. Bu bilginin alâmetleri üç türlü ircâ'dan: Mürekkebden basite, husûsiyyetden umûmiye ve olagandan zarûriye ircâ' edilmekten ibâretidir.

İyice anlamak için, vâkı'alar zümresiyle onu izâh eden kaanûnu dik-kate alalım ve tahlil edelim. «Parmaklarımın arasındaki bir taş bırakırım: Düşer. Aynı sûretle bir ma'den parçasını, bir tahta parçasını bırakırım: Onlar da düşer. Su dolu bir kabı tersine çeviririm: İçindeki mâyi akar. Havâda bir kurşun yuvarlağı ile bir mantar yuvarlağı müsâvî olmayan çabukluklarla düşerler. Boşlukda ise aynı çabuklukla düşerler. Kutubda, İstivâhattın-

(*) İleride bu sebeb fikrine ve onu ta'kib eden kaanûn fikrine yeniden gelerek, bunların ma'nâsını ve şümûlünü daha iyi vâzihleşdirmeğe çalışacağız.

da, Kutubla İstivâhattı arasında düşen cisimlerin ta'kib ettiği hat, durgun suların sathına amûddur. Ve bu hattı uzatmış olsak, arzın merkezine râst-gelir. Serbest düşen bir cisim, müsâvi ve birbirinden sonra gelen zamânlarda üç kerre, dokuz kerre büyük mesâfeleri kat'eder. İşte vâkı'alar şunlardır ve onlardan çıkan kaanûn da budur: **Bütün cisimler arzın merkezine doğru düşmeğe başlamalarından itibaren, geçen zamânlarla tenâsüblü bir sûrette artan çabukluklarla düşerler.**

Başlangıcını ve sonunu gösterdiğimiz amelîyyenin seciyyeleri nelerdir?

a) **Birinci seciyyesi, mürekkebden basîte ircâ' olunmasıdır.** Evvel emirde, vâkı'alardan, on'arı idâre ve izâh eden kaanûna geçiş, **mürekkebin basîte ircâ'** demektir. Vâkı'aları nazara alalım: Hiç bir şey bunlar kadar tenevvü'lü olamaz. Ben, sulb cisimlerle, bir taşla, bir demir parçasıyla, bir kurşun parçasıyla, bir tahta parçasıyla, ilâh; tecrübe yaptım. Mâyi' cisimlerle tecrübe yaptım. Gazların da yerin câzibesine tâbi' olduğunu tesbît etdim. Muhtelif muhitlerde, havây-inesîminin muhtelif tekâsüf derecelerinde, tahliye vâsıtasıyla azaltılan havâda, âletlerimizin istihsâline müsâid olduğu derecede mükemmel olan boşlukta tecrübeler yaptım. Kutba yakın, Kutubdan uzak, muhtelif mahallerde tecrübeler yaptım. Ne kadar muhtelif olurlarsa ve olabilirlerse olsunlar, bütün bu hâllerde müşterek bir unsûr buldum ki, başlangıçtan itibaren geçen zamânla mütenâsib bir çabuklukla yerin merkezine doğru bir düşüşden ibârettir. Ne zâman ki vâkı'aları gözden geçirmekten vazgeçerek, onları idâre eden kaanûnu düşünmeğe başladım, bütün zarfları ve hâl'eri, bütün ferdi ve husûsî tenevvü'leri ihmâl ederek, yalnız müşterek hâssayı muhâfaza etdim.

b) **İkinci seciyyesi, husûsîden umûmiye ircâ' olunmasıdır.**

Mürekkepten basîte olan bu geçiş, aynı zamânda, husûsîden umûmiye ircâ' olunmaktadır. Kaanûnun izâha me'mûr olduğu vâkı'alardan herbiri, fezânın mu'ayyen bir noktasında, zamânın mu'ayyen

(MUALLİM ile TALEBE MUHAVERESİ)

Muallim — **'İyâl, kimlerden mürekkebdir?**

Talebe — Karı ve koca ile çocuklarından mürekkebdir.

Muallim — **Ehil, kimlerden mürekkebdir?**

Talebe — Yaşamakta olan bir büyükbaba ile onun oğullarından ve torunlarından ve hepsinin karılarından mürekkebdir.

Muallim — **Bir ehlin içinde kaç 'iyâl mevcuttur?**

Talebe — Bir ehlin içinde evlenmiş kaç erkek varsa, o kadar 'iyâl mevcud olur.

Muallim — **Evin kızları evlenirlerse bir 'iyâl teşkil etmezler mi?**

Talebe — Kızların vücuda getirecekleri 'iyâller, gelin olarak gidecekleri bir âilenin uzvu olurlar(1).

Muallim — **Ashâb-i-ferâiz hangi akrabâlardır?**

Talebe — Kur'ân-i-Kerîm'in vâris olarak gösterdiği oniki akrabâdan ibaretdir. Bunların dördü erkek ve sekizi kadındır. Erkek olanlar: Baba, dede, ana cihetinden kardeş, koca; kadın olanlar: Karı, kız, kızın kızı, baba-bir kızkardeş, anabir kızkardeş, ana-bababir kızkardeş, ana, büyükana.

Muallim — **Akrabâlardan ilk vâris olanlar hangileridir?**

Talebe — Ashâb-i-ferâizdir.

Muallim — **Ondan sonra?**

Talebe — 'Asaba gelir.

Muallim — **Daha sonra?**

Talebe — Zevî-l-erhâm gelir.

Muallim — **Türk hukukunda kaç türlü mirâs usulü vardır?**

Talebe — Mülkdeki mirâs usulü başkadır, arâzideki mirâs usulü başkadır. Meselâ, mülkde erkek evlâd iki hisse alır, kız evlâd bir hisse alır. Arâzide ise müsavî hisse alırlar.

Âilenin Tekâmülü

Muallim — **Âile ilk insanlarda ne suretle başlamıştır?**

Talebe — Zevî-l-erhâm suretinde başlamıştır. Yani ilk akrabâlar, yalnız ana cihetinden kandaş olanlardır.

Muallim — **Âilenin tekâmülünde ikinci devir nedir?**

Talebe — Âile tekâmülünün ikinci devrinde baba cihetinden akrabâlar kıymet kazandığından merkezî âile, 'asaba olmuştur. İslâmiyetden evvel Arablar'da yalnız 'asabanın vâris olduğunu görüyoruz.

(1) Bundan sonra gelen 3. yaprak yoktur.

Muallim — **Bugünkü günde âilenin hangi dâiresi merkezî mâhiyeti hâizdir?**(2).

(Talebe —) intikal etmez. Avrupa'da âilenin gittikçe bu şekli alması da, istikbâl hakkındaki bu keşfi te'yid ve tasdik eden bir delildir.

Ev

Muallim — **Âilenin ikametgâhına ne ad verilir?**

Talebe — «Ev» denilir.

Muallim — **Evın muhtelif nevi'leri var mıdır?**

Talebe — Vardır: Pâdişahların evine «saray», zenginlerin evine «konak», fakirlerin evine «kulübe» denilir.

Muallim — **Evle vatan arasında ne gibi müşâbehetler görürsünüz?**

Talebe — Ev âilenin vatanıdır, nasıl ki vatan da mülletin evidir.

Muallim — **İnsan ne zaman mes'ud olur?**

Talebe — Müstakil bir vatana ve müstakil bir eve mâlik olduğu zaman.

Muallim — **İnsan niçin evini çok sever?**

Talebe — Çünkü ev âile mefkûresinin yaşadığı yerdir. Âile sofrası, günde iki defa ruhları birleştiren vecidli bir içtima'dır. Bayram günleri, Ramazan ve Kandil geceleri bu içtima' daha galeyanlı olur. Düğün ve mâtem gibi vakalar bu içtimâ'ları daha çok heyecanlı kılar. Bu vecidlerden, galeyanlardan âile mefkûresi doğar. Çocuk bir mefkûreyi ve millî harsı terbiye tarikâle kendi evinde alabilir. Vatanı bize sevdiren millî harsla millî mefkûrenin tecelligâhı olduğu gibi, kendi evimizi bize sevdiren de millî harsla âile mefkûresinin tecelligâhı olmasıdır.

Muallim — **Eve niçin ocak namı verilir?**

Talebe — Ruhumuzdaki mukaddes ateşi oradan aldığımız için.

Muallim — **Bir evde müteaddid ehillerin ve 'iyâllerin beraber yaşaması mı daha iyidir?**

Talebe — Hayır! Her 'iyâlin ayrı bir yuvada yaşaması daha mürecceddir. Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.

(2) Bundan sonra gelen 7. yaprak yoktur.

ELCEZİRE AŞİRETLERİ

Birinci Mebhas

Tarifler ve İstihlalar

İctimaî zümrelerin tasnifi. İctimaî zümreler, birbiri içine konulmuş muhtelif büyüklükde kutular gibidir. Bu zümrelerden bir tanesi içtimaî vicdan, tesanüd ve teşkilât itibariyle kendisinden büyük ve küçük olan zümrelerden daha kuvvetli bulunur. Bu en kuvvetli zümreye **Cemiyet** adı verilir. Cemiyetden daha büyük olup, cemiyeti içine alan zümreye **Câmia**, cemiyetden daha küçük olup cemiyetin içinde bulunan zümrelere **Cümey'a** adları verilebilir. Bu tasnifden anlaşılıyor ki, «**İctimaî Uzviyet**» teşbihine mâsadak olan yalnız cemiyettir. Cümey'alar, bu uzviyetin muhtelif uzuvları yahud teşrihî unsurları mesabesinde. Câmialara gelince, bunlar ictimaî vicdanları ve tesanüdlerizayıf bulunmak hasebiyle içtimaî bir uzviyet mahiyetini henüz alamamış olan zümrelerdir.

İctimaî zümrelerin tasnifi. Cemiyetlerin de hayvanlar ve nebatlar gibi cinsleri ve nevileri vardır. Cemiyetler ibtida «**Aşiret**» ve «**Millet**» namlarıyla iki büyük cins ayrılır. **Millet**, iki türlü cümey'alardan mürekkebdir. Birincisi **hıttavî** «territorial» cümey'alardır ki «vilâyet, livâ, kazâ, nâhiye, köy» gibi birbiri içinde bulunan arazi kıtalarıdır. İkincisi **meslekî** «profesyonel» cümey'alardır ki, taksim-i a'mâlden ve ihtisardan doğmuş olan **hârife** «corporation»lerdir. ,

Millet büyük bir zümre olmakla beraber, bunu içine alan daha büyük câmialar da vardır. Meselâ, **Türkiye Türkleri** bir millettir. Fakat, umum Türklerden müteşekkil **Türk Kavmi**, bir câmiadır. Bunun gibi, mensub bulunduğumuz **İslâm Ümmeti** ve **Avrupa Beynelmîleliyeti** de birer câmiadan ibarettir. Görülüyor ki bir zümrenin gerçekten bir millet olabilmesi için, cemiyet mâhiyetinde olması, içtimaî bir uzviyet halini alması şarttır.

Aşiretlerin cümey'a, cemiyet ve câmiaları. Aşiretler de birbiri içinde bulunan zümrelerden ibarettir. Fakat bu zümreler ne **hıttavî**, ne de **meslekî**dir. Bir taraftan âileye, diğer taraftan siyasî bir hey'ete benzeyen **siyasiyyen-âlevî** «politico-familial» zümrelerdir. Bu zümreler, aralarında kan dâvası takib eden ve birbiriyle gâzve yapan **ak-**

raba hey'etleridir. Bu zümrelerin muntazam bir teselsülünü **Câhiliyyet Arabları**'nda görebiliriz. **Câhiliyyet Arabları** «ensâb»a çok ehemmiyet verirlerdi. **Hazreti Ömer** ilk defa olarak İslâm nüfusunu tescil etdirirken, isimleri bu ensâb kadrolarına kaydetdirdiğinden, bu kadrolar resmî bir mahiyet kazandı. Binaenaleyh, biz de tedkiklerimize esas olmak üzere bu istilahları kabul ediyoruz. Câhiliyyet devrindeki **Arablar**'da aşîrî zümrelerin adları aşağıdaki surette sıralanmıştı:

- 1 — **Kavim**, en büyük zümredir ki şa'bları muhtevidir.
- 2 — **Şa'b**, kabileleri muhtevidir.
- 3 — **Kabile**, 'imâreleri muhtevidir.
- 4 — **'Imâre**, batınları muhtevidir.
- 5 — **Batın**, fahızları muhtevidir.
- 6 — **Fahız**, en küçük cüme'ya olmakla beraber bu da sonradan «fusayle»lere ayrıldı.

Bu istilahların eski Arab aşîretlerine tatbîki.

Eski **Arablar**'da bu kadrolara tekabül eden zümreleri tedkik edelim: **ARABLAR**'ın mecmuu bir kavim'dir. Bu kavim iki şa'b'dan mürekkipdir ki, birinin adı **KAHTÂN**, diğeri'nin adı **ADNÂN**'dır. Bu şa'blardan herbiri de iki kabileyi muhtevidir. **KAHTÂN** şa'bındaki kabileler **HİMYER** ile **KEHLÂN**, **ADNÂN** şa'bındaki kabileler **MUDAR** ile **REBİ'A**'dır. Bunlarda, ehemmiyetine mebni, **MUDAR** kabilesini elealalım: Bu kabile iki 'imâreyi muhtevidir: **KUREYŞ**, **KİNÂNE**. Bunlardan da **KUREYŞ** 'imâresini alalım: Bu 'imâre iki batından müteşekkildir: **BENİ-FAKHZÜM**, **BENİ-ABDİ-MENÂF**. Bunlardan da **BENİ-ABDİ-MENÂF**'ı alalım: Bu da iki fahızdan müteşekkildir. **BENİ-HÂŞİM**, **BENİ-ÜMEYYE**. **BENİ-HÂŞİM**den de sonraları **BENİ-ABBASE** ve **BENİ-EBİTÂLİB** fusayeleri doğmuştur.

Bu istilahların Fransızca karşılıkları.

Bu istilahların Fransızcada karşılıkları vardır: **Fahız**'a eski Romalılar **gens**, eski Yunanlılar **géné** adlarını verirlerdi. **Batın**'ın mukabili **Phratric**,

'imâre'nin mukabili **tribu**'dür. **Kabile**'ye **confédération**, şa'b'a **peuplade**, **kavim**'e **étne** yahud **peup**'e kelime'leri mukabil olabilir. Eskidenberi Fransızca **tribu** kelimesi lisanımıza **aşîret** tabiriyle tercüme edilmektedir. Fakat, yukarıdaki istilahlara gösteriyor ki, bunun arabcada mukabili 'imâre'dir. **Aşîret** kelimesine gelince, bu ibtidai zümreler arasında en kuvvetli olan yani «cemiyet» mahiyetinde bulunana verilecek umumî bir unvan suretinde kullanılabilir. Fransızcada bu istimale tekabül edecek kelime şimdilik yoktur.

Cemiyetlerin ilk hüceyresi.

Umum cemiyetlerin ilk hüceyresi **semiye** «clan»-dir. **Fahız**, semiyenin bir nevidir. Semiye totemsiz olursa **fahız** adını alır. Diğerlerine «totemli

semiye adı verilir. Bütün hayvan ve nebat uzviyetleri hüceyrenin muhtelif

suretlerdeki tereküblerinden husule geldiği gibi, bütün cemiyetler de semiyenin muhtelif şekillerdeki tecemmu'larından vücuda gelmiştir. Cemiyetlerdeki her teşkilât, her zümre istihale etmiş bir semiyedir.

**Cemiyetlerin
tenasülü.**

Cemiyetler de, hayvan ve nebat uzviyetleri gibi tenasül ederler. İki ictimâî vicdan izdivac edince, ikisinden bir tek ictimâî vicdan husule gelir.

Demek ki cemiyetlerin bir araya gelmesi bir izdivac mahiyetinde değildir; iki cemiyetin izdivacı, ictimâî vicdanlarının birleşmesi demektir. Böyle bir hal vukuunda doğan cemiyet yalnız kalır; çünkü doğuran cemiyetler cümey'alar suretinde onun dahilinde kalırlar. Bu suretle cemiyetler tenasül ettikçe hacmen büyürler: Meselâ, **semiyelerin** izdivacından bir **batın** doğar, **batınlar**'ın izdivacından bir **'imâre**, **'imâreler**'in izdivacından bir **kabile** doğar.

**Cemiyetlerin
tekâmülü.**

İctimâî vicdanların izdivacından çıkan netice, yalnız eski cemiyetlerden hacmen daha büyük cemiyetlerin doğması değildir. Cemiyetlerin her

izdivacı, ictimâî tekâmülün bir merhalesi hükmündedir. Meselâ **batın** halindeki bir cemiyet, **semiye** halindeki bir cemiyetden daha müttekâmidir. **'imâre** enmuzecindeki aşiret de **batın** enmuzecindeki aşiretten daha müterakkidir. Bunlar gibi, **kabile** suretindeki bir cemiyet de **'imâre** suretindeki bir cemiyetden daha yüksektir.

**Aşiretlerin
tasnifi.**

Bu esaslar malûm olunca aşiretlerin tasnifi kolaylaşmış olur. Bu tasnif şu vechiledir: 1) **Semiyevî aşiretler**; 2) **Batni aşiretler**; 3) **'imârevî aşiretler**; 4) **Kabilevî aşiretler**.

**1) Semiyevî
aşiretler.**

Semiyevî aşiretlere «**totemli aşiretler**» adı da verilebilir. **Avusturalya**'nın aşiretleri bu enmuzece mensuptur. Bir ictimâî tekâmülün en aşağı

derekesini teşkil eden bunlardır. Bu taifelerde semiyeler münferid ve tamamıyla müstakil değildirler. Semiyeleri ihtiva eden batınlar ve batınları ihtiva eden 'imâreler de mevcuddur. Her 'imâre dâima iki batını muhtevîdir. Fakat bu batınlar ve 'imâreler ancak câmia mahiyetindedirler. Cemiyet mahiyetini haiz olan yalnız semiyedir. Semiyenin ehemmiyetini gösteren, totem sahibi olmasıdır. 'imârenin totemi yoktur. Batının ise bazan silik bir izi kalmıştır. Bunun menşei de, yaktiyle batının bir semiye mahiyetinde bulunmasıdır. İleride «Cümey'aların Tevellüdü» bendinde göreceğimiz veçhile, batın evvelce bir semiye idi. Batının inkısamında yeni semiyeler husule gelince, batın cemyet halinden câmia haline geçmiştir. Binaenaleyh, evvelce mâlik olduğu totem, artık bir vazifesi kalmadığından, zevale yüz tutmuştur. **Totemizm** esasen semiye dinidir. Totem semiyenin hem mabudu, hem cediti, hem timsali, hem de ismidir. Daha doğrusu, ictimâî vicdan totem timsaliyle ifade olunmaktadır. Batının ve 'imârenin de bazı dinî timsalleri varsa da,

semiyenin totemine nisbetle ikinci derecededirler. Demek ki, batnın ve 'imârenin tesanüdleri daha zaif, semiyeninki daha kuvvetlidir.

2) Batnî aşiretler. Batnî aşiretlere «mütekâmîl totemli aşiretler» adı da verilebilir. Şimalî-Amerika'nın aşiretleri bu enmuzece mensubdur. Bunlar teşkilât ve fenniyat itibariyle semiyelerden çok yüksekdirler. Çünkü birincilerde cemiyet «semiye» olduğu halde bunlarda «batın»dır. Batın, semiyelerin imtizacından vücuda gelen daha yüksek bir cemiyettir. Evvelki enmuzece bu enmuzece geçmek, ictimaî tekâmülün bir merhalesini kat'etmek demektir. Bu taifelerde batnın ictimaî vicdanı, semiyeninkinden daha kuvvetlidir. Buna delil, batnın totemi, semiyelerin toteminden daha kuvvetli olmasıdır. Ekseriya batnın totemi asıl olup semiyelerin totemleri bunun ferî'leri hükmündedir. Bu enmuzece de, 'imâre iki batna ayrılır. Meselâ TELİNKİTLER, «Karga» ve «Kurd» batınlarına münkasımdır. HAYDALAR, «Kartal» ve «Karga» batınlarına ayrılmışlardır. Durkheim diyor ki: «Bu batınlara ayrılış, sâdece ismî bir taksim değildir; bu, dâima örfün fi'lî olan bir haletine tekabül eder ve hayatı derin bir surette tangalar. Semiyeleri birbirinden ayıran ahlâkî mesafe, 'batınları ayırana nisbetle az birşeydir.» Svaton da diyor ki: «Bir 'imâreyi teşkil eden iki batın birbirine karşı iki yabancı kavim gibidir.» Gerek fahzî aşiretlerde, gerek batnî aşiretlerde nesebin mâderî olması kâidedir, müstesnaları da vardır.

3) 'imârevî aşiretler. Bu nevide en kuvvetli zümre, 'imâredir. Batınlarla fahızlar cümey'a derekesine düşmüşlerdir; kabile ile şa'b ise câmiâ mahiyetinde kalmışlardır. Afrika aşiretleri bu nev'a mensubdur. Bu aşiretlerde neseb zükûr'dir, totemizm dini zail olmuştur. Câhiliyyet Arabalrı'nda da aşiretler bu enmuzece mensub idiler. Meselâ KUREYŞ ve KİNÂNE aşiretleri birer 'imâre idiler. Bunlardan her aşiretin kendisine mahsus sanemi vardı:

Aşiret	Sanemi
CEDÎS	Keserâ
KELB	Vedd (erkek suretinde)
TEMÎM	Tîm
HÜZEYL	Sivâ' (kadın suretinde)
MEZHÛC	Yağûs (arслан suretinde)
ZİKİLÂ'	Nesr (akbaba suretinde)
HAMDÂN	Ya'ûk (at şeklinde)
TAKÎF	Lât (zühre=venüs menzilesinde)
KUREYŞ ve KİNÂNE	'Uzzâ
EVS ve KHAZREC	Menât ve Zü-ş-Şerâ
EZD	Bâc'r
HAVÂZAN	Cehâr

BEKR ve TAGLİB	Evâl
BENİ-BEKR	Muharrık
BENİ-MELKÂN	Sa'd
BENİ-'ANEZE	Sa'ir
KHAVLÂN	'Amyânis
TAYY	Rizâ
DEVS	Zü-l-Keffeyn.

4) **Kabilevi aşiretler.** Bu nevide en kuvvetli zümre kabiledir. Bunun 'imâreleri de, batınları ve fahızları gibi, cüme'ya derekesine suktut etmiştir. Tedkik edeceğimiz bazı aşiretler bu emmuzece mensubdur.

Aşiretin medlülü. Bu tasnif bize gösteriyor ki, saydığımız dört nevin her birinde «aşiret»in medlülü başkadır. Birinci nevide aşiret **semiyeden** ibarettir, ikincide **batındır**, üçüncüde 'imâredir, dördüncüde **kabiledir**.

İctimai tekâmül. İctimai tekâmülün aşiret'lerde nasıl vuku'bulduğunu gördük. Cemiyet en küçük bir zümre halinde başlayarak gittikçe büyümektedir. Kabileden sonra **milletler** gelir ki bunlar da **küçük, orta, büyük milletler** suretinde teselsül eder. Meselâ, PRUSYALILAR küçük bir **millet**'di, **Alman İttihadı**'nı vücuda getirmekle **orta bir millet** oldular. **Avusturya, Rusya** ve sair kıt'alar **Almanları**'nı da kendilerine ilhaka muvaffak olsaydılar **büyük bir millet** olacaktı.

Cüme'aların tevellüdü. Cüme'aların tevellüdü, hüceyrelerin tekessürü gibi inşıkak tarikiyledir. **Tevrat**'da yazıldığına göre bidayetde **Hazreti İbrahim**'in çadırları, biraderzâdesi **Lût**'un çadırlarıyla beraber konup göçerdi. Fakat, uğradıkları yerlerde mevcut olan sular ve çayırklar bu iki takımın hayvanlarına kifayet etmediğinden çobanlar arasında kavga çıkmaya başladı. **Hazreti İbrahim** bu müşkil hale nihayet vermek için, Biraderzâdesine, birbirinden ayrı olarak konup göçmeyi teklif etti. İşte, bu vak'a bize semiyenin ne suretle iki semiyeye ayrıldığını gösteriyor.

Cüme'aların tevellüdüyle cemiyetlerin tenasülü arasındaki fark. **Avusturalya cemiyetlerinde** evvelce batınlar birer semiyeye idi. Bidayette her 'imâre iki semiyeden mürekkep'ti. Sonradan bu semiyeler büyümekle inşıkak mecburiyeti hâsıl oldu. Fakat, artık eski semiyelerde yani yeni batınlarda ehemmiyet ve kuvvet kalmadı. Cemiyet yahud aşiret mahiyeti yeni semiyelere intikal etti. Bundan dolayıdır ki bu aşiretlerde batınların totemlerini ancak bir iz halinde görüyoruz. **Şimali-Amerika aşiretleri**'ndeki batınlar ise, başka bir tekâmüle mazhar olmakla, hususî ehemmiyetlerini ihraz etmişlerdir. Bunlarda da evvelce batınlar

semye iken, yeni semiyeleri doğurarak câmia derekesine sukut etmişti. Fakat, sonraları, her batın dahilindeki semiyeler müşterek bir hayat yaşamakla aralarında müşterek bir vicdan husule geldi. Semiyelerin müşterek vicdanı, batnın müşterek vicdanına nisbetle ikinci derecede kaldı. İşte bu suretle dir ki cemiyet mahiyeti batna intikal etdi. Bu minval üzere müşterek hayat sahası tevessü' ettikçe içtimâî vicdanın dâiresi de genişlediğinden, cemiyet mahiyeti müteakıben 'imâreye ve kabileyeye intikal etmeğe başladı.

Ailenin tekâmülü. İbtidai cemiyetlerde, cemiyetin umumî ismi «aşiret» olduğu gibi, cümey'anın umumî ismi da «âile»dir. İçtimâî tekâmülün birinci merhalesinde, **semye**, hem aşiret, hem de âile idi. Fakat, sonraları aşiret daha büyük içtimâî dâirelere intikal ederek tekâmül ederken, âile de kendisine mahsus başka türlü bir tekâmül yolu takib etti. Ailenin tekâmülü, aşiretin yani cemiyetin tekâmülünün zıddıdır. Cemiyet gittikçe büyümek suretiyle tekâmül ederken, âile gittikçe küçülmek suretiyle tekâmüle mazhar oldu. **Arab aşiretleri'**nde âilenin şu unsurlardan mürekkeb olduğunu görüyoruz:

1) **Semye** «clan»; 2) **'Asaba** «agnat»; 3) **Ehil** «famille agnatique».

Arablar'ın bir zamanda **mâderî neseb** devrinden geçtikleri bazı izlerden anlaşılıyor. **Ölüye telkîn yapılmışken yalnız anasının ismi zikredilir** ki, o devirden kalma bir âdetdir. **Arablar'**ın gayet eski bir zamanda totemizm dininde oldukları da bazı izlerden anlaşılıyor. Câhiliyyet Devrinde «siyah-deve»ye ibadet etmeleri bu zamandan kalmaz. Sanemlerin arasında «arslan, at, akbaba» şekillerinde olanların da bulunduğunu yukarıda gösterdik. Bunlar da sanem şeklini almış eski totemler olmak gerek. Aşiret isimleri arasında da «Esed, Kell» gibi hayvan isimleri varsa da, bunlar zümrelere intikal etmiş eşhas isimleri de olabilir. Hâsılı **Arablar'**ın **mâderî neseb'e** riayet ettikleri eski devirde, **Arab âilesi** mâderî semiyeden ibaret imiş. Sonraları, kan dâvası mücadeleleri asabaya kıymet verdiğinden, neseb **pederî** bir mahiyet almış, fakat bunun yanında **mâderî** neseb de devam etmiştir. Bu devirde semiyeye pederî bir şekil almıştır ki **fahız** namını hâiz olduğunu yukarıda gördük.

İçtimâî zümrelerin en kuvvetlisine **cemiyet** ve ibtidailerde **aşiret** namı verildiği gibi, âilevî zümrelerin de en kuvvetlisine «**merkezî muntaka**» namı verilir. İkinci derekeye sukut eden âilevî zümrelere de «**tâlî muntakalar**» denilir. **Semye** devrinde, merkezî muntaka semiyeye idi. Batın, eski bir semiyeye olmak itibarıyla, tâlî muntaka haline sukut etmişti. Merkezî muntaka asaba olunca, semiyeye de tâlî muntaka derekesine düşdü. Daha sonraları merkezî muntaka asaba olunca, semiyeye de tâlî muntaka haline sukut etmişti. Merkezî muntaka «**ehil**» olduğundan asaba da tâlî muntaka haline sukut etdi. İslâmiyetin zuhurunda «**ehil**», «**ashâb-i ferâiz**» nâmı verilen akrabalardan mürekkeb oldu. Bunlar: «**Baba, ana, zevce, zevce, oğul, kız, birader, hemsire**» un-

surlarını havi olan bir zümredir ki **Kur'ân-i Kerîm**'de şer'î vârisler olarak zikrolunmuşlardır. **İslâmî ehil**'e kadınlar da dahil olduğundan, bu enmuzec **Câhîlî ehil**'den başka bir şekil aldı. Ehlin içinde müteaddid «'iyâl»lar yani zevce, zevce ve çocuklar vardır. Mütekâmil milletlerin tekâmüne bakılırsa, İslâm'da da müstakbel âilenin «'iyâl» yani «izdivacı âile» olacağı anlaşılıyor. 'Iyâl zevce ve zevce ile çocuklardan mürekkeptir. Zaten, bugün 'iyâl, ehlin bir unsuru olarak mevcuttur. Fakat, bugün hâlâ **Arablar**'da merkezî âile «ehil»dir. İşte, âilenin bu tekâmülü gösteriyor ki cemiyet, tevessü' ederek tekâmül ettiği halde, âile bilâkis takabbuz ederek tekâmül etmiştir.

Bazı cemiyetlerde asaba feodal bir şekil alır: **Pedersâhî âile**, **Rus âilesi**, **Cermen ve Türk âileleri**, **Asabanın bütün hukuku, bütün velâyeti asaba reisinde toplanır.** O zaman bu reis, âilenin bir hükümdar-i mutlakı mâhiyetini alır. Âilenin bütün ferdleri, âile reisinin memlûkları derekesine sukut eder. Âilenin bütün emvali âile reisinin malı olur. Âilenin bu enmuzecine «**pedersâhî âile**» namı verilir. Bu âilede «**peder**», gerçekden bir «**şâh**» mâhiyetindedir. Evlâdlarını, zevcelerini öldürmek, satmak iktidarını hâizdir. Eski **Yunanlar**'da **Romalılar**'da, **Çinliler**'de, **Hindliler**'de bu âilenin enmuzeci mevcuddu. **Arablar**'la **Türkler** bu enmuzecedan geçmemişlerdir. **Arablar**'da asaba mevcut olmuşsa da feodal bir şekil almamıştır. **Rus âilesi Arab âilesi** gibidir. **İslavlar**'da da bu müteaddid 'iyâllar bir ehil suretinde müşterek bir hayat yaşarlar. Bu **iştirâkî âile**'ye İslavlar «**zadruga**» namını verirler.

Türkler'de ise, **Cermenler**'de olduğu gibi, **baba-soyu** ile **ana-soyu** birbirine müsavi idi. Binaenaleyh asâlet, hem baba cihetinden, hem ana cihetinden aranırdı. Bir delikanlı ile bir genç kız evlenecekleri zaman, yeni bir ev tesis ederlerdi. **Khiva'nın Teke Türkmenleri**'nde, bu yeni eve «**ak-ev**» derler ki henüz kirlenmediği için bembeyaz olan bir çadırdan ibarettir. Bundan dolayıdır ki **Türkler**, izdivaca «**evlenmek**, **ev-bark sahibi olmak**» derler. «**Ak-ev**» Türklerde müstakbel âilenin bir cersumesidir. Bundan istikbalin âilesi olan «**izdivacı âile**» enmuzeci doğacak.

GÜZEL TÜRKÇENİN SARFI

BİRİNCİ MEBHAS

B a ş l a n g ı ç

Sarfın Tarifi ve Miyarları

1. — **Sarf**, doğru söylemek, (doğru yazmaktır) (*)
2. — Söylenen ve yazılan kelimelerin, terkib(lerin doğruluğu) beş miyarla anlaşılır: Halkın istimali, Edib(lerin kullanışı,.....), Eskilik, Akıl.
3. — **Halkın istimali**, miyarların birincisidir. (Ediblerin kullandığı kelimeler) halkın istimaline mugayirse, halkın istimali tercih olunur. Meselâ halk:) **Gavga**'yı «kavga», **çarcûbe**'yi «çerçive», **nerdübân**'ı «merdiven» **pâre**'yi «para», **gurbâl**'i «kalbur», **'aybe**'yi «heybe» (...) telâffuz eder. Bu kelimelerin doğruları, fasih şekilleri değildir. (Halkın istimal) ettiği galat şekilleridir. Halkın istimaline mazhar olan(kelimelere «galat-i meşhur» adı verilir. Eskiler bile «galat-i meş(hur lûgat-ı fasihden) evlâdır» diyerek halkın istimalini, (yazı) dilinin miyarı sırasına koymuşlardı.
4. — Halkın istimalinden sonra, **edibler**(in kullandığı kelimeler ve terkibler gelir.) Halkça müstamel birkaç şekli varsa, (bunların doğrusunu bulmak için) ediblerin istimaline ittiba edilir. Meselâ **Tevfik Fikret** yoksuz, yokhsuz, yokhsul, yoksul şekillerinden sonkini tercih ederek, kullanmıştır. O halde, bu kelimenin doğrusu «yoksul» şeklidir.
5. — Ediblerin istimalinden sonra, **eskilik** nazara alınır. Türkçede **sağırkâflı** kelimelerin, yeni imlâda «n» harfiyle yazılmayıp «ng»la yazılması eski türkçedeki şekillerini muhafaza içindir.
6. — Kelimelerin doğru şekillerini zihnî muhakemelerle bulmak melekesine de «akıl» adı verilir. Meselâ türkçede «d» gibi telâffuz olunan «tı»lar, eski türkçede mevcut değildi. **Ada, oda, dağ** gibi kelimeleri «dal» harfiyle yazmak telâffuza daha uygundur. O halde akıl vâsitasıyla, «d» suretinde telâffuz olunan «tı» harfini, harflerimiz arasından çıkarabiliriz. **Yeni İmlâcılar** ekseriyetle bu harekete tarafdardılar.

(*) Eserin 1 inci sahifesinin bir kısmı kopup kaybolduğu için defterdeki 14 tam satırın sonlarına tarafımızdan fikrin ve ifadenin gelişine göre () içerisinde bazı ilâveler yapılmıştır. Diğer yazılar tamamıyla Gökalp'ındır.

Âdi Sarf, Tarihî Sarf

7. — Tedkiklerini lisanın şimdiki şekillerini tesbit ederek, akıl vâsıtasiyle onları izaha hasreden sarf şubesine, «**Âdi Sarf**» adı verilir.

8. — Son zamanlarda, lisanların mebdelerinden bugünkü şekillerine kadar uğradıkları tahavvüller esaslı bir surette tedkik olunmağa başladı. Bu tedkika da «**Tarihî Sarf**» namı verildi. Tarihî sarf, âdi sarfdan daha yüksek bir hedef takib eder ve kelimelerin, edatların, terkiplerin teşekkülünü izaha çalışır. Âdi sarf, lisanların menşesine ve tekâmülüne âid olan bu gibi tedkikleri yapmaktan âcizdir. Bu kitabda türkçenin tarihî sarfına dâir bazı misaller de gösterilecektir.

Lisan, Lehce, Lahin

9. — Bir milletin hususî diline «**Lisan**» denilir.

10. — Her millet müteaddid ülkelere mâliktir. Her ülkede hususî bir şekilde konuşulan ve komşu ülkelere ehemmiyetsiz farklarla ayrılan dile «**Lehce**» adı verilir. Bir lisanın ayrı lehceleriyle konuşanlar birbirinin dilini anırlar. Eğer anlamıyorlarsa, aradaki farkın lehce farkı olmadığına, lisan farkı olduğuna hükmetmek lâzımgelir. Meselâ, **Anadolu**'da, **Azerbaycan**'da, **İran**'da oturan **Türkler**, birbirinin dilini anırlar. O halde bu diller lehce mahiyetindedirler.

11. — Lehcelerden birisi, ekseriya siyasi ahvalin tesiriyle büyük bir ehemmiyet kazanarak, **yazı dili** haline geçer ve o milletin «**Edebi Lisan**» mahiyetini alır. O zaman bu lehcenin yükselmesi karşısında sukuta başlayan diğer lehcelere «**Lahin**» adı verilir. Görülüyor ki, lehceleri aynı lisanın bozulmuş şekilleri addetmek hatadır. Edebi lisan ekseriya **Paytaht**'ta konuşulmak dolayısıyla, diğer lehcelere galebe çalmış olan hususî bir lehceden başka birşey değildir. Edebi lisan bir kerre teşekkül edince, **Devletin resmî lisanı** vücuda gelmiş demektir. **Paytaht**'ın bu resmî lisanı, mektebler, matbuat ve resmî muameleler vâsıtasiyle memleketin her tarafına yayılacağından, oralardaki lehceleri lahin derekesine indirir.

12. — Yukarıki ifadelere nazaran, her lahin evvelce lehce olduğu halde, sonradan bir edebî lisan gibi tahrîsine çalışmaktan feragat edildiği için, bir yahud birkaç eyalet ahali arasında yalnız konuşmağa yarayan bir dil haline geçmiştir.

Lisanların Nevileri

13. — Çok yahud az bir zamandanberi artık konuşulmayan, yalnız bazı edebî âbideleri vâsıtasiyle tanılan lisanlara «**Ökü Lisanlar**» denilir: **Sanskritçe**, **Eski-Yunanca**, **Lâtince**, **İbranice** gibi.

14. — Bugünkü günde konuşulmakta bulunan lisanlara «**Canlı Lisanlar**» denilir: **Türkçe**, **Fransızca**, **İtalyanca** gibi.

15. — Başka bir lisanıdan iştikak etmediği halde, bilâkis kendisinden daha yeni lisanların iştikakına masdar olan lisanı «**Ana Lisan**» adı verilir. Fakat, bu «**Ana Lisan**» tabiri gitdikçe istimalden düşmektedir. Yakın zamana kadar **Yunanca** ile **Lâtince** ana lisanlardan sayılıyordu. Fakat, bugün bunların da daha eski olan **Ârî** lisanından iştikak ettikleri anlaşılmıştır.

Türkçenin Menşei

16. — Daha eski bir lisanın tagayyüründen husule gelen lisanı «**Müştak Lisan**» adı verilir.

17. — En eski **Türk** lisanından **Göktürkçe**, **Oğuzca**, **Kıpçakça**, **Yakutça** namlarıyla dört lisan doğmuştur. **Göktürkçe**'ye muhtelif zamanlarda **Hakaniyye Türkçesi**, **Uygurca**, **Çağatayca**, **Özbekçe** adları verilmiştir. **Karakırgızlar** da bu lisanı mensubdurlar. **Kırgızkazaklar**'la **Şimal-Türkleri** de **Kıpçak Türkçesi**'ni temsil ederler. **Yakutlar**, **Sibirya**'nın şarkışimalisinde otururlar. Bizim Türkçemize gelince, bu da **Oğuz Türkçesi**'dir.

18. — **Oğuz Türkçesi**, **Selçukî** ve **Azerî Türkçeleri**'ne ayrılmıştır. **Kanunî Sultan Süleyman** zamanında **BÂKÎ İstanbul**'da **Selçuk** lehcesini temsil ederken, **FUZÜLÎ** de **İrak**'da **Azerî** lehcesini temsil ediyordu. O zaman, bu iki dil birer lehceden ibaretti. Fakat, **Paytaht lisanı** olmak dolayısıyla, **Selçuk** lehcesi **Garb-Türkleri**'nin edebî lisanı olunca, **Azerî Türkçesi** **Şarkî-Anadolu**'da ve **İrak**'da bir lahın derekesine sukut etti. **RÛHÎ** zamanında **İrak**'da da **Selçuk** lisanının yavaş yavaş **Azerî** lehcesini ortadan kaldırdığını görüyoruz.

19. — **Türkiye**'de bu hareket vukua gelirken **Azerbaycan**'da ve **İran**'da **Azerî Türkçesi** yeni bir lehçe mahiyetini muhafaza etmekte idi. Çünkü, bu ülkeler **Selçuk** Türkçesinin hâkimiyeti altına geçmemişti. **Harezm** ülkesindeki **Türkmenler**'e gelince, bunlar eski zamanda **Oğuz** türkçesiyle konuşurken, birçok asırlar, **Özbekler**'in siyasi hâkimiyetleri altında yaşadıklarından ve **Özbek** türkçesini edebî lisan olarak kabul ettiklerinden, lisanları **Özbekçe**'ye yaklaşmıştır.

Sâitler ve Sâmitler

20. — **Sâitler** dört harfdir: **Elif**, **he**, **vav**, **ya**. «**Elif**» iki türlü okunur: **Yarımmedli**, **medsiz**. **Yarımmedliye** misâl: **Kâtib**, **şâir** gibi. **Medsiz** misâl: **Baş**, **kaş** gibi. «**Vav**» dört türlü okunur: **Yol**, **dul**, **söz**, **yüz** gibi. Bunun ikinci şekli de yarımmedli yahud medsiz olur: **Hût**, **kuş** gibi. «**Ya**» iki türlü okunur: **Kırmak**, **içmek** gibi. İkinci şeklin de yarımmedli ve medsiz suretleri vardır: **Dîvân**, **iç** gibi. Birçok kereler birbirinden tefrik için, muhtelif suretde okunan bu sâitlere birer işaret konulmuşsa da, şimdiye kadar bu işaretlerden hiçbirisi bir sâite yapışmamıştır. **Türkçenin ahenk kaideleri**, sâitlerin nasıl okunacağını gösterdiğinden, bu işaretlere bir lüzum da yoktur. Zaten işaretlerin sâitlere yapışmaması da, bu ihtiyacsızlıktan ilerigeliyor.

21. — Sâmitler otuz üç harfdür: Elif, b, p, t, th, c, ç, h, kh, d, dh, r, z, j, sin, ş, sat, dat, tı, zı, ayin, g, f, kaf, kef, ge, nğ, l, m, n, vav, he, y. Bunlardan «ge» bazan «y» telâffuz olunur: Beğ, öğle gibi. Bazan da «v» gibi telâffuz olunur: Güvercin, güveği gibi.

[Tarihî Sarf. — «N» gibi telâffuz olunan «nğ» harfine «sağırkâf» adı verilir. Bu harf, iki harfin, n ve ğ harflerinin birleşmesinden doğmuştur. Eski türkçede ve bugünkü Azerî lehcesinde hâlâ bu iki harf ayrıca telâffuz olunmaktadır: Dengiz, bununğ gibi.]

22. — Kuvvetli hareke. — Kuvvetli hareke türkçede kelimelerin sonuna gelir: Balkon, deniz, güdelim gibi.

Ahenk Kaideleri

23. — Bazı harfler harekelenince başka harfe tebeddül ederler: «Ka» harfi harekelenince «ğ»ya tebeddül eder: Balık (bahğın, balğa, balğı) gibi. «Ke» harekelenince «y»ye tebeddül eder: Ekmek «ekmeği, ekmeğe» gibi «P» harekelenince «b»ye tebeddül eder: Çalap: «Çalabın, Çalaba» gibi. Mekteb, kitab, kâtib gibi kelimelerin nihayetindeki harf sâkin iken, «b» yazılırsa da «p» gibi telâffuz olunur. Fakat, bunlar da harekelenince yine «b» gibi okunur. «Ç» harfi harekelenince «c» gibi telâffuz olunur: Kerpiç, «kerpice» gibi. İhtiyac, imtizac gibi kelimelerin nihayetindeki harf «c» gibi yazılırsa da, «ç» gibi telâffuz olunur. Fakat, bu da harekelenildikten sonra «c»ye tebeddül eder.

[Mukayeseli Sarf. — Selçuk türkçesindeki «ka» harfi Azerî lehcesinde «kh»ya münkalib olur: Uyku «uykhu», akşam «akşam», yoksul «yokhsul» gibi. Ekseriya «tı» harfi de Azerî lehcesinde «d» gibi telâffuz olunur: Taş «daş», taban «daban», tarak «darak», gibi. «Y» harfi de «elif» gibi okunur: Yılan «ılan», yüz «üz» gibi. Bazan da bunun aksi vaki olur: İrlamak «yırlamak» gibi.]

24. — Türkçede, kelimeler, telâffuzları itibariyle «sakil ve hafif» namlarıyla iki kısımdır. Sakile misal: Dağ, okumak gibi. Hafife misal: Gelmek, inek gibi. Sakil harfler: Ka, ğa, a, y, vav, sat, tı, zı, dat, kh harfleridir. Hafif harfler de: Vav, y, kef harfleridir. Diğerleri hem hafif, hem de sakil okunabilirler, hareketlere tâbidirler.

25. — Türkçede bir kelime hafif bir hece ile başlamışsa, onu takib eden heceler umumiyetle hafif olur: Çiçek, konak gibi.

26. — Yine türkçede kelimeler, telâffuzları itibariyle «vâvî» ve «yâî» namlarıyla ikiye ayrılırlar: Harekeleri yalnız zammeden ibaret bulunan kelimelere «vâvî» denilir. Çukur, oğul gibi. Harekeleri, kesre ile fetheden ibaret olan kelimelere «yâî» denilir: Melek, kadın, kural gibi. Bir kelimedede zamme ile fethe birleşmişse, son heceye bakılır. Eğer son hece fethe ise, kelime yâî.

dir. **Kucak**, **bucak**, **kucaklı**, **bucaklı** gibi. Eğer son hece zamme ise, kelime vâvidir: **Yağmur**, **çamur**, **yağmurlu**, **çamurlu** gibi.

Kelimelerin telâffuzları bu âhenk kaideleriyle anlaşıldığından, sâitlere işaret koymağa ihtiyac yoktur.

Kelimenin Tasnifi

27. — **Kelime onbir kısımdır: «İsim», «Zamir», «Sıfat», «Fîil», «İsim-Fîil», «Sıfat-Fîil», «Edât-Fîil», Kayid», «Râbıta», «Atıfe», «Nidâ».**

Bu kelimelerden nahivce aynı vazifeyi ifa edenler birleştirilebilir. Bu surette **kelimeler dört kısıma irca olunabilir:**

- 1 — **İsim: Asıl İsim, Zamir, İsim-Fîil;**
- 2 — **Sıfat: Asıl Sıfat, Sıfat-Fîil;**
- 2 — **Fîil: Asıl Fîiller;**
- 4 — **Edât: Edât-Fîil, Kayid, Râbıta, Âtife, Nidâ.**

[**Tarihî Sarf.** — İhtikakca bu kelimelerin hepsi iki menşeden, «İsim» ile «Fîil»den doğmuştur. **Edâtlar**, âlet derekesine düşmüş isimlerle fiillerden ibaret olduğu gibi, **Zamirlerle Sıfatlar** da isimlerle fiillerden vücuda gelmiştir. Bu kelimeler umumiyetle, menşeleri olan İsme yahud Fiile irca olunabilirler: Meselâ «**gibi**» kelimesi, eski türkçede «kalıb» mânasına olan «kib» kelimesiyle izafet zamiri olan «i»den mürekkebdir. «**Kendi**» kelimesi de «şehir» mânasına olan «kend» kelimesiyle izafî zamir olan «i» den mürekkebdir. «**Dır**» kelimesi «durur» fiilinden, hâl sıgasını bildiren «**yor**» lâhikası da «**yörür**» fiilinden doğmuştur. **Bura** «bu-yer», **şura** «şu-yer», **hayır** «hayr» gibi. Türkçede tahlil usulü, kelimeleri yalnız isimle fiile irca etmekle kalmaz; isimle fiilin müşterek menşelerine kadar çıkabilir:

İsim	Fîil
Göç «Türkmen göçüdür, vara vara düzelir».	Göç «buradan başka yere göç!»
Güven «size güvenim yokdur»	Güven «bana güven!»
Tat «bu yemişin tadı hoş değil»	Tat «biraz bu yemişi tat!»
Toz	Toz
Şişmek	Şiş
Düzmek	Düz
Yarmak	Yar
Korumak	Koru
Kurumak	Kuru
Acı	Acı
Ekşimək	Ekşi
Donmak	Don
Ağrmak	Ağrı
Sürümek	Sürü

İsimlerle fiillere âid mâdde-i asliyyelerin müsterek menşe'leri olan bu ibtidai şekillere «**Cezir**» namı verilir. Başka lisanlarda cezirlere kadar çıkmak müşküldür. Türkçede tahlil vâsıtasiyla bazı cezirleri elde etmek kabil olduğu yukarıki misallerden anlaşıldı. Bu misaller yüzlere kadar çıkarılabilir. Şimdi, bu cezirlerin nasıl teşekkül ettiğini izah kalır. Şimdiki **Türkçe** «**Eski Türkçe**»den müştak olduğu gibi, o da «**Kadim Türkçe**»den müştakdir. Bu Kadim Türkçenin de daha eski bir lisan itibar olunabilen «**Turanca**»dan, bunun da daha kadim bir lisanlar istikak ettiği ve bu istikakın Türkler'in ilk ana-lisanına kadar bu minval üzere çıktığı aşikârdır. O hâlde, türkçenin cezirleri kısmen, türkçenin ana-lisanı olan bu en eski türkçeden, kısmen de komşu lisanlardan lisanımıza geçtiği iddia edilemez mi? Ana-lisanların izahına gelince, bu, Lisaniyat ilmine âiddir.]

Edât Alan Kelimeler, Almayan Kelimeler

Türkçede, nihayetine edât kabul etmeyen kelimeler yalnız edâtlardır. İsim, Sıfat, Fîil nevilerine mensub olan kelimeler, nihayetlerine edât alabilirler.

Tenkît

28. — Konuşan adamın sözlerini canlandıran birtakım hareketler, duruşlar, kuvvetli yahud zayıf söyleyişlerdir. Kelimeler, fikirlerle hisleri tamamiyle ifadeye kâfi olmadığından, konuşan adamlar bu gibi tavırlarla ifadelerini ikmal ederler. Yazılan bir ibarede ise, bu tavırları ifade için tenkît usulüne müracaat edilir.

29. — **Tenkît**, kelâmın durak yerlerini gösteren taksimat mahallerine birer işaret konulmasından ibaretdir. Tenkît işaretleri şunlardır. Virgöl (,), noktalıvirgöl (;) iki nokta (:), nokta (.), istifham işareti (?), haykırma işareti (!), iki dış (« »), tire (-), parantez ().

Virgöl hafif bir duruşa, **noktalıvirgülle** iki nokta orta bir duruşa, **nokta** ise tam bir duruşa alâmetdir.

30. — **Virgöl** şu mevkilerde kullanılır:

1) Aynı cümle içinde aynı tabiata mâlik olan kısımları, yani aynı cinsden olan ve aralarında hiçbir âtife bulunmayan muhtelif müsned-i-ileyhleri, muhtelif müsnedleri, muhtelif mütemminleri ayırd etmek için. Müsned-i-ileyhlerin tefrikına misal: **Safvet, itaat, sâdelik, çocukluğa** âid fazilelerdir. Müsnedlerin tefrikına misal: **Türkler doğru özlü, mütevazî, kabirvanlardır.**

2) Fâli müsterek olan fiillerin tefrikına yarar. Misal: **Geldim, gördüm, galebe kaldım.**

3) Kısa ve aynı tabiatde cümlelerin tefrikına misal: **Çocuk oynadı, koştu, düşdü, ağladı.**

4) Cümlelerin mânalı kalmasına mâni olmaksızın hafzedilebilen kelimeler mecmununun evveline ve âhirine konulur. Misali: **İnsan, yapabildiği kadar,**

İnsanlara iyilik etmelidir. Nidâ hâlinde olan kelimenin de iki tarafına konulur: **Nerede, ey Yakub'un Rabbi, eski iyiliklerin?**

5) Muzmar bir fiilin mevkiini gösterir: **Hâkim mahkemesine koşar, tabib hastalarına.**

6) Oldukça uzun olan tâbi ve müşabih cümleleri ayırmağa yarar: **Vaktâ ki İspanyollar Amerika'yı baştan başa arayup taradılar, Yerlilerin büyük kısmını yokettüler, vaktâ ki vahşiyane tama'larının özlediği hazinelere mâlik olduklarına gördüler, birbiriyle hunrizâne ve tahammülfersa bir harbe giriştiler.**

7) Bir sıra cümlesiyle tavsif olunan fâilden sonra konulur: **Hayvanlara zâlimane muamele eden çocuklar, ihtiyarlayınca, bedhâh ve hemcinslerinin felâketlerine lâkayd olurlar.**

31. — Noktalıvirgül. 1) Oldukça uzun olan müşabih cümleleri ayırmağa yarar: **Bu güzel memleketde birçok altın ve gümüş maden'eri var; fakat, sâde ve sâdelikleri içinde bahtiyar olan ahâlisi, bu altın ve gümüşleri servetlerinden bir kısmı telâkki etmezler; insanın ihtiyaçlarını gerçekten tatmin etmeyen şeylere kıymet vermezler.**

2) İkinci derecedeki taksimatı virgüllerle ayrılan bir cümlenin birinci derecedeki taksimatını ayırmağa yarar. (Misal yeri boş bırakılmış).

32. — İkinci nokta. 1) Söylenen bir kelâmın başına konulur:

Saza bir gün bakar da der ki mese :

Nice râzi olursunuz bu işe?

2) Şöyle ki, meselâ, gibi kelimelerin sonuna konulur: **Dünya beş kısımdan mürekkektir; şöyle ki: Avrupa, Asya, ilh..**

3) Naklolunan bir fıkrayı yahud ta'dad olunan bir s'lsileyi bildiren kelimeler mecmuunun başındaki «işte»den évvel yazılır: **Tuğyanlar, zelzeleler, veba, kolera, sarısıma: İşte insanıyet için en korkunç olan tabii be'âlar.**

4) Takaddüm eden sözü tafsil eden ve onun bir neticesi mâhiyetinde bulunan cümle kısmının başına getirilir: **Hassasiyet, zihin, irade üç melekedir ki bunlar bulunmadıkca insanın tabiatı olduğu halde kalamaz; Hassasiyetsiz, kendi muhafaza-i nefsimiz için bile, lâkayd olurduk, zihinsiz, varlığımızdan bile habersiz kalırdık. İradesiz, ne medbe, ne de zemme lâyük olamazdık.**

33. — Nokta. Her cümlenin sonuna bir nokta konulur: **Rüşvet ile Cennet'e girilmez.**

34. — İstifham işareti. Nidâlardan ve heyecanlı haykırmalardan sonra gelir: **Heyhat! Veyl mağlûblara! (**)**

35. — İkinci diş (« »). Metin hâlinde zikrolunan sözlerin iki tarafına ko-

(**) Yazmanın aslında «İstifham İşareti»ne misal unutulmuş ve «Haykırmâ İşareti»ne misal verilmiştir.

nulur: **Ispartalı bir anne, oğluna bir kalkan verirken diyordu: «Alında yahud üstünde gelmelisin».**

36. — **Tire.** Konuşan iki kişinin sözlerini ayırır: — **Nereye? — Gönderdiğin yere. — Babama söyle! — Cehenneme uğrayacak değilim.** [Haccâc, meclisinde büyük bir âlime ikram ettiği şurub içinde zehir içirtmiş. Zehirlendiğini anlayan bu zât gütmek için ayağa kalkar. Aralarında bu mükâleme cereyan eder.]

37. — **Parantez ().** Başka bir cümleinin ortasında bulunup, kendi başına bir mânâyı hâiz olan cümlelerin iki tarafına konulur. **Arablar** bu iç cümleye «cümle-i mu'tariza» dediklerinden, işarete de «mu'tariza» adı verilmiştir.

İKİNCİ MEBHAS

İsim

38. — Bir mevcudu, hakikî yahud hayalî bir mâddeyi ifadeye yarayan kelimedir. Şahıslar, hayvanlar, şeyler mevcudlardan yahud mâddelerden oldukları için, isim, bir şahsı, bir hayvanı, bir şeyi tesmiyeye yarayan kelimedir de denilebilir. Misal: **Ahmed, arslan, ağaç.**

Müşterek İsim, Hususî İsim

39. — **İki türlü isim vardır: Müşterek İsim, Hususî İsim.**

40. — Nev'i içinde yalnız bir ferde, bir mevcuda verilen isim (Hususî İsim) dir: **Âdem, Havvâ, İstanbul, Dicle** hususî isimlerdir.

41. — Bir nev'i teşkil eden mevcudlardan herbirine ayrı ayrı kabil-i tatbik olan isimlere «**Umumî İsim**» denilir: **İnsan, koyun, çiçek.**

Hususî İsimlerin Tarihi

42. — **Tarihî Sarf.** — 1) Birinci Devir: **Boy Devri.** Oğuz Türkleri her ferdin boy ismini mukaddem, şahıs ismini muahhar olarak söylerlerdi: **Salur Kazan, Böğdüz Aman** gibi. (Mükerrer:) 1) **Boy Devri: Eski Oğuzlar'da,** âile adı boy ismi idi. Boy ismi şahıs isminden mukaddem gelirdi: **Salur Kazan, Böğdüz Aman** gibi. **Anadolu'da** bazan boy ismi şahıs isminden sonra gelirdi: **Yunus Emre, Taşlık Emre.**

2) İkinci Devir: **Soy Devri.** Boyların inhilâlinden sonra, âile ismi, soy isimlerinden ibaret oldu. Soy ismi, «**oğlu**» yahud «**oğulları**» tabirinin ilâvesiyle başa geçirilirdi: **Karamanoğlu Mehmed Beğ, İsfendiyaroğlu Şemsi Paşa, Aydınogulları'ndan İsa Beğ** gibi.

3) Üçüncü Devir: **Baba yahud Dede'nin ismine «zâde» lâhikası ilâve edilmekle** başlandı: **Âli Paşa-zâde, Fuad Paşa-zâde.**

4) Dördüncü Devir: **Babam ismi şahıs isminden sonra getirilmeğe** başlandı: **Âkıl Muhtar, Celâl Muhtar.**

43. — **Âile İsimleri**'nden başka **Meslekî İsimler** de vardır: **Lâkablar**, **Mahlâslar**.

Lâkablar, bir aybı, bir noksanı ifade etmek üzere halk tarafından konulur: **Sağır Hüseyin Paşa**, **Topal Osman Paşa**, **Tilki Ahmed**, **Bekrî Mustafa**, **Yavuz Sultan Selim**, **Lala Şâhin**.

44. — **Mahlâslar**, bir şahsa metbuu, muallimî, ustası yahud kendisi tarafından verilir: **Hayrüddin Paşa**, «Çandarlı Kara-Halil», **Fuzûlî**, **Bâkî**, **Nâilî**.

45. — [Tarihî Sarf. — **Eski Türkler**'de çocuklara ad konulmazdı. Bir çocuk onbeş yaşına girip bir kahramanlık göstermeyince, bir ad alamazdı. Bu sebeble, henüz ad almamış olanlara «**Adsız**» denilirdi. Her Adsız, ad almak için bir kahramanlık yapmağa mecburdu. Anadolu Masalları'nda büyük bir rol oynayan «**Keloğlan**», bu Adsızların **Anadolu**'daki şekli ibarettir. «**Şâh-İsmâil Hikâyesi**»nde bu kahramanın onbeş yaşına kadar adsız kaldığını, «**Dede-Korkud Kitabı**»nda «**Boğaç**» adlı kahramanın onbeş yaşına girdikten sonra kendi kendine ad koyduğunu misal olarak zikredebiliriz.

Eski Türkler'de bazı beğler ve hakanlar **Çin İmparatoru**'ndan ad isterler ve bu suretle ona mânevî-oğul olurlardı. **Çin** feodalizminde «metbu=süzeren» baba menzilesinde, «tâbi=vasal» oğul hükmünde idi. Süzeren kendi tâbilerine birer ad vermekle onların babası yani metbuu olduğunu te'yid etmiş olurdu.

İslâmiyyet Devri'nde de, Türk beğleri ve sultanları, **Bağdad**'daki **Abbâsî Halifesi**'nden ad isterlerdi. **Abbâsî Halifesi**, sultanlara «**e-d-Dîn**», vezirlere ve meliklere «**el-Mülk**», emirlere «**e-d-Devle**» müntehalî unvanlar verirdi:

Sultanlar: **Celâleddin**, **Salâhaddin**, **Rükneddin**, **Gıyaseddin** gibi.

Melikler ve vezirler: **Nizamülmülk**, **Amîdülmülk**, **Kıvamülmülk** gibi.

Emirler: **Rüknüddeve**, **İ'imadüddeve**, **Bahâüddeve** gibi.

Eski Türkler'de, bir beğ hakan olunca yeni bir ad alırdı. Meselâ, **Temüçin** hakan olunca «**Çingiz**» adını aldı. **Salur Han**, **Kaşgar**'da tahta çıkınca «**Çınak/Çıtak Han**» adını aldı. Bir hakan büyük bir mağlûbiyete duçar olursa, ya türkçe «**Kara**» yahud moğolca aynı mânaya olmak üzere «**Kür**» sıfatını ünvanına ilâve ederdi. Meselâ **Salur Han**'ın «**Kara-Han**» adını alması; **Yelü-Taşı**'nın «**Kür-Han**» ünvanını kabul etmesi; birincinin **Şarkî-Türkistan**'dan, ikincinin **Mançuri**'den çıkarılmalarından dolayıdır.

Bir hükümdar, büyük bir zafere nâil olduktan sonra da yeni bir ad kabul ederdi. **Temür-Leng**'in «**Sâhib-Kurân**» ünvanını alması gibi. Bir hükümdar vefat ettikten sonra da, yeni bir ad alır ve eski adın istimali memnu olurdu. Bu sebeplerden dolayı, **Eski Türk** hükümdarlarının müteaddid isimleri vardı. Muhtelif tarihlerden bazıları bir hükümdarın isimlerinden birini, diğerleri de başkalarını zikretdiklerinden, aynı şahsın müteaddid şahıslar zannolunduğu vâkidir. Meselâ, «**Kara Han**» ve «**Çıtak Han**» ünvanlarını alan **Salur Han**'la **Buğra Han**'ın aynı şahıs olup olmadığı müverrihlerce şüpheli-

dir. Hâlbuki bu Türk hükümdarı 249 tarihinde bütün Garb-Türkleri'nin Müslüman olmasına rehberlik etmek gibi bir büyük rol oynamıştır.]

46. — **Şahıs İsimleri.** — İslâmiyetden sonra da, Türkler şahıs isimlerini türkçeden almakda devam etmiştir: **Temür, Arslan, Kılıç, Aydın, Orhan, Ayçiçek, İnci, Türkân** gibi. Fakat, ekseriyetle dinimizce mübarek tanılan arabca isimleri tercih etmiştir: **Mehmed, Ahmed, Mahmud, Mustafa, Ali, Bekir, Ömer** ilh. gibi. Bazan da farsî adlara da rağbet göstermiştir: **Hürşid, Rüstem, hurrem, Dâver, Yâver** gibi.

47. — **Zümre isimleri.** — Türkçede el ve boy adları ekseriyetle hayvan isimleridir: **Akkoyunlu, Karakoyunlu, Alayond(at), Başkurd(am), Kazak (kaz), Peçenek (maymun), Barak (tüylü köpek), Teke, Deve'î, Sungurlu, Bağış, Karakeçi, Sarıkeçi, Kırgız** (kırk kaz).

Bazan da nebat ve eşya isimleri olur: **Çavdar, Karaağaç, Karaçay, Kıpçak**, (ağacın içindeki oyuk), **Karluk(kar), Oğuz(ok), Kanglı(arabalı), Ağaceri.**

Bazan da sıfatlardan ve fiillerden yapılır: **Uygur(uyan), Kaçar, Bayındır** (zengin=bay), **Kayı** (kayan=çığ), **Döger.**

Coğrafi İsimler. — Anadolu'daki köy, nahiye ve kaza isimleri (umumiyetle) el ve boy adlarından alınmıştır: **Bayındır, Kınak, Bozok, (Kayı, Çepni), Döger, İğdir, Karaman, Afşar, Sungurlu.**

(Bazan) Türkistan'daki coğrafi isimler aynıyle Anadolu'ya

Ahlâka ve Terbiyeye Tatbik Edilmiş

MUHTASAR İCTİMAİYAT

Misalleri, diğer medeniyetler gibi Türk medeniyetinden de alınmıştır.
18 Eylül 1920 tarihli resmi programına tevfikeyle yazılmıştır)

Müellifi

Ziya GÖKALP

MUHTASAR İCTİMAİYAT

Başlangıç

Bu kitabın, **Durkheim**'in ilmi usulüne ve ilmi mezhebine göre yazılmış, muhtasar bir Sosyolojidir. Bununla beraber, bu kitabın mukallidane yazılmamış, muhakkikaane tahrir edilmiştir. Çünkü, **Durkheim**'in ilmi usulünden ve ilmi mezhebinden ayrılmayan bu kitabın, tedkik sahası olarak, **Türk, İslâm ve Osmânî** medeniyetlerini kabul etmiş, **Durkheim**'in **Sosyolojisi**'ne ilâve ettiği misalleri ve tatbikatı, bilhassa bu medeniyetlerden almıştır. Bu tatbikat, kitabın orijinal bir eser haline koyar.

Bununla beraber, kitabın orijinalliği, yalnız tatbikatının, **Türk, İslâm, Osmânî** medeniyetlerine münhasır olmasından ibaret değildir. İstılâhları da ekseriyetle türkçeden veyahud arabcadan bulunup alınan bu istılâhlarla millî bir ilim halini alan Sosyoloji, bu istılâhlarla, bizim için vâzih ve mu'nis bir ilim oldu. Gençlerimizin ve genç hanımlarımızın Sosyolojiye daha büyük bir şevkle sarılmaları, Sosyolojinin bu iki suretle millîleşmesindedir. Her memleketde Sosyolojinin ilk vazifesi, ictimaiyat usullerini tatbikle millî medeniyetin tarihini tedkik eylemektir. Bu eser, Sosyolojinin memleketimize âid vazifesini ifa ettiğini gösterir.

Türk tarihi zamanca birçok unsurlar, mekânca birçok ülkeleri muhtevîdir. İctimai teşkilâtça da birçok tenevvü'leri vardır. Sosyoloji bu tarihten çok istifadeler edebilir.

Yirmi beş senelik tetebu'un ve on senelik tedrisin semeresi olan bu kitabın, tamamıyla İslâmiyetden evvelki Türk medeniyetini mevzu ittihaz etti. Bu cihetle, bu esere mukallidanedir, denilemez. Bir ilmi, yeni bir sahaya tat-

(1) *Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a preface or introduction. The text is dense and difficult to read due to the image quality. It appears to be a handwritten manuscript page.*

Ziya Gökalp'in elyazısıyla
«Muhtasar İctimaiyat»ın «Mukaddime»si

bik etmek, öz milletini diğer cemiyetlerle mukayese ederek bundan ilmi neticeler çıkarmak, o ilmin bütün ıstılahlarını bulmak muhakkikane bir harekettir.

Yukarıda zikrolunan sebeplerden dolayı, bu kitab, muhakkikane olduğu kadar orijinaldir de.

Bu kitab, hem tercümedir, hem de te'lifdir. Kitabın metni itibariyle tercümedir; Türk medeniyetine âid alıp, bu kitaba ilâve olunan müesseselere nazaran te'lifdir; bu ilâveler, bize Sosyoloji kadroları dahilinde Türk hayatını anlatacaktır.

Ahlâk ve Terbiyeye Tatbik Edilmiş

MUHTASAR İCTİMÂİYAT

Mukaddime

Sosyoloji nedir? — Sosyoloji kelimesi **August Comte** tarafından yaratıldı. Bugün umumî bir surette istimal olunan bu kelime, **ictimâî vâkıaların ilmi**, mânasına gelir.

İctimâî vâkıalar, cemiyetler halinde birleşmiş olan insanların düşünme ve yapma tarzlarıdır.

İnsanlar birleşince, aralarında karşılıklı münasebetlere mâlik olurlar ve hey'et-i mecmuaya âid bir faaliyete iştirak ederler; başka tâbirle, onlar cemiyet hayatı yaşayınca, birleşmelerinden birtakım neticeler çıkar ki, eğer bu insanlar münferid kalsaydılar, bu neticeler çıkmayacaktı. Bu insanların faaliyetleri daha velûd, ruhî haletleri daha mütehavwildir. Bir cemm-i gafire katılan bir ferd, âdî zamanda kendisine yabancı olan birtakım fiillere ve düşünelere kabiliyetli olur. Betarîk ül-ûlâ, devamlı bir surette mensub olduğumuz: Âilemiz, kavmimiz, mekteb yahud meslek, dinî yahud siyasî zümrelerimizin tesirlerine daha ziyade maruz oluruz. İçinde yaşadığımız muhite mahsus hukuk kaideleri ve ahlâk, etrafımızdakilerin ictihad ve itikadları bize tahmil edilir ve şahsiyetimizi tayin eder.

Bu hakikate nüfuz eden sosyologlar, ferdlere hakkında daha doğru malûmat edinmek için ictimâî vâkıaları tedkik ediyorlar. Sosyoloji, öyle bir ictimâî psikolojidir ki onsuz, ferdî psikoloji nâtamam kalır.

Ferd ve Cemiyet

1. Cemiyetin maddî hayat üzerinde tesiri. — Bir cemiyet veya daha doğrusu aynı seviyeye ulaşmış cemiyetlerin câmiası olan bir medeniyet zümresi, tekniğinin haliyle temeyyüz eder. Atikıyatçılar, kablettarih cemiyetleri tas-

nife yeltendikleri zaman hacet-i-maktu (yontmataş) devrini hacet-i-mücellâ (cilâlitaş) devrinden, hacet-i-mücellâ devrini de tunç devrinden ilh. tefrik ederler. Başka tabirle insanları tekniklerinin halleriyle, sa'yelerinin tarzlarıyla, âletleriyle temyiz ederler. Eğer **Eski-Yunan** ve **Lâtin** medeniyetleriyle bizim medeniyetimiz arasındaki farkı ve **Çin** medeniyetiyle **Avrupa** medeniyeti arasındaki ayrılığı ölçmek istersek, her şeyden evvel, tekniğin şekline, sa'yin tarzına, âletlerin haline kıymet vermeliyiz.

Buradaki tefrik usulü vâzih ve gayrikabili itirazdır. Fazla olarak, biz, ferdlerin düşünüşünün de ictimâî muhitlerdeki tekniğin haline tâbi olduğunu hissediyoruz. Şimendüfere binen, telefonu bilen, caddelerimiz üzerinde otomobile cevelân eden bugünkü çocuklarımız, köle ve cariyelerin değirmenleri çevirdiklerini, hububatı döğdüklerini, yükleri taşıdıklarını gören **Yunanlı** yahud **Romalı** çocuk gibi düşünemez.

Düşünüş ve icra tarzlarımızda, içinde yaşadığımız cemiyetin tekniğine ne derece tâbi olduğumuzu, hiçbir şey, **Robenson Hikâyesi** kadar tenvir edemez.

Robenson'un kendi adasındaki halî, sadece gençleri birçok nesillerce eğlendiren bir hikâye değildir. Bu, iktisatçılar için hesapsız inkişaflara kabiliyetli olan bir mevzudur. Her ne kadar o iktisatçılar ve ahlâkçılar bu mevzuayı suüstimal etmişlerse de, kahraman **Dantel dö Foe** hakkında ve onun vaziyetiyle, istediği kadar istifade ettiği servet menbalarına dair biraz temmül, selâmetbahş ve velûd bir hâssayı muhafaza ediyor.

Robenson'un yalnızlığı, zahiri idi. Çünkü, gemi ile hamulesi, onun istiaati dahilinde kalmıştı. Ondan ne kadar az birşey çıkarmış olursa olsun, yaşamasını temin eden o hamule idi; çünkü, o hamule âletlerden ve silâhlarından ibaretti. Beşerî cemiyet, bunlar vâsitasıyla onun yanında daima hazır idi. Mağaraadamlarından kendi zamanının medeniyetine kadar, yüzlerce ve binlerce nesiller bu âdetlerde muntabi' idiler.

TÜRK KAAMÛSU

hemzé (isim). Elif harfi sâmit olup da başta bulunmazsa, bu şekilde yazılır ve hemze adını alır: **Mü'mîn, te'mîn, cüz'î** gibi(*).

elif (isim). Türk elifbâsının birinci harfidir. Kelimelerin başında bulunduğu zaman, hemze gibi okunur: **Oğul, îmân** gibi. Altında «vav» yâhûd «ya» sâitleri bulunmazsa üstün okunur: **El, ekmek** gibi. Kelimenin ortasında yâhûd sonunda bulunduğu zamân, kendisinden evvelki sâmiti yukarı çeken bir sâit olur: **Yaz, kara** gibi. || Ebced hesâbında **bir** sayısına, ya'ni 1 rakamına işâretidir.

a (sıfat). Hemzeden sonra, elif gelirse bu şekilde yazılır.

â (nidâ). Severek ve okşayarak çağırmağa yarar: **Â gözümün bebeği!** Tekdîrle berâber çağırmağa yarar: **Â çocuk, rahat dur!** Esef ma'nâsını ifâde eder: **Â kardeş, dünyâda neye güvenilebilir?** || Bir fi'lin sonuna gelince, aceleyi, sabırsızlığı gösterir: **Gelsen â.** — Gaaibde «yâ» kullanılır: **Gelse yâ.** — || Tasdîk edâtı olur: **Olur â** [Ba'zan «yâ» şeklinde kullanılır: **Olur yâ, olmaz mı?**]

aa (nidâ). [Evvvelkinden daha uzun okunur] Ta'accübü anlatır: **A a! Bu nası iş?** || Sabırsızlığı bildirir: **Aa! Ben bu işe gelemem.**

abâ (isim). 'Abâ (nın yeni imlâsı).

âbâ u ecdâd **aba ou-édjâd** (isim, cemi'). Atalar dedeler [isti'mâline lüzûm yokdur].

âbâd abad (sıfat), Şen, ma'mûr: **Yıkılmış, yapılmış hâne harâbız;**

Âbâd olsak da bir, olmasak da bir!

âbâdân âbâdan (sıfat). Şen, ma'mûr: **Allâh yurdumuzu âbâdân eyleye!**

âbâdânlık abadanlyq (işârî sıfat), Şenlik, ma'mûrlük.

âbâdî âbâdî (isim). Hindistân'ın **Devletâbâd** adlı şehrinde yapılan bir nev'i a'lâ yazı kâğıdı.

abaza abaza (isim). İstimnâ.

(*) Eserin aslında, eski harflerle ve kırmızı kalemle yazılan kelimeleri, Fransız harfleriyle okunuşları takip etmektedir. Biz, burada eski harflerle kelimeleri dizip koyma imkânsızlığı karşısında, onları en başta şimdiki yazımıza çevirdik ve Fransız harfleriyle okunuşları da aslındaki gibi yazarak siyah harflerle gösterdik. Ayrıca, mavi kalemle harf işâretleriyle belirtilen kelime nevilerine âit olanları da (—) içerişine alarak ve tam ibareleriyle andık. Misalleri hep siyah yazı ile gösterdik.

abajur **abajour** (isim). Lâmba siperi.

abanmak **abanmaq** (fi'il). Eğilip bir şey'in üzerine kapanmak.

abanoz **abanoz** (isim). Hindistân'da yetişen pek sert ve siyâh bir ağaç.

âbânî **âbânî** (isim). İpekten sarı dallara işlenmiş bir nev'i kumâş ki sarık ve kuşak olarak kullanılır.

âb-i hayât **âbi-hayat** (isim). [Farsça **âb**= su; arapça **hayât**= yaşamak] içenleri ebedî bir sûrette yaşattığı söylenen esâtîrî bir su.

abdâl **abdâl** (sıfat). [Arapça **bedîl**'in cem'i olan **ebdâl**'dan] akli az, budala; **Bu çocuk biraz abdaldır** || Hiçbir şey'e akıl yormayan kalender meşrepli derviş, kaygusuz derviş; **Urum abdalları gelir dost deyü**.

abdalca **abdaldja**, abdalcasına **abdaldjassyna** (sıfat). Abdallara yakışacak bir tavırda; **Abdalca hareket, abdalcasına bir iş**.

abdallık **abdallyq** (isim), Budalalık || Kaygusuz dervişlerin hâli, kalenderlik.

abdalımsı **abdalymsy** (sıfat). Abdala benzeyen; **Abdalımsı bir adam**.

âbdest **abdest** (isim). [Farsça **âb**=su; **dest**=el] namazdan evvel yıkanması lâzım olan uzuvların yıkanması § **abdest bozmak** = abdesthaneye gitmek || **abdest ıktızâ etmek**= düş azmak § **Büyük-abdest**= gusül; **küçük-abdest**= yüz ve dirsekle berâber el ve ayakları yıkamak ve başa meshetmek.

âbdest-hâne **abdest-khané** (isim). Abdestbozacak yer, ayakyolu.

âbdestsiz **abdestsiz** (sıfat). Abdest almamış || Abdesti bozulmuş || Haramdan sakınmaz.

âbdestlik **abdestlik** (isim). Asıl abdest alınırken giyilen bir nev'i kısa cübbe.

âbdestli **abdestli** (sıfat). Abdest almış || Abdesti bozulmamış.

âbide **âbidé** (isim). Atalardan yadigâr kalan ve bir kavmin yâhûd bir devrin medeniyetini tanıttıran mâddî eserler [Mûhît'ül-mâ'ârif. Şifâhî yâdigârlara **an'ane** denilir. Yazılı olan yâdigârlara **vesika** adı verilir. Âbidelerin en ehemmiyetlisi olan birinci takımı, umûmî ve husûsî binâlar, zafer tâkları, ma'bedler, saraylar, mezârlar, san'at eserleridir. Bunlardan yalnız zafer tâkları mu'ayyen vak'aları hâtılatırlar ve inşâlarına sebep olan hâdiselerin tahkik ve tenvîrine yararlar. Diğerleri vak'aları değil, ictimâ'î müesseseleri anlatır: **Ma'bedler**, âid olduğu cemi'iyetin dinini; **saraylar**, idâre edenlerin âdetlerini ve yaşayış tarzlarını; **san'at eserleri**, zekâî ve bed'î terakkilerini bildirir. İkinci takımı, menkul eşyâ ve bilhâssa madalyalarla sikkelerdir.] || San'atça kıymetli olan güzel eser.

abraş **abrach** (sıfat). [Arapça **ebres**] alaca benekli (at) || [arapça **abras**] tüysüz yerlerinde uyuz gibi bir illeti olan (at) § (isim). Mezkûr illet.

âbrû **âb-i-rû âbi-roû** (isim). [Farsça **âb**=su; **rû**=yüz] şeref, haysiyet § **âb-i-rû dökmek** kendi şerefini, haysiyetini çönmek.

abla **abla**(isim). [Şark türkçesinde **aba**] büyük heşmire || Zenciye hizmetçi kadın.

ablak **ablaq**(sıfat). [Arapça **ablak**] değirmi çehreli || Büyük cüsseli, me-hâbetli at.

ablalık **abladyq**(isim). Abla olmak hâli: **Ablalık da annelik kadar güçtür** || ablaya lâyrık olan hâl: **Ablalık böyle mi olur?**

abluka **abloqa**(isim). [İtalyanca] muhâsara.

âbanûssiyye **abanossifé**(isim). [Arapça **âbenûs**] (nebâtât ıstılâhlarından) nebâtlardan bir sınıf, abanozlu nebâtlar.

aburcubur **abour-djoubour**(sıfat). Sihhate ve zevka uymayan (yemekler) || Saçma sapan (söz).

abuksabuk **abouq-sabouq**(sıfat). Düşünmeden söylenen saçma sapan (söz).

abona **abona** abone **aboné**(sıfat). (Fransızca) bir gazete yâhûd mecmû'a-ya peşin para vererek mu'ayyen bir zamân için müşteri olan.

abonelik **abonelik**(isim). Abone olmak için ta'yîn olunan fi'ât.

âb ü havâ **âbou-hcvâ**(isim). [Farsça **âb**=su; arapça **havâ**] bir yerin iklimi, sihhî ahvâli: **Âb ü havâsı güzel** || Bir yerin suyu ve havası: **Âdemin cânlar katar âb ü hevâsı cânâ.**

apaçık **ap-atçyk**(sıfat). [**Ap**, ilk harfi a olan kelimelerin başına gelen mübâlega edâtı] büsbütün açık.

apartman **apartyman**(isim). [Fransızca] birkaç odayı, kilar, mutbak ve sâireyi muhtevî ve bir âilenin oturmasına elverişli kiralık ev kısmı.

aparmak **aparmaq**(müte'addî fi'il). [Türkmencede] alıp götürmek: **Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su seni** || [İstanbul türkçesinde] aşır-mak, çalıp çırpmak.

apazlamak **apazlamak**(lâzım fi'il). [Bahriyye] geminin yelkenleri rüz-gârdan şişmek; gemi bordadan esen rüzgârla yavaş yavaş gitmek.

apazlama **apazlama**(sıfat). Apazlama seyir= [Bahriyye] geminin borda-dan esen rüzgârla gitmesi hâli.

apâşikâr **ap-achikar**(sıfat). büsbütün âşikâr.

apansız **ap-ansyz** apansızın **ap-ansyzyn**(hâl). Birdenbire.

apalak **apalaq**(sıfat), Oyluğun iç tarafı, budun içyüzü.

apışdırmak **apychdyрмаq**(müte'addî fi'il). Hayvânı çok yormak || Yıl-dırmak || [Bahriyye] esen rüzgârın istikaameti nazara alınarak bir geminin iki demirinin birden usûlü vechile alınması || Âciz bırakmak || Şaşırtmak.

apışmak **apychmaq**(lâzım fi'il). Bacakları ayrılıp apış üzerine gelmek || Becerememek, âciz kalmak.

apis **apis**(isim). [Esâtîr] eski Mısırlilerin ma'bûd ittihâz ettikleri öküz ki

vücüdünün büyük kısmı siyah olmak ve altında müselles şeklinde bir ak, sırtında karakuş şekline yakın bir beyaz bulunmak şarttı.

apiko **apiço**(isim). [Bahriyye] denizdeki demirin deniz dibinden ayrılacağı ânda alacağı amûdi vaz'iyet.

at **at**(isim). Beygir: **Türkün atı kanadıdır** § **atuşağı**= seyis yamağı, ispir § **at oynatmak**= cüdfilik etmek || hüner göstermek: **Biz de at oynadınız dur hele meydân olsun!** § **atpazarı**= at çarşısı § **atsineğı**= at ve sığır gibi hayvânların apışları arasına girip eziyet veren sinek § **at koşusu**= at koşdurmak sûretindeki yarış § **atkestanesi**= tadr acı ve dâneleri iri bir nev'i kestone § **Atmeydânı**= Sultanahmed Meydânı.

ata **ata**(isim). Baba, peder § **kaynata**= kayın baba, § **atalar**= dedeler, ecdâd, eslâf § **atalarsözü**= darb-i-mesel § **Dokuzata**= [Esâtir] eski Türklerde yeryüzünün göbeğinden çıkıp yükselen bir çam ağacının dokuz dalından doğan ilk dokuz adam ki Türklerin münkasım olduğu dokuz uruğun dedeleri i'tibâr olunur § **yediata**= [Türk Hukuku] bir adamın yedinci göbeğe kadar olan dedeleri || Baba yerini tutan lala, mürebbî § ma'neviyyât sâhasında müşîd: **Korkud Ata, Hekîm Ata, Helâl Ata.**

atabek **atabék**(isim). Selçukilerde bir şehzâdenin lalası || Selçukilerde vezîr || Selçuk feodalizminde Sultân'ın vasalı olan melik: **Fars Atabekleri, Musul Atabekleri, Azerbaycan Atabekleri.**

atabeklik **atabéklik**(isim). Atabek hükûmeti: **Selçukî Sultanlığı zayıflaması üzerine, birtakım atabekliklere ayrıldı.**

ataşe **atacha**(isim). [Fransızca] sefâret ma'iyetindeki kâtip § **ataşamiliter**= sefâret ma'iyetindeki askerî me'mûr § **ataşanavaî**= sefâret ma'iyetindeki bahriyye zâbiti.

atak **ataq**(sıfat). Her işe atılan, savruk.

ataklık **ataqlıq**(isim). Atak bir adamın hâli.

atalık **atalıq**(isim). Ata hâl ve sıfatı.

atalık **atalıq**(sıfat). Baba yerini tutan, babalık || Lala, mürebbî || [Türkîstân'da] vezîr.

attırmak **attırmaq**(müte'addî fi'il). Atmağa sevk etmek || sıçratmak: **Göbek attırmak.**

atsız **atsyz**(sıfat). Atı olmayan: **Atsız bir adam** || (Hâl) atsız olarak: **Atsız geldik** || [Şark türkçesi] adı olmayan [«adsız» kelimesine bak!] **Hârezmşâhlar'dan Atsız.**

âteş **atech**(isim). [Farsça âteş] odun, saman gibi cisimlerin yanmasından husûle gelen harâret ve ziyânın berâber hâli, od || sıtmanın harâreti, hummâ: **Her akşam ateş gelir** || tüfengin boşaltılması: **Ateş etti** § **ateşbalığı**= sardalya yapılan balık § **ateşböceğı**= geceleri parıldayan kanadlı böcek § **ateş bahâsma**= pek bahâli § **ateş püskürmek**= çok öfkelenmek.

âteş-pâre **atech-paré**(sıfat). Pek şiddetli(adam).

âteş-perest **atech-pérest**(sıfat). [Farsça âteş=od; perest= tapıcı] ateş-tapan, , mecûsî.

âteş-perestlik **atech-pérestlik**(isim). Mecûsîlik.

âteşçi **atechdji**(isim). Vaporlarda ve fabrikalarda ateş yakmakla meşgul kimse.

âteşçilik **atechdjilik**(isim). Ateşçilerin hâli.

âteş-zebân **atech-zéban**(sıfat). [Farsça âteş=od; zebân=dil] pek cerbezeli, sözleri çok te'sîrli: Nef'i, âteş-zebân bir şâ'irdir [Bu makaamda **dîli a-teşten**, **ateş dîlli** gibi ta'bîrler kullanılabilir]

âteş-feşân **atech-féchan**(sıfat). [Farsça âteş=od; feşân=saçıcı] ateş saçıcı, ateş saçan [türkçesi bulunduğundan isti'mâline lüzûm yoktur].

âteş-gede **atech-guéde**(isim). [Farsça âteş=od; gede=mekân edâtı] mecûsîlerin ma'bedi ki mihrâb makaamında bulunan ocağında dâimâ âteş yarırdı.

âteşlik **atechlik**(isim). Ateş yeri, külhân.

âteşlendirmek **atechlendirmek**(mütâ'addî fi'il). Ateşi çoğaltmak: **Ocağı âteşle!**

âteşlenmek **atechlenmek**(lâzım fi'il). Ateş almak || öfkelenmek.

âteşli **atechli**(sıfat). Harâretli || öfkeli || sür'atli.

âteşi **atéchî**(sıfat). [Farsça âteş=od; î= nisbet edâtı] âteş/renginde olan: **Âteşî cânfes.**

âteşin **atéchîn**(sıfat). [Farsça âteş=od; î= nisbet edâtı] âteşli || pek kızgın harâretli || âteş renginde kızıl.

atki **atqy**(isim). Arışın üstüne gelen ve mekik'le argaç teli || ekin demetlerini yükseğe atmağa mahsûs büyük yaba || omuza veyâ arkaya atılan şâl yâhûd başka bir kumâş.

atlabac **atlabadj**(isim). Çocukların atlama oyunu.

atlamak **atlamaq**(lâzım fi'il). Fırlamak || birisinin üzerinden geçmek || okurken satır geçmek || yazarken yanlışlıkla satırı unutmak.

atlama **atlama**(isim). Atlayış § **atlama taşı**= çamurlu bir yo'un veyâ bir arkın bir tarafından diğer tarafına geçmek için konmuş taş.

atlangıç **atlanguytch**(isim). Atlama taşı.

atlanmak **atlanmaq**(lâzım fi'il). At gibi kalkmak, şahlanmak || at edinmek, atlı olmak, ata binmek || geçilmek, unutulmak: **Bu yazıdan bir satır atlanmıştıır § atlanan atlanana**= kaçan kaçana.

atlayış **atlayyoch**(isim). Atlamak fi'li, atlama.

atlı **atly**(sıfat). Ata binmiş [süvârîden farkı vardır. Şu atın süvârîsi denilir, atlısı denilmez. (Süvârî) tek başına kullanıldığı zamân askerinin atlı kısmına delâlet eder] § **atlıkarcı**= karcının bir büyük nev'i § **atlıkarcı**

= çocukların binmesine mahsûs tahtadan tekerlekli at § (Şark türkçesi) adlı [**Atıla**'nın İskandinavvalıarca adı olan **Atlı** kelimesi bu ma'nâda olsa gerek].

atmaca **atmadja** (isim). Avcıların kuşlara saldırdığı bir nev'i vahşî kuş.
atmacacı

atmak **atmaq** (müta'addî fi'il). Fırlatmak || bırakmak || (beniz) solmak || mühimsemek: Yarına atmak. Baştan atmak, perendeden atmak, cân atmak, söz atmak, taş atmak, top atmak, göz atmak.

atma **atma** (isim). Atmak fi'li, atış [bak: Atmak].

âtî **âtî** (sıfat). [Arapça ism-i fâ'il] gelecek olan, önde bulunan: **Zamân-i âtide** = gelecek zamânda § önde, aşağıda yazılmış bulunan: **ber-vech-i âti**, **vech-i âti üzere** [Türkçesi bulunduğundan isti'mâline lüzûm yoktur] § (isim). İstikbâl, gelecek: **Âtisi karanlık**.

âtî'l-beyân **âtîlbéian** âti'z-zikr **âtîzzikr** (sıfat). Aşağıda beyân olunan, zikrolunan [isti'mâllerine lüzûm yoktur].

âtiyen **âtîien** (hâl). Önde, ileride, aşağıda. **Âtiyen beyân olunacağı üzere** || yakında, karîben, gelecekte [isti'mâline lüzûm yoktur].

atıcı **atydjy** (sıfat). İyi silâh atan, nişâna urmada mehâretli, nişâncı.

atış **atyçh** (isim). Atmak fi'li ve tarzı, atma || nişâncılık || tefâhür için söylenen yalan || yalancı va'ad.

atıştırmak **atyçhdyрмаq** (müta'addî fi'il). Aleyhde bulunmak || acele ile yemek.

atışmak **atyçhmaq** (müta'addî fi'il). Birbiriyle sözle kavga etmek.

atılmak **atylmaq** (lâzım fi'il). Atmak fi'line dūçâr olmak || i'tibârdan, kıymetden düşmek, unutulmak || ileri varmak.

atılma **atylma** (isim). Atılmak fi'li, atılış [bak: Atılmak].

atılış **atylch** (isim). Atılmak fi'li, atılma [bak: Atılmak].

atım **atym** (isim). Tüfengin, topun boşaltılması, atılması, endâht || kurşun menzili || silâhın bir def'a atılması için ıktizâ eden barut ve sâire: **Bir atım barut**.

âsâr **assar** (isim, cemi'). [Arapça **eser**'in cem'i; arabca sîga, cemi'] eserler || hâdiseler [lüzûmsuz].

âsâr-i şa'riyye **assar-i-cha'rîié** (isim). [Arabca âsâr = eserler; şa'r = kı; yy = nisbet edâtı; e = te'nis edâtı] [Hikmet] mâyi'lerin sulb cisimlerle temâsda bulunduğu noktalarda mâyi'lerin sathına âriz olan mu'akkarklık veya muhaddeplik [şa'ri hâdiseler denilebileceğinden bu terkîbin isti'mâline lüzûm yoktur].

âsâr-i mehdiyye **assar-i-mehdüüé** (isim, cemi'). [Arabca âsâr = eserler; mehd = beşik; yy = nisbet edâtı; e = te'nis edâtı] [Klozmoğrafya] bilhâssa aym câzibesini te'siri ile arz mihverinin mu'ayyen bir müddet zarfında tâm bir

mahrût resmeylemesinden doğan tabî'i hâdise [**mehdî hâdiseler** denilebileceğinden isti'mâlîne lüzûm yokdur].

âsim **assim** (sıfat). [Arabca sîga] günahkâr, günahlı [lüzûmsuz].

ac **adj** (sıfat). Tok olmayan § **acgözlü** = gözü aç olan, kanâ'atsiz, harîs.

acılık **adjlyk** (isim). Tok olmayanın hâli, ac olanın hâli.

âcil **adjil** (sıfat). [Arabca sîga] Va'deye merbût, sonraya kalan, «âcil» in zıddı [**mü'eccel** kelimesi buna ihtiyaç bırakmaz].

âcilen **adjilen** (hâl). [Arabca sîga] âcil olarak [lüzûmsuz].

acente **adjenta** acente **adjenté** (isim). Vapor veyâ sigorta şirketlerinin diğeri bir mahalde bulunan vekili || bu vekile mahsûs binâ.

acentelik **adjentélik** (isim). Acente olanın hâli: **Acentelik ediyor**.

acur **adjour** (isim). Uzunca bir nev'i hıyar ki kabuğu oyuklu olur.

acı **adjy** (sıfat). Tath mukaabili || sızı, derd || ağrı, elem || musibet § **acı söz** = tekdîr || **acı dil** = tekdîrli lisân || **yürek acısı** = büyük keder, büyük yas || **Cân acısı** = şiddetli acı || **kuyruk acısı** = kin || **acısını çıkarmak** = bir işde gâib ettiğini diğeri işde kazanmak: Telâfi etmek.

acıağac **adjy-agadj** (isim). Kavasiya.

acielma **adjy-élma** (isim). Elma gibi yemişi olan adaçayı nebâti.

acıbadem **adjy-badem** (isim). Tadca acı bir badem nev'i.

acıtmak **adjytmaq** (mûta'addî fi'il). Ağrı vermek || keder vermek.

acıkmak **adjyqmaq** (lâzım fi'il). açlık duymak.

acımak **adjymaq** (lâzım fi'il). Merhamet etmek, merhamete gelerek kederlenmek.

acıdırmak **adjyndyrmaq** (mûta'addî fi'il). Merhamete getirmek, acımasına sebep olmak.

acınmak **adjynmaq** (lâzım fi'il). Başkalarının kendine acımasına sebep olmak.

acıçaça

acıhıyar

acırga

acımtırak

acıklı

acımarol

ZİYA GÖKALP'A ÂİT 4 VESİKA

1910 yılında Selânik'te Ziya Gökalp İttihat ve Terakki Fırkası Merkeziumümüf âzası iken açılan «İttihat ve Terakki İdadisi»nde, mütefekkirimizin teklifiyle, memleketimizde ilk defa mektep programlarına konulan «İlm-i İctimâ» (Sosyoloji) dersinin hocalığına başlarken, Maarif Müdüriüğüne verdiği haltercümesiyle beraber, **Di-yarbakir Mülkiye İdadisi'nin** Dördüncü Sınıfından aldığı «Tasdiknâme» ve iki adet vesikanın suretlerini, ilk defa burada neşrediyoruz. Elmizdeki «Haltercümesi» müsveddesinde sorular yazılmamıştır. Fakat, verilen cevaplardan bunların mâhiyeti kolayca anlaşılacaktır. Bütün bunların asılları bizdedir.

1) Z. Gökalp'ın Resmî Haltercümesi

«(1) İsim ve mahlâsım **Mehmed Ziya**, pederimin isim ve mahlâsı **Mehmed Tevfik Efendi**'dir. Pederimin lâkabı **Müftizâde**'dir. **Di-yarbakir Vilâyeti Evrâk Müdiriyyeti**'nde uzun müddet bulunduğu için şöhreti **Evrâk Müdürü** idi. Gerek ben ve gerek pederim yalnız mahlâslarımız ile yâdolunuruz. Müftiler tevâlî etdikce **Müftizâde** lâkabları çoğaldığından, tefrik lüzûmuna mebnî, **Tevfikefendizâde** ta'birıyla telâkkub ederim. Pederimin Beyliği ve Paşalığı yoktur, her ikimiz de **Efendi** unvânıyla yâd olunuruz. Pederim memûründen idi. Son memûriyyeti **Di-yarbakir Vilâyeti Nüfûs Nezâreti**, son rütbesi **Sâniyye Sınıf-İ-Sânisi** idi. Aslen **Di-yarbakirli**'dir. Berhayât değildir. Dinen **İslâm** ve tâbi'iyeten **Osmânlı**'dır. Pederi cihetinden **Müftî Hâci Hüseyin Efendi âilesi**'ne, vâlidesi cihetinden **Müftî Derviş Efendi âilesi**'ne mensûbdur.»

«(2) Mahall-i vilâdetim **Di-yarbakir**'dir. Târîh-i vilâdetim 1293 sene-i-hicriyyesi ve 1292 sene-i-mâliyyesidir.»

«(3) Mebâdi-i tahsilim **Di-yarbakir**'dedir. **Di-yarbakir Rüşdî-i Askerisi**'nden 1306 senesinde şehâdetnâme aldım. Bir sene kadar hususî tahsil gördükden sonra, **Di-yarbakir İ'dâdi-i Mülkisi** açıldı. 1307 senesinde **İ'dâdi-i Mülki**'nin İkinci Sınıfına dâhil oldum 1310 senesinde Mektebin Dördüncü Senesinden tasdiknâme alarak **Dersââde**'e geldim. Müsâbaka imtihanını vererek **Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi**'ne dâhil oldum.»

«**Baytar Mektebi**'nin Üçüncü Senesi'nde iken politika mes'elesinden taht-i tevkife alınarak, on ay **Taşkısla**'da ve iki ay **Mehterhâne**'de bâ-İrâde mahsûsa kaldıktan sonra, mahall-i vilâdetim olan **Di-yarbakir**'e nefyedildim. **Baytar Mektebi**'nde ulûm-i tabi'iyeye mahrem olduktan sonra ulûm-i içti-mâiyyeye merak etmiş, psikoloji ve sosyolojiye dâir birçok kitaplar okumuş-

um. Menfâ hayatında mütâleadan başka bir medar-i teselliye mâlik olmadığım için, bir taraftan ulûm-i tabî'iyye ve fenn-i tıbbî, diğer taraftan ilm-i rûh, ilm-i ictimâ, mâba'de-t-tabî'iyye ve fenn-i terbiyye gibi ulûm-i felsefiyyeye dâir Fransızca kitâblar celb ederek tettebbu'âtla meşgul oldum. Farsî ve Arabî lisanlarına da vukufum olduğundan, ulûm-i cedîde hakkındaki tettebbu'âtımı âsâr-i İslâmiyye mutâleasıyla tehzîbe gayret ettim. Fransızca lisanında yüzlerce cild kütüb-i ilmiyye ve felsefiyyeyi anlayarak mutâlea ettiğim ve ıstılâhâtın mukaabil-i tâmlarını bulmak için kütüb-i kelâmiyye ve tasavvufiyyeyi de nazar-i tettebbu'dan geçirdiğim için, tercümede iktidarî kâfiye mâlikim. Fakat, tekellüm ve tahrîrle uğraşmadığım için, o cihetlerdeki bızâ'am nâkısdır. Farsî'yi bütün gavâmızıyle, Arabî'yi mehmâemken bilirim. Çağatay ve Azerbaycan türkçeleri hakkında tettebbu'âtım, gazetelerde bazı ilmi ve edebî makaleler yazmış isem de, kitâb suretinde matbu' bir eserim yoktur.»

«(4) 4 Teğrînisânî sene 319 târihinde fahrî olarak Ticâret Odası Kitâbeti'ne ta'yîn edildim. 13 Temmuz sene 321 târihinde yüz yirmi kuruş ma'âşla Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtib Refâkati'ne ve ilâve-i memûriyyet olarak Mülkiyye Müstantırlığı'na ta'yîn edildim. 6 Nisan sene 324 târihinden 1 Kânunevvel sene 324 târihine kadar, muvakkat memûriyyetlerden Esfel ve Şem'hâne Muharrirliği vazifesini de üç yüz elli kuruş ma'âşla ifâ ettim. 1 Teğrînisânî sene 324 târihinde üç yüz kuruş ma'âşla Diyarbakir Vilâyet Gazetesi Muharrirliği'ne ta'yîn olundum. 1 Kânun(evvel) sene 324 târihinde İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Merkez-i Umumîsi tarafından Diyarbakir, Van, Bitlis Hey'et-i Merkeziyelerini teftişe memûr edildiğim için, uhdemde bulunan Meclis-i İdâre ve Ticâret Odası Kitâbetleri'le Vilâyet Gazetesi Muharrirliği'nden istifâ ettim.»

«325 senesinde Dersaadet'de Dârülfünûn ulûm-i dîniyye-i âliyye ve Edebiyât Şu'beleri ilm-i ruh Murallimliği Vekâleti'ne altı yüz kuruş ma'âşla ta'yîn edildi isem de, mezkûr ma'âşla ve Vekâlet suretiyle İstanbul'da idâre-i ma'îşet edemeyeceğimden, memuriyyet-i mezkûreyi kabul etmedim. 5 Temmuz sene 326 târihinde Diyarbakir Vilâyet Maârif Müfettişliği'ne tayîn edildim.»

«(5) Bâlâda arz ettiğim isti'fâdan başka hiçbir sûretle infisâlîm ve işten elçekdirilişim vuku'bulmamışdır. Ma'rûz politika mes'elesinden başka, hakıkında hiç bir zaman zan ve şikâyet vuku'bulmamışdır. Taht-i muhakemeye alınmamış ve ceza görmemişimdir. Memuriyetlerime âid berâet mazbatası sureti merbutdur. Rüşdî-i Askerî'den aldığı şehâdetnâme ile İdâdî-i Mülki'nin Dördüncü Senesinden aldığı tasdiknâme Baytar Mektebi'nde kalmış ve Rüşdî-i Askerî'nin defterleri zâyi' edilmiş olduğundan, mezkûr mekteplerden suretleri merbut birer tasdiknâme almağa mecbur oldum.»

2) Z. Gökalp'ın İdadî Tasdiknamesi
«Bismillâh»

Diyarbakir
Mekteb-i İ'dâdî-i Mülkisi
Aded 38

Dördüncü Sene İmtihân-i Umûmî Numroları
1309-1310 Sene-i Dersiyyesi:

Tarih	Arabî	Farsî	Türkçe	Fransızca	Hisâb	Hendese
10 On	10 On	10 On	10 On	8 Sekiz	9,6 Dokuz ondaaltı	10 On
Coğrafya	Hüsn-i-Hat		Resim	Ulûm-î Diniyye	Ahlâk Numrosu	
6 Altı	8,8 Sekiz ondasekiz		9 Dokuz	9 Dokuz	7 Yedi(*)	

Yekûn **Derecesi**
107,4 Yüzyedi ondadört İkinci

Diyarbakir İ'dâdisinde 73 Nurmo ile mukayyed iken müddet-i tahsiliyye-yi ikmâl etmeksizin mektebi terkeden **Ziya Efendi'nin** 1309-1310 Sene-i Dersiyyesi İmtihân-i Umûmîsinde Dördüncü Senede tadrîs olunan derslerden bâlâdaki numroları kazanarak Beşinci Seneye terfi eylediğini mübeyyin tasdiknâmedir.

Fi 5 Eylül sene 326 (1 ve 2 kuruşluk
damga pulları üzerindeki mühür)
«Diyarbakir Mekteb-i İ'dâdî-i Mülkisi
Müdüriyeti

3) İttihad ve Terakki Cemiyeti Müfettişi **Ziya Bey'e** Merkezin Yazısı
Osmânî
İttihâd ve Terakki Cemiyeti
188

Bismillâh

Viranşehir Kongresi Âzasından Mehmed Ziya Bey'e (mürekkeple)
Hamîyyetli Kardeşler(burası ve mühre kadarı şapıgrafla kopyadır)

Viranşehir havâlisinin te'mîn-i umrânı maksadıyla akdettiğiniz Kongrenin mukarrerâtını hâvi ondört mâddeli ve fi 25 Kânunevvel sene 324(7 Ocak 1909) tarihli **Lâyihaları** kemal-i ehemmiyyetle. nazar-i dikkate alarak, Kâbine'ye ve Meb'uslarımıza iş'âr-i keyfiyyet edildi. Mutâleât-i musîbe-i hamîyyet-mendânelerinin tesiratüle, inşaallah bir ma'mûre-i hürriyyet olacak olan **Viranşehir** ve havâlisinde vâki olan himemât-i vatanperverânelerine kemâl-i

(*) Bir gün Mektepçe yapılan merasimde «Padîşahım çok yaşa» yerine «Yaşam millet» diye bağırıldığı için sorguya çekilmiş ve Ahlâk Notunda 3 numrosu kınılmıştır.

samîmiyyetle teşekkür eder ve vatana bundan sonra daha büyük hidemât ifasına muvaffak olmanızı Cenâb-i-Hak'dan dileriz, kardaşlar.

Fî 28 Kânunsâni senesi 324 (10 Şubat 1909).»

(kırmızı mürekkepli büyük mühür:)

«Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti»

Merkez-i-Umûmisi, 10 Temmuz 1324.

Uhuvvet, Hürriyet, Mûsâvât.»

4) Ziya Bey'in Diyarbekir Maarif Müfettişliği Beraat Mazbatası

(soğukdamgalı resmî başlıklı ve 25,4 × 37,4 santim boyundaki kalınca kâğıda)
«Şûrây-i Devlet'in gayri devâirden mesâlih-i şahsiyyeye dâir verilen mazbatalara mahsus varakadır. Kıymeti beş guruşdur(matbu yazı)»

«Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umûmî Murahhaslığı'na intihâb olduğundan dolayı, uhdesinde bulunan Diyarbekir Vilâyeti Maarif Müfettişliği'nden istifa eden Mehmed Ziya Efendi, mezkûr Müfettişliğe ikibin guruş ma'âş-i muhassasla ta'yin ve fi 7 Temmuz senesi 326 târihinde işe mübâşeret ve fi 1 Kânunevvel senesi 326 târihine kadar ifây-i hizmetle infikâk eylediği ve ma'âşâtından tevkifat-i mukarrereyi kâmilten tesviyye ederek, bir güne zimmet ve ilişiği bulunmadığı Ma'arif Müdürlüğü'nden yazılan derkenârdan anlaşılmiş olmağla, mûmâileyh'in Berâat-i Zimmetini ve müddet-i memûriyyetde ifây-i hüsn-i vazife eylediğini mübeyyin işbu Mazbata tanzim ve i'tâ kılındı. Fî 19 Kânunsâni senesi 326.

Aza Aza Aza Aza Murahhas Nakib Müfti Müdür-i Defter- Nâib Diyar-
tahrirat dar bekir
Vâlisi

Keyifsiz	Karabetsâde	Mehmed	(boş)	Bulunmadığı	Münhal	Bulunmadığı	Şerif Mehmed Muhtâr	Nüzhet Osmân	Halil Cevâd-ül-Hâlidî	Ebb-Haldûn Galib
----------	-------------	--------	-------	-------------	--------	-------------	---------------------	--------------	-----------------------	------------------

(Vilâyet İdare Hey'eti âzasının adları mühürlerindedir.)

İÇİNDEKİLER :

1. — Aşiretler Nizâmnamesi Lâyihası Müsveddesi(1909).
2. — Neşredilmemiş Aile Mektupları(1919-1921).
3. — Felsefe Dersleri(1922).
4. — Muallim ile Talebe Muhaveresi(1922).
5. — Elcezire Aşiretleri(1922).
6. — Güzel Türkçenin Sarfı(1922).
7. — Muhtasar İctimaiyat(1923).
8. — Türk Kamûsu(1924).

Ayrıca 4 Vesika: Elyazısıyla Resmî Hâltercâmesi, İdadî Tasvîknâmesi, İttihâd ve Terakki Cemiyeti Merkeziyenin Ziya Bey'e Yazısı, Maarif Müfettişliği Beraat Mazbatası.

DIYARBEKİRİ TANITMA DERNEĞİ YAYINLARI :

(Basılıp satışı çıkarılanların yanında fiyatı vardır)

A) Ziya Gökalp Takımı :

- 1 — Şevket BEYSANOĞLU, «Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı», İstanbul 1956. 750 Kr.
- 2 — «Doğumu'nun 80. Yıldönümü Dolayısıyla ZIYA GÖKALP ve Açılan Ziyagökalp Müzesi», İstanbul 1956 800 Kr.
- 3 — Ali Nüzhet GÖKSEL, «Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları» 250 Kr.
- 4 — Kırzioğlu M. Fahrettin, «Ziyagökalp Müzesi Kılavuzu, Yazılı Vesikalara Göre Ziya Gökalp Ailesi Kütüğü ve Ziya Gökalp'ın Kronolojisi». (Basılıyor).
- 5 — Ziya Gökalp, «Malta'da Verilen Dört Konferans».
- 6 — Ali Nüzhet GÖKSEL, «Ziya Gökalp'ın Diyarbekir Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler» kitabı.

B — Tarih Takımı :

a — Telif Eserler:

- 1 — Süleyman SAVCI, «Silvan Tarihi», Diyarbakır 1956. 250 Kr.
- 2 — Kırzioğlu M. Fahrettin, «Diyarbakır Âbideleri Kılavuzu» (Türkçe - Almanca - Fransızca - İngilizce, resimli).
- 3 — Kırzioğlu M. Fahrettin, «Mafakın (Silvan) Tarihi Üzerine Notlar».
- 4 — Kırzioğlu M. Fahrettin, «Diyarbakır Eyaletinin Osmanlı Ülkesine Katılışı ve Fethi».
- 5 — Kırzioğlu M. Fahreddin, «Akkoyunlular ve Osmanlılar Çağında Diyarbakır» (1401 — 1921).
- 6 — Şevket Beysanoğlu, «Dünkü ve Bugünkü Diyarbakır».

b — Metinler :

- 1 — Süryani Mar-Yeşua, «Urfa, Amid ve Bütün Mezopotamya'daki Felâket Zamanına Âit Tarih» (495 — 507) W. Wriggth'in İngilizce tercemesinden çeviren Mualîa Yanmaz.
- 2 — İbn-ül' Ezrak, «Tarihü Meyyâfârikın» (h. 600).
- 3 — Ebûbekr Tahrâni, «Kitâbi Diyarbekriyye» (h. 880).
- 4 — «Zeyl-i Heşt-Bihîşt».
- 5 — Bitlisli Şeref Han, «Şerefnâme» (1597).
- 6 — «İlk Osmanlı (H. 924/m. 1518 yılı) Tahrirlerine göre Diyarbakır Eyaleti ve Amid Sancağı Mufassal Defteri» (Kırzioğlu'nun okuyuş ve izahlarıyla).
- 7 — «Yazma ve Basma Evliya-Celebi Seyâhatnâmelerine göre 1656'da Diyarbakır» (Kırzioğlu'nun izahlarıyla).

C) Biyografi ve Edebiyat Takımı

- 1 — Şevket Beysanoğlu, «Diyarbakırlı Fikir ve San'at Adamları» (Bu üç ciltlik eserin birinci cildi basılmaktadır).
- 2 — Şevket Beysanoğlu, «Diyarbakırlı Sırrı Hanım, Hayatı - San'atı - Divanı».
- 3 — Şevket Beysanoğlu, «Süleyman Nazif ve Külliyyatı».

D) Folklor ve Coğrafya Takımı

- 1 — Şevket Beysanoğlu «Diyarbakır Folkloru» III. Kitap (Diyarbakırda Halk Âdet ve İnanmaları).
- 2 — Şevket Beysanoğlu, «Diyarbakır Ağızı».
- 3 — «Seyyahlara Göre Diyarbakır» (1046 — 1956).
- 4 — Cevdet Hayrullahoğlu, «Diyarbakır Kavım ve Karpuzculuğu».
- 5 — Sabahattin SAVCI, »Diyarbakır ve Çevresinde Süne Haşeresi», ve Mücadele Metodları» (basılmaktadır).
- 6 — Sabahattin SAVCI, «Diyarbakır'da Bir Köy Monografisi».
- 7 — Sabahattin SAVCI, «Diyarbakır'da Büyük Ziraat İşletmeleri ve Maliyet Hesapları Üzerinde Araştırmalar.»
- 9 — Sabahattin SAVCI, «Diyarbakır Çiftçisi Nasıl Kalkınabilir?»